

કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

—૦૦૦—

કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ આખા ગુજરાતમાં પ્રખ્યાત છે એક નાની ઊમરનાં નિશાળે લાણુતાં છોકરાંથી તે મોટી ઊમરનાં માણસોમાં તેમનું નામ જાણીતું છે. આ કવિશ્વરે ગુજરાતી ભાષાની ઊન્નતિ ચાહી જનમંડળમાં વિદ્યા વૃદ્ધી થવા માટે પોતાથી જનતું હોં-સભર કર્યું છે.

કવિશ્વર દલપત રામજી મૂળ રહેવાશી કાઠીયાવાડ ઇલાકાના ઝાલાવાડ પ્રાંતમાં ભોગાવા નદના કિનારા ઉપર આવેલા વર્ધમાનપૂર કિંવા વઢવાણ રોડેરના છે, તેઓ જ્ઞાતે શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ છે, એઓનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૨૦ એટલે સંવત ૧૮૭૬ ની સાતમાં થયો હતો.

કવિના કરવામાં તેની કાબેલીયત સાંભળીને ઇ. સ. ૧૮૪૮ સંવત ૧૯૦૪ની સાતમાં અમદાવાદના તે વખતના આશીષ્ટંટ જજ એ. કે. ફારગસ સાહેબે તેમને બોલાવીને પોતાની પાસે રાખ્યા અને રાસમાળાનું પુસ્તક કરવાનો મેહેરબાન ફારગસ સાહેબનો વિચાર હતો, તેથી સાહિત્ય ભેગાં કરવાનું કામ તેમને સોંપ્યું. એ વખતથી આપણા એ કવિશ્વરનો ઉદ્યોગ ગુજરાતના ભદ્રાંને માટે જરૂરી થયો. સને ૧૮૪૮ સંવત ૧૯૦૪ ની આખર સાલમાં અમદાવાદમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનું સ્થાપન ન્યમદાર ફારગસ સાહેબે આગેવાન થઈ કર્યું તેમાં કવિશ્વર દલપતરામની ધણી મદદ હતી. એ સોસાયટી આજ આપણી ગુજરાતી ભાષાની ચડતી કરવા જે સ્તુતિ પાત્ર ઉદ્યોગ કરે છે તે અવર્ણનીય છે. એ સોસાયટી સ્થાપન થઈ ત્યાર સુધીમાં ગુજરાતમાં ગુજરાતીઓને માટે કોઈ ઠેકાણે પુસ્તકશાળા નહોતી તેમ એક વર્તમાનપત્ર પણ નીકળતું નહોતું. પેહેલે પેહેલું ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ અમદાવાદમાં વર્તમાન પત્ર કાઢ્યું તથા પુસ્તકશાળા કરી. અને પેહેલેપેહેલી કન્યાશાળા કરી, એટલું કર્યા પછી સને ૧૮૫૦ સંવત ૧૯૦૬ ની સાતમાં ફારગસ સાહેબની બદલી સુરતમાં થઈ ત્યાં પણ કવિશ્વર દલપતરામ તેમની સાથે ગયા. અને સ્વદેશ સેવાને શુભ ઉદ્યોગ જરૂરી રાખ્યો. સુરતના

લોકોના લાભને માટે દ્વારખસ સાહેબે એડીસ લાઈબ્રેરી સ્થાપી, તથા “સુરત સમાચાર” નામે વર્તમાનપત્ર પ્રગટ કરાવ્યું. તે બંને કામમાં પણ એજ કવિશ્વરની સલાહ અને મદદ હતી. તે વખતે એ પત્રના એડીટર અમદાવાદના સળજડજી રાવ જાહાદુર મુકુંદરાય મસ્તુરીરાય હતા.

“હુનરખાંનની ચડાઇ” અને “સંપલક્ષ્મી સંવાદ” એ બે કવિતા રૂપ બાપણો એજ કવિશ્વરે કરેલાં છે, જેનાં મૂળથી આજ સુધી એક અથાને વખાણુ થાય છે.

દલપતરામજીના મનમાં દેશની દાઝ કેટલી છે, તે તેમની રચેલી નાની પણ અસરકારક ચોપડીયો વાંચવાથી ઝટ સમજાય છે. તે વખતે સુરત મ્યુનીસીપાલિટીનાં કેટલાંક કામો લોકોને પસંદ નહીં પડવાથી, તેઓનાં મન ઊશ્કેરાયાં હતાં. તેમને સાંત પાડવામાં મે. દ્વારખસ સાહેબે એ કવિશ્વરની તેમજ મેહેતાજી દુરગારામ મંછારામની મદદ લીધી હતી.

એ બંને ગ્રંથરચોને સાથે લઈને સાહેબ ચકલે ચકલે ફરી એઓ પાસે અસરકારક બાપણો કરાવતા હતા. તેમના સ્તુતિ પાત્ર શ્રમને માટે સુરત છોડતી વખત ત્યાંના નવાળ સાહેબ તથા સરકારી અમલદારો તથા નગરશેઠ અને ખીજ આગેવાન ગ્રંથરચોએ મળી તેમને એક માનપત્ર આપી તેમનો ઉપકાર માન્યો હતો.

ત્યાર પછી સને ૧૮૫૩ સંવત ૧૯૦૭ ની સાલમાં દ્વારખસ સાહેબની બદલી અમદાવાદના આશીષ્ટ કલેક્ટરની જગાએ થઇ. તેથી કવિશ્વર તેમની સાથે અમદાવાદ આવ્યા. અને સ્વારીમાં વિરમગામ, ધંધુકા, બાવનગર, તથા ધોધા વીગેરે જે જે ઠેકાણે સાહેબ જતા તે તે ઠેકાણે એ કવિશ્વર સભાઓ ભરીને દેશના સુધારા વિષે અસરકારક બાપણો કરી લોકોને બોધ આપતા.

ત્યારપછી સને ૧૮૫૨ ના ઝોગણ માસમાં દ્વારખસ સાહેબની બદલી મહીકાંઠાના પોલીટીકલ એજન્ટની જગો ઉપર થઇ ત્યાં પણ કવિશ્વર તેમની સાથે અથા અને છડર, કટોસણ, ઢાંતા વીગેરે જે જે જીલ્લામાં સાહેબની સ્વારી ફરવા જાય ત્યાં સભાઓ ભરી ભરીને એમણે દેશનાં બહાંને માટે બાપણો કર્યા હતાં. અને તેજ અરસામાં

સને ૧૮૫૨ ની સાલમાં સાદરામાં સરકારી નીશાળ પેટેલ વેટેલી સ્થાપન થઈ.

સને ૧૮૫૪ ના માર્ચ માસમાં શરબસ સાહેબ ત્રણ વર્ષની રમ ઉપર વિલાયત ગયા, ત્યારે મહીકાંઠા એજનશીના મુલકી ખાતામાં હેડ કારકુનની જગા કવિશ્વરને અપાવી.

અમદાવાદની સ્કુલના કેટલાએક જુવાન વિદ્યાર્થીઓએ “વિદ્યાભ્યાસક” નામે સભા સોસાઈટીના અંગે સ્થાપી હતી અને તેમાં બાપણો થતાં હતાં.

કવિશ્વર દલપતરામનાં બાપણોથી આખા ગુજરાતમાં જે અ-મતકારીક સુધારો થવા માંડ્યો હતો તે જોઈને સને ૧૮૫૪ ની સાલમાં સાદરેથી એ સભાએ એમને અમદાવાદ તેડાવી તેગની પાસે દેશ કલ્યાણને માટે એક બાપણ કરાવ્યું. આ વખત સુધી રાજઓના કુવરોને બણવાની કાંઈ પણ જોઈવણ થએલી નહોતી વાસ્તે કવિશ્વરે “રાજ્ય વિદ્યાભ્યાસ” નામે કવિતામાં બાપણ કર્યું, તેમાં એવી મતલબ લાગ્યા કે, જે દેશનું બહુ કરવાની સરકાર અને પ્રજાનિ ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ રાજઓના કુવરોને બણાવવાનો બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ.

એ કવિતાપ બાપણની ઈલાયદી ચોપડી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીએ છપાવી તેની હમરો નક્કો ખપી ગયો અને હાલ પણ ખપે છે.

એજ બાપણ ઉપર થએલી ચરચાની અસરથી “રાજ કુમાર કોલેજ” અને “તાલુકદારી ગીરાશીયાસ્કુલ” સ્થાપન થઈ એમ કહી-એ તોપણ ચાલે. સને ૧૮૪૮ એટલે સંવત ૧૯૦૪ ની સાલમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી સ્થાપાઈ ત્યારથી સને ૧૮૫૪ સંવત ૧૯૧૦ ની સાલ સુધીમાં તેની પુંજ વીગેરે કોઈ પણ વધારો થયો નહીં.

તેથી તે વખતના તેના સેક્રેટરી ટી. ખી, કરડીસસાહેબે દલ-પતરામને કહ્યું કે “સરકારી નોકરીમાં મોટા પગારની આશા મૂકી દઈને તમારા દેશના બલાંને માટે તમે સોસાઈટીમાં આવો તોજ તેનું કામ આગળ ચાલીશકે તેમ છે.” ત્યારે કવિશ્વરે તેમને કહ્યું કે સર-

કારી નોકરીમાં મોટા પગાર મળવાની ગને આશા છે, તેથી એ નોકરીમાં રહીને સોસાઈટીને મદદ કરીશ. એમ કહી તે પાછા સાદરે ગયા.

એજ વર્ષમાં સોસાઈટીએ “બુદ્ધિપ્રકાશ” નામે એપાનીયું પ્રગટ કર્યું તેમાં એ કવિશ્વર વિષયો લખી મોકલતા હતા, પણ કરટીસસાહેબને સોસાઈટીને માટે પ્રબ્ધ તરફથી જોઈએ તેટલી મદદ મળવા ન લાગી ત્યારે તેમણે વિજ્ઞાપત ફારબસસાહેબને લખ્યું કે કવિશ્વર દલપતરામને સોસાઈટીમાં મોકલશે તોજ તે કામ નબી શકશે. તે ઉપરથી ફારબસ સાહેબે કવિશ્વરને લખ્યું કે તમારા દેશનું બહુ કરવાને આહ્વાતા હોતો મોટા પગારની આશા મૂકી સોસાઈટીમાં જાઓ.

આ ઉપરથી કવિશ્વર અમદાવાદ આવવાને તૈયાર થઈ તે વખતના પોલીટીકલ એજન્ટસાહેબ મેજરવાઈટલોકસાહેબ હતા તેની પાસે જઈ માગી, મેજરલોકસાહેબની કવિશ્વર ઉપર ઘણી પ્રીતી હતી, તેથી કહ્યું કે આંહીં તમને મોટો પગાર અને દરજ્જો મળશે.

વળી પેનસનનો હક થશે તે છોડી સોસાઈટીમાં શું સમજીને જાઓછો? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો જે મારા દેશ કલ્યાણુર્યે મારે સ્વાર્થ ખીગાડીને પણ સોસાઈટીમાં ગયાવિના આવે તેમ નથી. તેથી સાહેબે તેને પોતાની છબી તથા સાઈ સરટીફીકેટ દઈ રબ્બ આપી. એટલે સન ૧૮૫૫ માં સોસાઈટીના આશીષ્ટ સેક્રેટરીની જગ્યા લીધી અને સને ૧૮૫૬ માં નગર શેઠ હીમાબાઈ ને પોતાની કવિતાથી રંજનકરીને હિમાબાઈ ઈન્સ્ટીટ્યુટનું મકાન બંધાવી આપવાનું તેમની પાસે નકી કરાવ્યું. તેમજ શેઠાણી હરકુવરબાઈએ સોસાઈટીની કન્યાશાળા મજબુત કરવાને રૂપીયા ૧૬૦૦૦) આપવાનું અગ્રુરકીધું. તથા રાવબાહાદુર મગનભાઈ કરમચંદે જિગર મનથી રૂ. ૨૦૦૦૦) વીસ હજાર ખરચી કન્યાશાળા સ્થાપી. વળી મુંબાઈના શેઠ. સોરાબજી જમસેદજી જીજીભાઈ અમદાવાદ આગ્યા હતા ત્યારે તેમના ઉતારા પર જઈ કવિ દલપતરામે તેમનું પણ મન પોતાની રસીલી કવિતાથી રંજન કર્યું હતું.

એ જિદાર પારસી ગ્રહરથે તે વખતે સોસાઈટીના ફંડમાં રૂ. ૨૫૦૦) ની મદદ આપી હતી તથા શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ અમદાવાદ આગ્યા ત્યારે તેમણે પણ પોતાના ઉદાર મનથી રૂ. ૧૦૦૦૦)

ની બેઠ કરી હતી. એ સઘળાં દેશ કલ્યાણના કામમાં કવિ દલપ-
તરામની ધણી મેહેનત અને મદદ હતી. સને ૧૮૫૯ ની સાલમાં
પોતાની આંખની દવા કરાવવા જતાં તેઓ ભાવનગર ગયા અને
ત્યાં વિજય ક્ષમાની કવિના રચીને ત્યાંના ઠાકોર સાહેબ^૫ જસવતસી-
દેવની રાજ સભામાં વાંચી સંમળાવી તેથી ઠાકોર સાહેબ તથા ખી-
ન્ન તેના કામદાર લોકો વીગેરે ખુશ થઇ ગયા, અને સાફ ઈનામ
આપવાનું કેતાં એક પુસ્તકશાળા કરવા માગણી કરી.

આ ઉપરથી સાફ માલુમ પડે છે કે એઓ પોતાના સ્વાર્થ ક-
રતાં દેશના કલ્યાણને કેટલા વધારે ચાહે છે? પછી ઠાકોર સાહેબે
તથા તેમના કારભારી દેશાઇ છગનલાલે તેમ કરવા વચન આપ્યું અ-
ને એક પુસ્તકશાળા સ્થાપી.

ત્યાંથી મુંઝાઈ જઈ નવ માસ રહ્યા ત્યાં પણ “પારસી જ્ઞાન
વર્ધક” સભામાં તેમજ ખીજી સભાઓમાં તેમણે ભાષણો કર્યા હતાં.
મુંઝાઈની પારસી જાઈની સભામાં કેટલાંક ભાષણો કર્યા હતાં તેથી
ખુશી થઈને તે આઈઓએ પણ તેમને રૂ. ૫૦૦ બેઠ કર્યા હતા.

સને ૧૮૬૩ સંવત ૧૯૧૯ ની સાલમાં તેઓ વડોદરે ગયા
અને ત્યાં ખંડેરાવગાદારાજને મળીને તે શેહેરમાં નીશાળો વિગેરે
સ્થાપવા વચન લીધું.

એ રીતે આખા ગુજરાતમાં કવિશ્વર દલપતરામે ઠેકાણે ઠેકા-
ણે ફરીને દેશનાં જગતને માટે ભાષણો કર્યા.

“દલપત કાવ્ય”. નામે એમની કવિતાના સંગ્રહનું જે પુસ્તક પ્ર-
ગટ કર્યું છે તેમાંના વિષયોની ગતવ્ય જ્ઞેતાંજ આપણી ખાત્રી
થાય છે કે દેશનું ભલું કરવાની ઇચ્છા તેમના મનમાં બેઠેલ છે.
“દલપત કાવ્ય,” શીવાય કવિશ્વરે નીચે મુજબ પુસ્તકો કરેલાં છે.
૧. અંગ હુદારનો ઝગડો, ૨ જાદવાસ્થળી, ૩ બાળ વિવાહ નિબંધ, ૪
જ્ઞાતિ નિબંધ, ૫ પુનરવિવા નિબંધ, ૬ ભૂત નિબંધ, ૭ મીથ્યાભિ-
માન નાટક, ૮ વેન સરીત્ર, ૯ કથનાવળી, ૧૦ ગરબાવળીઓ, ૧૧
દૈવસંવર્ધન, ૧૨ કવિતા વિજ્ઞાસ, ૧૩ સપલક્ષિ સંવાદ, વિગેરે ગદ્ય
પદ્યાત્મક પુસ્તકો એમણે રચેલાં છે.

કવિશ્વર દલપતરામની યાદગીરી કાયમ કરવા માટે એક મોટી

વગવાળી કમેટી ઉભી થઈ છે તે કમેટીને કાઢિયાવાડ અને ગુજરાત-
ના મોટા મોટા રાજાઓ અને આબરૂદાર ગ્રહસ્થો તરફથી સારું
ઉત્તેજન મળેલું છે.

કવિશ્વર. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

ધન્વર સ્તુતિ.

નમું વિશ્વના નાથને; વળિ વળિને બહુ વાર;
જેણે ઝાઝી જીવિતથી; સજ્યો સાર સંસાર.

શાર્ફુલ કિડિતવૃત.

વંદુ શ્રી સુખ સિંધુ વિશ્વપતિને હું ભક્તિ ભાવે ભજી,
જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિ બળથી સાક્ષાત સદી સજી;
પાણી પૃથ્વી વનસ્પતિ સ્ત્રિ પુરૂષો; સર્વોપાધિ પ્રાણિને,
સૌથી બુદ્ધિ વિશેષતા મનુષ્યને; આપી કૃપા આણીને.

વસંત તિલકા વૃત.

જૂદા જુદા ધરમના જગ મધ્ય પાંચો,
જૂદા જુદા ધરમના ગુણવંત ગૃથો;
નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જેને,
તે એક ધન્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૧
જેને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે,
જેને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;
સર્વે તણા જન કહે અધિનાથ એને,
તે એક ધન્વર સદા નમું નિત્ય તેને; ૨
જેનો નહોત ઉરતો જન દુષ્ટ થાત,
અન્યોન્ય ધાત ધડિને અતિ ને પિડાત;
કષ્ટે દયા કરી ન દે સુખ ક્રોધ કેને,
તે એક ધન્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩
જૂઠું વદે નહિ જીભે જન પાપ બાણી,
લૂટે નહીં ગરિબને અતિ લોભ આણી;
રાખે દિલે ડર રૂઠે પ્રભુજી રખેને,
તે એક ધન્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૪

જેનાથી ત્રાસિ વિચરે, જન ન્યાય રાહે,
સાક્ષી ગણી વરવહુ પરણે વિવાહે;
જેનો રહે ડર દિવે નરનારી બેને,
તે એક ઈશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને. ૫

છંદ વિજય છંદ.

ઐ પ્રભુ તું કરણા કર કોમળ કોટિ કળા તણું કારણ તું છે;
ઐ પ્રભુ તુંજ અધિપતિ એક, સુધારણુ ધર્મ ઉધારણુ તું છે;
ઐ પ્રભુ તું ભય ભંજન ભૂધર ભાવિકનો ભવતારણુ તું છે;
ઐ પ્રભુ તું દલપત તણો પતિ દોષ દરિદ્ર વિદારણુ તું છે.

દાહરો.

આપ અમાપ પ્રતાપથી. મટે પાપ સંતાપ,
યાપ ઉયાપ કરણુ તુલિ, જય જય જગના આપ.

છપય છંદ.

જય જય અશરણુ શરણુ, કરણુ જગ હરણુ સકળ દુઃખ;
તું પ્રભુ આગરણુ બરણુ, તરણુ તારણુ કારણુ સુખ;
કરણુ. તું અજરા મરણુ, ઠરણુ જન ઠામ ચરણુ તુગ;
તુજ જસમાં આગિ ઝરણુ, વરણુ ઉજવળ ભાસે મુજ;
ગુણુ અધિક તેજ તારું અકળ, સકળ કળા કારણુ કરણુ;
દે પંથ ગૂંથ ગૂંથ ન કરણુ, જય જય જય ધરણી ધરણુ.

નહારી કવિતા વિષે તમાકુ પ્રીતિ અન્યોક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઐ તમાકુ તારો તોલ તું તપાસ કર;
મિથ્યા મનમાંથી તારા મેલ અભિમાનને;
નાગરવેલીના ગુણુ નિરખી જે નયનથી;
જેનો ગુણુ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
તેની સાથે તું ગણાઈ તેની તો નવાઈ નથી;
રાખ સાથે કોઠીમાં ધરે છે લોક ધ્યાનને;
વ્યસનિયો તારા પર તાળીયો વિશેષ પાડે;
તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકા પાનને.

કારણુ કવિતાતું જે નીતિપર પ્રીતિ યથે;

સરસ કે નરસ તો તે પર સંભાળીયે;
 જે કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય;
 એવી કવિતાને ઉના પાણીમાં ઉકાળીયે;
 નીતિને અનીતિ ગિત્રભાવ જેનો ભાળીયે તો;
 આવળના કોયલાની સાથે તેને બાળીએ;
 ભેટું કે ભેટી પાસે ભેટી ન શકાય ભેટ;
 એવી કવિતાને તો ઉકરડે ઉછાળીયે.
 શુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે.
 પોષણ કારક જેવું માનું પગપાન છે;
 મોટાં માણસોને સુણી મનમાં ગિદાશ લાગે;
 મિષ્ટતા ભરેલું જેવું જગમાં મિષ્ટાંન છે;
 કુ કવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાજો કેર થાય;
 અનીતિ ભરેલી ઝાઝા ઝેરની સમાન છે
 કહે દલપતરામ કદી નહીં ધરો કાન;
 નરક નિવાસની દેનારી તે નિદાન છે.

ગીતિ વૃત.

ફટ ફટ પડજો ફાટી, જનિતા જગમાં કપૂત જાણુ નારી;
 તેમજ જનજો તૂટી; લખતાં લેખણુ અનીતિ લખનારી.

ગીતિવૃત.

સરસ નરસ રસ સમજે, કવિતા રસ તો તહાં પ્રગટ કીર્તે;
 પાણુ ધુધરો કે ઘંટા, બાળક તો તે બળવતાં રીઝે.

સંપ લક્ષ્મી સંવાદ. દાહરા.

પ્રગટ જગત જેણે કર્યું, ધરં તેહનું ધ્યાન;
 સંપ લક્ષ્મી સંવાદની, કથા સુણો સક કાન. ૧
 આ અવસર આ દેશમાં, સંપ ન દીશે લેશ;
 ઘરમાં કુળમાં નાતમાં, કરે કુસંપ કલેશ. ૨
 બને ન ધણિ ધણિયાણિને, બિજા તણી શી વાત;
 દુઃખમાં તેથી દેખિયાં, દેશી જન દીન રાત. ૩
 સૌજન મન ધનને ચહે, ન ચહે સંપ જરર;
 કાંઈ ન ડરે કુસંપથી, એ અગ્નિજ્વલ ઉર. ૪

તે કારણ કહું કલ્પિતે, સંપ લક્ષ્મિ સંવાદ;
 શુભિને સજ્જન સમજશે, વળિ તજશે વિખવાદ. ૫
 શેહેર સરસ મનસાપુરી, જીવક રાગ્ન જ્યાંહ;
 નિર્ધનસા નામે કરી, વસે વણિક તે ગાંહ. ૬
 ક્ષેશી તેની કામિની, ઈચ્છે ભૂપણ અંગ;
 કડવાં કથન કહી કહી, સદા લડે પતિ સંગ. ૭
 પીટયા તુજને પરણિને, શું પાગી હું સૂખ;
 ખાવા પૂરણ પેટ નહિ, ભોગવું અડધી ભૂખ. ૮
 હાથે ચૂડા હેમનો, હૈડે મુક્તાહાર;
 તે સ્વપને નહિ સાંપડ્યાં, એળે ગયો અવતાર. ૯
 બહુ રણિ રણિને નર ખીજા, ઘણા ઘડાંવે ધાટ;
 હું રાખું તુજ જીવતાં, અન્નતણા ઉચાટ. ૧૦

આપાઇ.

કહ્યા કથન કામિનિએ ભૂખ, શેઠ સુણી દિલ લાગ્યું દુખ;
 વસ્તિ તજ વિચર્યો તે વાર, માંડ્યું તપ જઈ વન મોઝાર. ૧૧
 કિંધું જતન શિવ મળવા કાજ, રિઝવા રૂઝ રામેશ્વર રાજ;
 કહે મહેશ વણિક વર ગાગ, ભલાંજ પ્રગટયાં તારાં ભાગ્ય. ૧૨
 શાહ કહે શિવ થયા પ્રસન્ન, ધારું એટલું આપો ધન;
 સઘળું જે થકિ પામું સૂખ, દેખું નહિ કોઈ દિનમાં દુઃખ. ૧૩
 એ સુણિ શંભુ વિચારે ઉર, જણાય આ અઝાનિ જર;
 ગાગે મુખથી ધન મુજપાસ, સમજે છે ધનમાં સુખપાસ. ૧૪
 સપ વિના ધન શું સુખ કરે, ધિરજ ધારી વિચાર ન ધરે;
 વળિ શિવજી ઉચર્યા શુભ વેણ, દાસ તણા દિવમાં સુખ દેણ. ૧૫
 જા તું વણિક નગર કર વાસ, પરિપૂરણ હું પૂરિશ આશ;
 વળિ સાંભળ શુભ ખીજા વાત, પ્રગટે જ્યારે કાલ પ્રભાત. ૧૬
 નજરે તું નવિ દેખિશ નાર, પછી પુરૂષ પેખિશ તે વાર;
 તે પાસે માગિશ તું જેહ, તુરત તને સાંપડશે તેહ. ૧૭
 એમ કહિ શિવજી થયા અદર્શ, હઈડે વણિક ન પામ્યો હર્ષ;
 ઉર ધરિ મેં શંકરની આશ, તેણે બતાવ્યું ખીજા પાસ. ૧૮
 શિવ પણ દીસે ભોભી સહી, કોડી ધરની કાઢે નહીં;

માગે માનત રોકડી સાર, આપે ફળ ધંધે ઉધાર. ૧૯

એમ ઉચરતો જન તે જન્ય, ચિરતા તો મનમાં નવ થાય;
દ્રવ્ય વિના દુઃખ દેશે નાર, એમ વિચારી વશ્યો પુર બહાર. ૨૦

દાહુરા.

સ્ત્રી બાળક પક્ષી પશુ, એમજ પુરુષ અધીર;
તર ફળ કાચું તોડતાં ધરે ન ધડીયે ધીર; ૨૧
જે જન ફળ પાકે જમે, સ્વાદ સરસ લે સોય;
બહુ તર ઉપજે બીજથી, હાણુ અ પકવે હોય. ૨૨
વડો અધીરો વાણિયો, બેઠો નગર બહાર;
જનમની કાઢી જાગતાં, વિધ વિધ કરી વિચાર. ૨૩
આદિત્ય ઉગે ઉઠિયો, ત્યાં જઈ ગંગા તીર;
કર પદ મુખ શુદ્ધ કરી, નાચો નિર્મળ નીર. ૨૪
વસ્ત્ર ધરી વીચારિયું, વળિ તપ કરે વિશાળ;
તેજ વખતમાં ત્યાં કણે, સ્ત્રી દીઠી તતકાળ. ૨૫

ચરચટ્ટી છંદ.

ધરતી પદ ધમ ધમાક, ઝાંઝર ધ્વનિ ઝમ ઝમાક;
ઠણુણુણુણુ ઠમ ઠમાક, ઘોરે ધણિ ધૂધરી;
ઝળળળ મુખ કાંતિઝળક; ખળળળ ભુજ ચૂક ખળક;
બળળળ શશિ ભાણુ ભળક, નથડી નાકે ધરી;
થન ગન તન ચાલ ચૂપળ, બણિ ઠણી શણુગાર સકળ;
ધણુણુણુણુ ઘોર અકળ, કીધો ચાલે કરી;
તાતાથૈ કરતિ ગાન, નાચતિ નટવી સમાન;
તિગડતા તિગડતાકતાન, સજતી તે સુંદરી. ૨૬

દાહુરા.

ભાળી આંખો મદ ભરી, ભૂલી તનનું ભાન;
શરમ ધરમ સંક્ષેપ છે, અતિ ઝાઝુ અભિમાન. ૨૭
દુનિયાંને નાહિ દેખતી, ઠરે ન પગ ચિર ઠામ;
વૈદ વૈદ મુખ બોલતી, ભાળિ સુંદર ભામ. ૨૮
પાછળ પટ સંકારતી, આગળ ઢાંકે અંગ;

૧ જ્યાં લક્ષ્મી હોય ત્યાં વૈદનો બહુ ખપ પડે છે.

પગ ઉઘાડા પાછડયા, ધારી ન જૂએ હંગ. ૨૯

પૂછ્યું વણિકે પ્રીતથી, તે નારીને ત્યાંહિં;

કોણ તમે છો ક્યાં થકી, આજ પધાર્યા આહિં. ૩૦

શુણિ બોલી તે સુંદરી, હું લક્ષ્મી જગમાત;

આવી તુજ કારણ અહીં, શિવ પ્રેરી સાક્ષાત. ૩૧

ચોપાઈ.

આવિશ તુજ ઘર ભણિ હું આજ, સારિશ ધનનાં સઘળાં કાજ,

શુણિ હરખ્યો સાનિર્ધન નામ, ત્યાં પૂરૂષ દોઠો તે કામ. ૩૨

નેણુ શિતળ રોહે ભરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે ઉર;

મુખમાં વાણી મધુરી ઘણી, તોડે અડચણ રસ્તા તણી. ૩૩

સંચેયો.

પોપટ કોકિલ મોરનિ વાણી, કહે સગળા કવિરાજ વખાણી;

કાગની કંઠ વખાણુ કરે કષ્ટ, બાળક બોલિ સુતો તણી જાણી;

મોરજીના દધિ મોઘન ગાજ, કહે કષ્ટ મીઠી કવીની કહાણી;

એ સહુ વાદ વૃથા જગ મધ્ય, મિઠી સઘળા થકી સંપત્તિ વાણી ૩૪

દોહરો.

મોરલી નાદે નાગ જયમ; ડોલે દવેપ વિસારિ;

સંપત્તિ વાણી સાંભળી, સૌ રીઝે સંસારિ. ૩૫

સંચેયો.

૧ સંપ હરેક શીરરતાની અડચણોં તોડી નાંખે છે.

કુત્સિત કાગ કપોતનિ વાણિ, કહે સઘળા કવિયો અવખાણી

જ્ઞાન મહીષ મની અજ શબ્દ, કહે વણિ વળી બ્રહ્મ કવીની કહાણી.

ગર્ધવ ગીધ ઉલૂક ગીરા, જગમાં અપ શુકન કરી જન જાણી;

એ સહુ વાદ વૃથા દલપત, કહે બડી કુર કુસંપતિ વાણી. ૩૬

ચોપાઈ.

નર રૂંડો નિરખી નિરધાર એ પ્રતિ વણિકે કયો ઉચાર;

શાયિ પધાર્યા શું તમ નામ, કહો અહિં આવ્યા શે કામ. ૩૭

હુંછું સંપ હરીનો દાસ, પુરારિયે પ્રેયો તુજ પાસ;

જોહુંને લક્ષ્મીમાં જેહ, તત્વ સમજતું તોલે તેહ. ૩૮

સાહ કરે તુઝમાં શો માલ, લક્ષ્મી લઇને થાઉ નિહાલ;
બોલ અધિક તારૂં બળ હોય, વળી વિચારી સમજી સોય. ૩૯

ઢાહરો.

- સંપકહેછે. સેઠ તું વિચાર મારીવાત.
સંપ તણો મહિમા સદા, ગિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦
સૃષ્ટિ સમે સૌમાનવી, વસતાં વનમોઝર;
બિહિતાં એક બિન્ન થકી, નોનો સંપ લગાર. ૪૧
પેરણુ છાસો પાંદડાં, ખાવા વન ફળ ફૂલ;
વનમાં વશિને વેઠતાં, દેહે દુઃખ અતુલ્ય. ૪૨
પછિ આપી પરમેશ્વરે સંપ તણી મનિ સાર;
એક બિન્નનિ સહાયથી, બન્યા બલાં ધરબાર. ૪૩
જેમ સુસંપ વધ્યો ઘણો, અડચણ ભાગી એમ;
બાંધ્યા બંદોબસ્ત બહુ જન દુખી થાય ન જેમ. ૪૪
અબળ સબળ સૌ સુખિ થયાં, દુખ થયું સૌ દુર;
તે કારણુ સૌ સંપતું, જાણો તમે જરૂર. ૪૫
સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જન્ય ક્લેશ;
જે નરને ધર સંપ નાહિ, લેશે સુખ નાહિ લેશ. ૪૬
તે માટે તુઝને કહું, અંતર રાખ્ય ઉમંગ;
લાઝમ મેલી લક્ષ્મીની, સંપ તણો સજ સંગ. ૪૭
સાંભળી ભાષણુ સંપતું, ચકી રંગાને રીસ;
બોલિ ઉઠી બે બાકુળી, કોપ્યો જાણુ કણ્ણીશ. ૪૮
સાંભળ મુરખા સંપતું, આણુ કેમ અભિમાન;
નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સનમાન. ૪૯
ધનથી મન ગમતું મળે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
સર્વ રહે શેવક થઇ, હોય દ્રવ્ય જો હાથ. ૫૦
થળ યાનક જળ ધન કરે, જળ યાનક થળ થાય;
ઉઝડ વડા અણ્યમાં ધનથી શેહેર વસાય. ૫૧
વણુકર ધનને વાસતે, આપે વસ્ત્ર અપાર;
ધન કારણુ સોનાર પણુ, સરસ ધડે શણુગાર. ૫૨
પામર ઉઝકે પાલખી, બેસે ધનિનાં બાળ;

હુકમ ચક્રાવે હામ ધરિ, પૈસાથી મહિપાળ;	૫૩
સંપ કરીને શૂદ્ર જન, ઉપજાવે તર થોક;	
ભત્રાં ભલાં ફળ ભોગવે, લક્ષ્મીવાળા લોક.	૫૪
આજ પછી અભિમાનના, બોલીશમાં મુખ ખોલ;	
નહિં તો નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખે તોલ.	૫૫

છાંપા.

સંપ કહે શુણ્ય રગા, જનમ તારો હું જાણું;	
બળિ જાણે સૌ વિશ્વ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;	
પય ખારાની પુત્રી, ભયંકર વિષની ભગની,	
વિષ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગની;	
વિષ પ્રાણ હરે પોતે મરી, કરે એકને ક્ષેશ છે;	
તે જીવતી રહીને જગતમાં, દીધા ઉગ્રાદી દેશ છે.	૫૬
કોરવ પાંડવ ફૂળ, મૂળથી નાંખ્યાં મરડી;	
રાવણનું પણ્ય રાજ, ઝડપ તે નાંખ્યું ઝરડી;	
ખહુ રાજનાં રાજ, સંપ તજવયાં તુટયાં;	
સરસ હતા સુત્રતાન, સંપ શીટે ઘર પૂટયાં;	
પરિ પૂરણ લક્ષ્મી પામિને, સંપ વિના નહિં સુખિ રહે;	
નિજ ઘરમાં ધણા કુસંપથી, મોટા પણ્ય મરવા ચઢે.	૫૭

દોહરો.

હરના ઘરમાં હર ધડી, થતું હશે તોફાન;	
સંપ ન દેખી શંકરે, પિંધું હશે જિવિષ પાન.	૫૮

છાંપો.

ગિરિજા ગંગા સોડ્ય, હશે હર રોજે લડતી;	
છંદુ અગ્નિની જ્યોત, પરસપર નિશ્ચય નડતી;	
ધાત્ર વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે,	
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે;	
શીવ સેવક દાનવ દેવ બેહુ, મારા મારી કરિ મરે,	
ઘરમાં એવો કનિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૧૮	
સમ્મે ધાતુમય સરસ, શૈવ કૈલાસ વસે હર,	
અનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિંનર નર;	

લંકાં સરખાં લાખ, દાસને યક્ષિસ દેછે,
ગરુડો પુત્ર ગણેશ, રિદ્ધિ જેથી જન લેછે;
પણુ જે બૈયર ચડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણુ પાથરે,
શિવ શયન કરે સમશાનમાં, બીખ માગિ બોજન કરે. ૧૦

દોહરો.

તન રોગી શિર શત્રુતા, જર આવે ને જાય;
પણુ જે સંપ કુટંગમાં, શીતળ રહે સદાય. ૧૧

છાંપો.

જુઓ ઇંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહેછે,
રાહુ સમો શિર શત્રૂ. વાર ધણિ ઘેરી લેછે;
કાળું લાગ્યું કલંક, વિરહણી ગાળો આલે,
ચોથ તિથીમાં લોક, ચક્ષૂ આડી કરિ આલે;
વળિ તે જમ તાપ વધે ધરે ક્લેશ કદી નવ મન કરે,
જોઈ સંપ કુટંગ નક્ષત્રપતિ, સદા શિતળ થીને કરે. ૧૨

દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરેજો સાખ;
તો પરિપૂરણુ પેટ ભરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૧૩
જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત;
શાખ પૂરે સંસારમાં એની લોક અનંત. ૧૪
તો તાઈ અભિમાન તજી, રહેજે શરમ સમેત;
વગર ચિતાર્યું બોલતાં, ફાંગટ થઇશ કુજેત. ૧૫
શાખ ન પૂરે સર્વ તો, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બડાઇ આપ મુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૧૬

ચોપાઈ.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, મુજ આગળ તું છે કુણુ માત્ર;
બસું વિજીતે અરધે અંગ, નહિં લવવા લાયક તુજ સંગ. ૧૭
અતિ જનમાં પામ્યો અપમાન, સમજ્યો નહીં ન આવી સાન;
કાઢ્યો રાવણે પકડી કેશ, દુરજોધને તમળ્યો દેશ. ૧૮
બદવના કુળમાં પણ જઇ, નાઠો અંતે નિર્લજ થઇ;
રહિ ન શક્યો જ્યાં ગાઈ રાજ, નિર્લજ તને ન આવે લાજ. ૧૯

જે જગમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુદય ન કોય;
તેનો કરતું ચિત્ત વિચાર, એ પછિ અદકો કર ઉચ્ચાર. ૭૦
જો ધનવંત સજામાં જાય, સકળ સભાસદ બિલા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિં સન્માન લહે નિર્ધન. ૭૧
ધનિનાં આળક નહાનાં વરે, નિર્ધનના કુંવારાં ફરે;
સોકો સગાં સધનના હોય, નિર્ધનિયાનું ન થશે કોય. ૭૨
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દીસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજ દવાર, ગાંઠે જેને ગરથ અપાર. ૭૩
નિવડે ધનવંતો ન્યાય, જન નિર્ધનિયો માર્યો જાય;
લક્ષ્મી વિના શ્રી વિષ્ણુ જેહ, સમર્થ રહિ શકે નહિં તેહ. ૭૪

દેહુરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, કુંદની વાતો ફેક;
સંપ વિના શ્રી વિષ્ણુ પણુ, સદાય પામે શોક. ૭૫

છાપા.

સંપ વિના ગોલોક, શોક રાધા વીરજનો;
સંપ વિના સંતાપ, રૂકમણી સત્યભામાનો;
સંપ વિના શ્રી રામ, વસ્યા સીતા લઈ વનમાં;
સંપ વિના મૃગ મારિ, ખોઈ સીતા ખજા જનમાં;
માહા સમર્થ તે પણુ સંપ વિણુ, લહે દુઃખ લક્ષ્મી પતી;
એવાને આંસુ આવીયાં, કહે મનુષની કુણુ ગતી. ૭૬

કૌશળ દેશ નરેશ, જગત દશરથને જાણે;
સદિત રામ સુત ચાર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અક્ષય, ભલા જન કીરતી ભાખે;
કુકેને કૌશલ્યા, રાણિયો સંપ ન રાખે.
નૃપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા;
વળિ જગમાં જુઓ વિચારિને, સંપ તજી સુખિ કો થયા. ૭૭
દેહુરો.

સંપ શુણો કમળા કહે, તજ અભિમાન અભંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જન જે ચહે, તજે પુરત તુજ સંગ. ૭૮

છપ્પા.

કિસકંદા પુરિ જૂપ, વાળિ સુઘિવ બે વાનર,
 સેવ્યો જ્યાં લગિ સંપ, સુખ પામ્યા ન સ્વતંતર;
 કાપિ સંપનું નાક, તજ્યો સુઘિવને જ્યારે,
 રાખ્યું સ્વતંત્ર રાજ, વાળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;
 સુઘિવ વાળિને મારિ વળિ, નિષકંટક સુખ અનુસરે,
 નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખિને શું કરે. ૭૬
 જો લંકાં પુરિનાથ, રાય રાવણુ જગ જાણે,
 કુંભકરણુ બડ બ્રાત, વિભીષણુ બિજો વખાણે;
 સેવ્યો જોકે સંપ, મુઝ્યો તે રાવણુ સાથે,
 તજ્યો વિભીષણુ સંપ, છત્ર માંડયું નિજ માથે;
 જે તજે સંપ તે નૃપ બને, ન તજે નોકર થઈ રે,
 નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખિને શું કરે. ૮૦

ઢાહરો.

સ્વાદ હશે જો સંપમાં, હરડે જેવી હોય;
 કરશે ગુણુ કોઈ આવસરે, કહે તુરત નહિં કોય. ૮૧
 ધનનો સ્વાદ સરસ ધણો, સાકર ને અનુસાર;
 મીઠી લાગે મૂખમાં, લમ્પ ચાખતાં લગાર. ૮૨
 સંપ કહે સાકર વિષે, કુસંપ ગંધક તેલ;
 મળતાં કાજો કોયનો, નિરખ્યો નકી બનેલ. ૮૩

છપ્પા.

સંવત તેર ત્રેપન, આલ વિક્રમની જ્યારે,
 દિલ્હિ અલાઉદ્દીન, તખ્તપર બેઠો ત્યારે;
 મંત્રી મસેક જેઞ, રાજ લેવા રૂચિ જોડી,
 વિખ દઈ માર્ગે શાહ, શાહજહાં ચળ ફોડી;
 પણ એક માસ દિન પંચ સુખ, ભોગવિ ભુંડિ રિતે મુઝ્યો,
 તજિ સંપ નહીં સુખ સંપ જે, જરૂર વિચારીને જુઝ્યો. ૮૪
 દિલ્હી આદિક દેશ, થયા જગમાં નૃપ જેજે,
 સેવ્યો નહિં જો સંપ, મુઝ્યા વણુ મોતે તે તે;
 કોઇને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઇને નિજ બ્રાતે,

કોઈ પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઈને પિતૃ માતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં, રાજ્ય રંક પિડાય છે;
ધનથી સુખ કો નયિ ધારતું, સંપ થકી સુખ થાય છે. ૮૫
દોહરો.

નારદ ને પર્વત ઋષી, મતિવંતા બે મિત્ર;
કન્યા કાળ કુસંપથી, આપ થયા અપવિત્ર. ૮૬
થતો સ્વયંવર સાંભળી, ઉર ધરી ને અભિલાષ;
એક બિળથી અચ્ચૂતાં, પહોંચ્યા વિપ્લવ પાસ. ૮૭
જો નારદ જગદીશને, ભણે શુણો જગ ભૂપ;
સમે સ્વયંવરને વધે, રૂંડું મારું રૂપ. ૮૮
પર્વત રૂપિનું ત્યાં પ્રગટ, સુખ મર્કટનું થાય;
પનિતા તેને નવ વરે, પર્વત પાછો જાય. ૮૯
તથાસ્તુ બોલ્યા બ્રહ્મા હરી, નારદ ગયા વૃક્ષોદ્ધ;
પર્વત રૂપિ આન્યા પછી, ફળેત થાવા ફોદ. ૯૦
કર જોડી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન;
કાયાની કાંતી વધે, સૂરજ કાટિ સનાન. ૯૧
નારદનું તો ત્યાં નદી. મર્કટ સમ મુખ થાય;
તથાસ્તુ બોલ્યા તે શુણી, રાજિ થયા મુનિરાય. ૯૨
મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તજી ચલિ સૂખ;
સુંદર રૂપ શરીરનાં, મર્કટ જેવાં મૂખ. ૯૩
ભય પામી બહુ લાજતાં, કન્યા તો તે કાળ;
પાછી નાડી પદમણી, વદન દેખિ વિકરાળ. ૯૪
તે તો ત્રીજાને વરી, રૂપિ બે ગયા નિરાશ;
કુસંપ કીધે નવ સરી, એકે જાણુની આશ. ૯૫
એમજ જન આ દેશના, ગુણ પેતાના ગાય;
અવગુણ અન્યોઅન્ય કહિ, બે મર્કટ મુખ થાય. ૯૬

ઓપાઠ.

નિર્ધન એક હતો નર નિત્ય, વન વિગયો સુત નારિ સહીત;
ધરિ તપ બેઠાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછિ દીધું વરદાન. ૯૭

ઉમર માંહિ એકેકીજ વાર, ઇચ્છા ધરી કરજો ઉચ્ચાર;
 ઇચ્છા પૂરણુ કરીશ એજ, અધિક ન આપું કશો અવેજ. ૯૮
 પ્રસન્ન થઇ પાછાં જ્યાં જાય, રસ્તામાં દીઠો કોઇ રાય;
 તેની રાણિ થવા તતખેવ, દીલમાં સ્ત્રીયે સમર્પા દેવ. ૯૯
 રમા બરોબર પ્રગટ્યું રૂપ, બાળીને લોભાણો ભૂપ;
 ધણીએ મનમાં ક્રોધજ ધર્યો, ઇચ્છા કરિ એવું ઉચ્ચર્યો. ૧૦૦
 રંડા રીંછડિ રૂપે થાય, તતક્ષણુ તેગ થયું પળમાંય;
 પછિ રહિ પુત્ર પતીની પાસ, અંતરમાં ત્રણ થયાં ઉદાસ. ૧૦૧
 પછિ કીધો પુત્રે ઇચ્છાય; પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
 સંપૂરણુ કદિ દેવ પ્રસન્ન, સંપ વિના નહિં સુખ સંપન્ન. ૧૦૨
 વળિ કહું વાત અલોકિક એક, સાંભળી કરજો શેઠ વિવેક;
 વાડવ એક ગયો શિવ પાસ, પ્રીતે પૂજ્યા શ્રાવણુ માસ. ૧૦૩
 દેવ કહે ભાગો વરદાન, બ્રાહ્મણુ બોલ્યો ધરિને ધ્યાન;
 જે ટાણે હું ચિતવું જોહ, તુરત મળે મુજ વસ્તુ તેહ. ૧૦૪
 ત્રિનયન કહે જ તેમજ થાય, ધણો હરણિદિન ધર બહિુ જાય;
 સ્મરતાં વસ્તુ જડે સાક્ષાત, ભેદજ જાણ્યો તેને બ્રાત. ૧૦૫
 તે પણુ ગયો ત્રિલોચન સ્થાન, પૂજી શિવ પામ્યો વરદાન;
 મારો વિર ભાગે જે પેર, બગણું તેથિ મળે મુજ ઘેર. ૧૦૬
 દીધું એજ વચન માહાદેવ, તે પછિ ઘેર ગયો તતખેવ;
 મોટે માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭
 મોટે માગી પંદર ગાય, આને એથી બગણી થાય;
 હય હાથી પાલખી પલંગ, સાંપડિયાં બે જણુને સંગ. ૧૦૮
 સંપ વિના ઈર્ષા થઇ ઉર, દેખી દાઝ્યું દીલ જરૂર;
 મોટો કહે માઈ ધર આજ, અરધો અરધ બજો મહારાજ. ૧૦૯
 તેનું અર્ધ બગ્યું તતકાળ, આના બળ્યા સમૂળા માળ;
 મોટો કહે મુજ ધરનાં જન, સાંનું પૂટે એક લોચન. ૧૧૦
 તેની આંખ અકેકી જાય, આનાં સઘળાં અંધાં થાય;
 હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મોટો માલ. ૧૧૧
 દોહરા.

સાંભળિ મનમાં શેઠને, સંપથિ થયો સનેહ;

લક્ષ્મી જોઈ લાજી ઘણી, ઉચરી અવસર એહ.	૧૧૨
સાંભળ નિરધન શાહ તું, સો વાતે એક વાત;	
ભાસે તુજને જે બહું, તે તું બે સાક્ષાત.	૧૧૩
શા માટે તું શેઠિયા, વસ્યો આવી વનવાસ;	
કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવ પાસ.	૧૧૪

છાંપો.

પાણીની જો પ્યાસ, ફૂંધથી કયમ દુઃખ ભાગે;	
હોય અજની બૂખ, મૂખ મોતી કયમ માગે;	
સુધરે લુણથી શાક, માંહિં સાકર શું કરવી;	
આગથી પાકે અન્ન, ફુલ માળા કયમ ધરવી;	
કહે કમળા નિર્ધનશાહ શુણ, જેનું કામ તે જે કરે;	
તે કીધું તપ ધન કારણે, સંપત્તિ ઇચ્છા શું સરે.	૧૧૫

સવંયા.

મેર ચહે ધન ધોર ઘટા, શંશિ તેજ છટા થકિ શું સુખ પામે;	
દર્શન અંદ્ર ચક્રાર ચહે, ધન ધોર ઘટા થકિ કેમ વિરામે;	
૧૧૬ સંગ પતંગ ચહે. નહિં ગંગ તરંગ થકી દુખ વામે;	
નીરજ નીરથિ દૂર થઇ, નહિં ધીર ધરે કદિ ક્ષીરને ઠામે.	૧૧૬

દાહડા.

વેઠયું દુખ તે ધન વિના, એ ન વિસારિય આપ;	
જો ચૂકિય આ અવસરે, પછિ થશે પરિતાપ.	૧૧૭
સાંભળિ નિરધનશાહની, કાયા ઉજ્જયો કંપ;	
લક્ષ્મી લેવા લાગિયો, સજ થઇ મોડ્યો સંગ.	૧૧૮
વાત છેલિ તું વાણિયા ઉર ધર ધરી ઉમંગ;	
પછિ હું રસ્તે પરવડે, તું જા તેને સંગ.	૧૧૯
એક નગરિ ઉજળુ પુરી, રાજા ત્રિકમ રાજ;	
નગરશેઠ નિમચંદ્ર, લાયક જેની લાજ.	૧૨૦
સુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બહુજગ માંહિં;	
હવેલિ ઘોડા હાથિયો, કસુર ન દીસે કાંહિ.	૧૨૧
વખત એક રજની વિષે, સુખસજ્યા મોજાર;	
પોઢ્યાં પીયુ ને પ્રેમદા, ઇંદ્ર શયી અનુસાર.	૧૨૨

પલંગ રૂડા રંગનો, કરેલ મેનાકાર;	
શોભે ધર સૂતા તાણું, બાગ્ય તણો ભંડાર.	૧૨૩
કાચ જડ્યા કંચન વિષે, ઝગમગ ઝાક ઝમાળ;	
તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપક માળ.	૧૨૪
શેઠ કહે શુભ્યું સુંદરી, પગ ગારા પીડાય;	
જો તું ચાંપે જોરથી, તો સુખ શાંતી યાય.	૧૨૫
કાગનિ કોષ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;	
શું સુખ તમથી સાંપડ્યું, પ્રીતે ચાંપું પાય.	૧૨૬
નયમાં મેં મણિ નિરખિયો, પટરાણીની પાસ;	
ઉપજે જેથી અતિ ઘણો, પાવક વિના પ્રકાશ.	૧૨૭
મેં લેવા તમને કહ્યું, હઠ કરિ વાર હમ્મર;	
કહિ કહી યાદી કાન પર. લિધી ન વાત લગાર.	૧૨૮
માગી ચીજ મજે નહીં, નિષ્ફળ મોઢું નાગ;	
શું કંઈ તારી સાહિબી, કાંઈ મારે નથી કામ.	૧૨૯

ચોપાઠ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ સૂખ, મણિ જે દિન તેં માગ્યો મૂખ;	
જગમાં શોધું છું જાતની, મણિ એવો તો મળતો નથી.	૧૩૦
પૃથ્વી પતિની પત્ની પાસ, એ મણિનિ કંચમ કરિએ આશ;	
જો જાણું કાંઈ એની જોડ, કંઈ ખરિદ દહ લાખ કરોડ.	૧૩૧
ન મજે તેનો નહિં ઉપાય, ઠાલો હઠ લીધે શું યાય;	
હઠ કરિયે નિજ કંચ હમ્મર, જેવી તેની શક્તિ જરૂર.	૧૩૨
કામનિ કહે ન મજે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સગમવો જેમ;	
જાણો હું બોળી નહિં જાત, વરતું બધી કપટની વાત.	૧૩૩
જે નરતું પર સ્ત્રીમાં ચીત, પરણી સંગ ન બાંધે પ્રીત;	
એમાં આવી અતેક વાત, જનમ દુઃખણી મારી જાત.	૧૩૪
પૂર્વ જન્મનું પાપજ નડ્યું, પાતું તમ સાથે જે પડ્યું;	
આપે જન્મ જનેતા જેહ, કર્મ ન આપે કોઈ પણ તેહ.	૧૩૫
ભવ પૂરો સુખ દુખથી ભરું, કરી ન આશા તમથી કંઈ;	
સ્વપને હું નહિં પામી સૂખ, દૈવે મુજને દીધું દુઃખ.	૧૩૬

દોહરા.

મળિને મામા મામિયો, મળિ મારાં માળાપ;	
ભાઈ અને ભોન્નઈએ, પરણાવ્યું આ પાપ.	૧૩૭
મામા ? મામી ભુમિમાં, પામ્યાં પાપે પાપ;	
માભી પાપે પાગિ ભે, ભે પામ્યાં માળાપ.	૧૩૮
જે ખાશે તે જાણશે, શેર અટકજે અન્ન;	
કદિ કન્યાનાં નહિં કરે, લખેશરીથિ લગન.	૧૩૯
શેઠ કહે શેઠાણી તું, શામાટે ધર શોક;	
મુખે જોટલા માગ તું, રૂપેયા દર્જી રોક.	૧૪૦
સદાય મારું શિયળ વૃત, પડે ન પડતાં પ્રાણ;	
મેણું પર સ્ત્રીતું મને, બહુ સાથે જેમ બાળ.	૧૪૧
એવાં કેમ તું ઉચરે, વાત્રી વાંકાં વેણ;	
રાતાં આવાં રીસથી, ઘટે ન કરવાં નેણ.	૧૪૨
સુખમાં વશિયે સંપત્તી, ભાગનિને ભરતાર;	
મધુરે વચને માગિયે, સંપતિને અનુસાર.	૧૪૩
નારી તું પ્યારી ઘણી, અરધું જેવું અંગ;	
મિલકત સઘળી માહરી, આપું તને અભંગ.	૧૪૪
તો પણ નિયે તું કરે, કારણ વિના ક્લેશ;	
સંદ્ર ન આવે અપટિમાં, હઠ લે બાળ હમેશ.	૧૪૫
આપણુ થકી અભાગિયાં, દેખી તેનાં દુઃખ;	
સંગ્રહિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સુખ.	૧૪૬
પામ્યો નહિં જે પગરખાં, દુખ પોકારે મૂળ;	
પણ ખીજને પગ વિના, દેખી વિસારે દુઃખ.	૧૪૭
તૂણ્યા ઝાઝી તેજ જન, હઈડે બળે હમેશ;	
તૂણ્યાથી ત્રિભુવન ઘણી, લઈ ન શકે સુખ લેશ.	૧૪૮
મુણિયલ વિક્રમ નૃપ ગયો, પંડે પાંડવ દેશ;	
ઈંદ્રપ્રસ્થ અવસોકિને, કરવા લાગ્યો ક્લેશ.	૧૪૯
પસ્તાવો બહુ પામિને, ખોલ્યો મેલી લાજ;	
આ દોષતની આગળે, રાંક તુલ્ય મુજ રાજ.	૧૫૦

દોષ કશો નહીં દૈવનો, નહીં મુજ ભલાં નશીળ;
 ધરાવિ નામ ધરાપતિ, ગતિમાં રહ્યો ગરીબ. ૧૫૧
 ગરિબી પોતાની ગણી, અતી અંતર ધરી આશ;
 સેવે વિર વૈનાળને, દીનપણે થઇ દાસ. ૧૫૨

ચોપાઇ.

તે માટે રામા તજ રોપ, સુખ નહિં લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પીયરતું તું સંભાર, શરિરે વસ્ત્ર ન મળતું સાર. ૧૫૩
 કરતી મજૂરી જેવાં કામ, વગિ ઘડિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથી તો સુખ અદકું આજ, કિંકર કરે હુકમથી કાજ. ૧૫૪
 ભાગવિ શુણ્ણિ થઈ ક્રોધ ભરેલ, જ્યમ જગ રેડયું તાતે તેલ;
 મારાં દુર્ભળ માને બાપ, એ મેલું મુજને ક્યમ આપ. ૧૫૫
 કુચે પડું છવ દર્જાં તતકાળ, વિખડાં વાટિ પિયું વિકરાળ;
 કુટે શીશ કરે પાખંડ, પાપણિ બોલે વચન પ્રચંડ. ૧૫૬
 વળતી શેઠ વિચારે વાત, જીવતી મૂર્ખ જનાવર જાત;
 સમગ્રવ્યો સગળે નહિં ન્યાય, માર વિના મારગ નહિં થાય. ૧૫૭
 ડરે દેખી પશુ કરે વિચાર, પણ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વગિ થાશે શોક, ક્રોધી મુજને કહેશે લોક. ૧૫૮
 ધીરજ તે માટે મન ધરું, ચાર ઉપાય અતુર થઇ કરું;
 સામ દામ ને ભેદ ગણાય, પછિથી ચોથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯

દોહરા.

રામજાણ દેવી સાગતે, દેવી લાલચ દામ;
 ભેદે ભય ઉપજાવેલો, દંડ સજા સંગ્રામ. ૧૬૦
 નારી મારી વાત સુણ, સારી ધારી સ્નેહ;
 મળવો કરિ આ મુલકમાં, દુર્લભ મનુષા દેહ. ૧૬૧
 આયુષ તો વગિ અલ્પ છે, ઘડિ ઘડિ ઘટતું થાય;
 પછિ તે પળ નહિં પામિયે, જે પળ વીતી જાય. ૧૬૨
 માટે મોટું મન કરી, સદાય રહિયે શાંત;
 કોઈ વખત કરિયે નહીં, કલેશ બુદ્ધિ કલપાંત. ૧૬૩
 એ રીતે અતિપય કર્યો, શેઠે સામ ઉપાય;
 દાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સગમય. ૧૬૪

ગન માન્યાં આગળ મુક્યાં, ચરણા એળી ચીર;	
સામું ન જુવે સુંદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર.	૧૬૫
તાણિ છેક ન તાણુ તું, તાણે તૂટી જાય;	
સ્નેહ તુટે તો સાંધતાં, વચગાં ગાંઠ વળાય.	૧૬૬
તજશું જે તગને અમે, કરશેા શું પછિ કાજ;	
પસ્તાશેા બહુ પ્રેમદા, માટે માનો આજ.	૧૬૭
એમ કહી અવળે મુખે, સૂતો રાખી રીસ;	
અંક ક્યાં જ્યમ એ ઘડી, ત્રેસઠના છત્રીસ.	૧૬૮
તો પણ રહિ નહિં તે વળી, બકવા કરતી બાળ;	
શુભતાં દિલગાં શેઠને, ઝાઝી પ્રગટી ઝાળ.	૧૬૯
બહુ કહ્યું જે બોલ નહિં, ધરિ શકતો નથી ધીર;	
તો પણ મારે તાણી, તિક્ષણ વાયક તીર.	૧૭૦
શેઠે ઉડી સોટી લાઇ, ગાંધી પૂરણ માર;	
બાળા તોપણ બોલતી, લે નહિં થાક લગાર.	૧૭૧
પછિ ધરના પાડોસના, આવ્યા લોક અધિક;	
સૌ ઠપકો દે શેઠને, કામ ન કીધું હીક.	૧૭૨
દિલ સંગારી દેવને, નર નાંખે નિશ્વાસ;	
બેઠો આવી બારણે, અંતર થઇ ઉદાસ.	૧૭૩
મૃત્યુક માગે મુખ થકી, પરમેશ્વરની પાસ;	
સંપ વિના સંપત્તિ પતિ, તજિ જિવનરની આશ.	૧૭૪

શ્લોકાધ.

વળિ ત્યાં તો કૌતકની વાન, નજરે ત્યાં નિરખી સાક્ષાત;	
પરદેશી નરને વળિ નાર, સુતાં ઓટલે શેઠ દુવાર.	૧૭૫
પિયુના પ્યારી આંખે પાય, હેતે વાત કરી હરખાય;	
ધરણી પ્રીત જણાવે ધણી, ધન્ય જન્મ મન ધારે ધણી.	૧૭૬
સ્વાગિ કહે સુંદરી સુણ આપ, બહુ ધનવંતો છે તુમ આપ;	
ત્યાં જઇને સુખથી વસ તુંય, દુઃખ સુખથી દિન કાદિશ હુંય.	૧૭૭
શા માટે દુઃખમાં મુજ સંગ, વશિ વણસાડે તનનો રગ;	
હું પામિશ સુખના દિન નવા, તો તુમને આવિશ તેડવા.	૧૭૮
નારિ કહે શુભિયે હો નાથ, હું નહિં તજું તમારે સાથ;	

ભોગવું આવી સુખમાં ભાગ, દુઃખમાં કહું તમારો ત્યાગ. ૧૭૬

પૂરી હરું પ્રભુની ચોર, ક્યાં તે છૂટું કર્મ કઠોર;

વસું વિઘ્નેગે દિન એટલા, જીવવું જગમાં દિન કેટલા. ૧૮૦

સગપણ સત્ય ધણમાં ધણું, તે તો ધણિ ધણિયાણી તણું;

પિયર તણી પાતળી દુખકાર, સસરાની શૂળી સુખકાર. ૧૮૧

ઐમ કરે વાતો અતિ ધણી, જાણે એજ ઉજણનાં ધણી;

શુણિશુણિ શેઠનું અંતરબળ્યું, સુખ આવું સ્વપને નહિ મળ્યું ૧૮૨

અતિ ધિક ધિક મારો અંવતાર, સુખયો નહિ માંડયો સંસાર;

આ ધનમાં અંગારો પડો, હે પ્રભુ સંપ મને સાંપડો. ૧૮૩

જે સુખમાં આ બે જાણુ વસે, એ સુખ વિક્રમને નહિં હરો;

જીવતર ધન્ય એનું જગમાંહી, એથી સુખ નથી અધિકું કાંહી. ૧૮૪

દુખી જીવતર વિષે.

છાપો.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી કોઇ વળગ્યું;

થયો ન વિદ્યાબ્યાસ, કરજ છુટે નહિં અળગ્યું;

વસે કુટુંબ કુસંપ, કંઠેશ કામનિ નહિં છાંડે;

પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી બાળાપણુ રાંડે;

આહોનિશ વસવું ઉદમ વિના, તૃષ્ણા અધિક અપાર છે;

આ જગમાં એવા પુરૂષનું. જીવતર તે દુખકાર છે. ૧૮૫

સુખી જીવતર વિષે.

રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;

પાળે આજ્ઞા પુત્ર, સદાપર આશ નિરાશી;

મધુર વાચ માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી;

ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ બેડી;

વર્ગ દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં;

પછિ તે થકિ હું નથિ પ્રીછતો, સરસ કાંઠ સુખ સ્વર્ગમાં. ૧૮૬

દોહરો.

સધળાં સંકટ સાંખિએ, કાઢિ કર્મનો વાંક;

ભુંડી જેની ભારજા, એ દુખ આડો આંક. ૧૮૭

રાગ વેરાડી.

ભાઈઓ જેની ભારજી ભુંડીરે, તેને પીડ અંતર જીડી; એ ટેક,
લાજ તજીને લડાઈ કરે નિત્ય, લાજવા લોક ભરાય;
સારા મનુષ્યના ધરતું વગોણું, જોણું જગતને થાય. ભા. ૧
જેમ જિજ્ઞાસી જિંદગીને જીએ એમ; નાથ સામાં કરિ નેણ;
પગ થકી પ્રગટે માયા લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણ. ભા. ૨
ચાર ધડી પીયુ ચૌટે ટળે ત્યારે, સુખ જાનેને થાય;
ધડિએ આવીને ઘેર બેસે ત્યારે, શેર લોહી સુકાય. ભા. ૩
પંડિત શાસ્ત્ર ભણેલ પુગણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તજી મુરખીના મોઢાના, તેજ દુકારા ખાય. ભા. ૪
પીયુ થકી તો ધણીજ પોતાની, સમજણુ જાણે સદાય;
દેવ થાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખાગણે શું થાય. ભા. ૫
પહેલાર ચઢે દિન પોઢીને ઉઠે, ચોંપે લડાઈનો ચાલ;
જો લડનાર બીજું ન જડે તો, પડતાજે પોતાનાં ખાળ. ભા. ૬
સ્નેહ કરી કદી સ્વામી સાથે, બેશી ન બોલે વાત;
દૂમાડાની પેઠે ધુધવતી રહે, રોપ ભરી દિનરાત. ભા. ૭
જેને વીતી હોય તે નર જાણે, આણે જિજ્ઞાસ અહંકાર;
ડડાપણુ કેરો કોઈ દુનીયામાં, ગર્વ ન કરશે લગાર. ભા. ૮

દોહરા.

પછી પરદેશી બોલીયો, ભાવ સહિત શુણુ બ્રાત;
દોષ ધણુ નર દુષ્ટના, તે તું જાણુછ વાત. ૧૮૮
શેઠ કહે સાંભળ કહું, દુષ્ટ પુરુષના દોષ;
તે મુજમાં તલ માત્ર નથી, રખે ધરે તું રોષ. ૧૮૯

રાગ વેરાગી.

કહું નર દુષ્ટની કહાણીરે, શુણો સૌ સ્નેહજ આણી; એ ટેક.
મોડું વહેલું કામ સુધરે કે જગડે, માણસ માત્રની રીત;
પોતે કર્યું તેનો પાંસરું સગજે, નારીને મારે નિત્ય. કહું. ૧
સાસુ નણુંદ દેરાણી જેઠાણીના, સાચા જીજ્ઞાસી બોલ;
વાંક વિના વનિતાને તજે તો, તે નર ખરને તોજ. કહું. ૨
કાગડે ઘેરું ધૂડ ફરે તેમ, ગોરી સદા ગભરાય;

ઘરનાં કંઠે સૌ દેશ ધણેરા, તેથી જુદો નવ થાય. કહું. ૩
 માનનીનું અપમાન કરે નિત્ય, ગાય નહારી ગાળ;
 તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર કરે તો, તે નરનું મોહો આળ. કહું ૪
 સાસરિયાંની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીપ;
 સારા મનુષ્યની શિક્ષા ન માને, જેને રૂઠ્યા જગદીશ. કહું. ૫
 સમજુનો ટોચો તુરત ટળે, કોઈ ઘરનું આવી કહે ઘેર;
 હોલું કહે, કે આહું જુએ તેનો, પાર આપે શી પેર. કહું. ૬
 રવામી સાંભળતાં વાંક વિના આવી, કામની ને લહે કાપ;
 સમજનવિને સમાધાન કરે નહીં. હીજડા જેવો હોય. કહું. ૭
 પોતે તો ખાય પિયે ધણું સારું, ને વસ્ત્ર ધરે શુભ રીત;
 નારીને આપે નિત્ય નહારું તો, કહો કેમ પ્રગટે પ્રીત. કહું. ૮
 પીયરિયાં પરદૂળ ન પૂરે તો, રવામી કરે સંતાપ;
 સાચું કહું છું એ કંથ સ્વરૂપે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહું. ૯

દોહરા.

વળિ પરદેશી નર વડે, જીવમાં રાખી જંપ;
 બહુ મીઠું જો બોલીએ, શાથી વણુસે સંપ. ૧૬૦
 વિનય થકી વશ થાય છે, રાગને વળિ રાંક;
 કદી ન સુજે કોઈને, પણ પોતાનો વાંક. ૧૬૧
 એમ કંઈનું એ આવસરે, ત્યાં નર એક નડાર;
 મિયાં નીસર્યો મારગે, ખરોજ ટંડાખોર. ૧૬૨
 પરદેશી પ્રત્યે પકી, ભણે શેઠ ધરિ ભાવ;
 વાલપણથી વિનયથી, લે આને બોલાવ. ૧૬૩
 પછિ તેણે ત્યાં પૂછિયું, સ્નેહે ફરી સલામ;
 સાહિબ ખુદનું નામ શું? ક્યા તેરા હે કામ. ૧૬૪

રૂચિરા છંદ.

સુત તેનો સાથે દેખીને, પૂછ્યું પુત્ર તુમેરા હે ?
 બહુજ રીસ કરી તે બેઠ્યો, નહિં મેરાતો તેરા હે ?
 પુત્ર તમારાને પરમેશ્વર, અધિક અધિક આયુષ આપો;
 મિયાં કહે જો મરજિ તુમારી, અળી ઇધર મારી ડાપો. ૧૬૫
 સાત્રમપાક શિયાળે ફરશે, થાશે પુષ્ટ સરસ ચેરા;

સુકા સુકા હમ લકડી હોગા, સાથે ક્યા લેતા તેરા ?
માણસ સાથે માણસ બોલે, દોસ્તિ કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તિ તેરિ જહાનગમેં ગઇ, અળ બોલે તો મારંગા. ૧૯૬

દોહરા.

પરદેશી સગજ્યો પછી, કાજર કંઠણ છે એદ;
જેતો જન્મ સ્વભાવ જે, ટળવો દુપ્કર લેહ. ૧૯૭
પછિ તે પોતે શેઠ પણ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપતે, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮
સાંભળ નિર્ધન સાદ તું, અંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજી સંપત્તિનો; સ્વપતે ન કરીશ સંગ. ૧૯૯
પૂર્યું તારું તપ પેખિને, તુક્યા ત્રિલોચન રાજ;
તેં માગ્યું ધન તુજી પણ, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦
શુણિને નિર્ધન શાહ મન, નિશ્ચય થયો નિસંક;
સગજ્યો મદિમા સંપતો. ગણી રમાને રંક. ૨૦૧

ભુજંગી છંદ.

પછી રોહથી સંપતો હાથ ઝાલ્યો,
લઇ સંપ સંગે ઉમંગેયિ ચાલ્યો;
જઇ દૂરથી જોયું પાછે નિહાળી,
ધિમે આત્રતી આવતી લક્ષ્મી ભાળી. ૨૦૨
પુછ્યું સંપને એજ ક્યાં આત્રિ જાશે,
કહે સંપ તે આવશે તુજ પાસે;
જઇ હું વસું જ્યાં ભયું સ્થાન જેઈ,
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોઈ. ૨૦૩
પછી વૈર તે મૂજ સાથે વધારે,
તજવી મને સ્થાન પોતે પધારે;
કહું તુજને આજથી એજ મ ટે,
કદો સંપ મેઝીશમાં લક્ષિમ સાટે. ૨૦૪
સદા બોલજે રોહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ સંસારમાં જ્યેયિ જાણી;
ક્ષમા રાખવી સાંખવી ભૂલ છાટી,

દયાધિ વળી રાખવી દ્રષ્ટી મોટી.	૨૦૫
કદી બ્રાત પુત્રો જુદા ભાગ માગે,	
ભલે ભાગ લેતો નહીં સંપ ભાગે;	
વસે એકઠા ને જુદા દીલ જાણો,	
નહીં સંપનું રૂપ એવું વખાણો.	૨૦૬
દિલે એકતા દૂર દેશે રહે છે,	
કવી સંપનું રૂપ તેને કહે છે;	
કહું મૂલ કુસંગનું શ્વણ કાળે,	
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ ગાને.	૨૦૭
રહે દેશમાં એ થકી સંપ રૂઠ્યો,	
તજો તેજ માટે યથા વાદ જુદો;	
રહેમાં રહે તે તમે ધર્મ પાળો,	
તજી દેશ ટંટા બધા તુર્ત ટાળો.	૨૦૮
થશે એક ધર્મી હરી જો કરે તો,	
ન થાશે મનુષ્યે મથીને મરે તો;	
વડો કોઈ કૂટુંબમાં મુખ્ય થાપો,	
વળી નાતમાં મુખ્યતા એને આપો.	૨૦૯
પછી તે તણી નિત્ય ગર્યાદ પાળો,	
નહીં દેખશે તો દહાડો દુખાળો;	
સમાધાનિ તે રાખશે સર્વ વાને,	
સદા કાળ તો પામશે સુખ સાતે.	૨૧૦

દાહરા.

એ શીખામણ ઉર ધરી, શુભીને નિર્ધન સાહ;	
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખત મળી અથાહ.	૨૧૧
સંપ સ્ત્રિના શરિરમાં. પૂરણ કર્યો પ્રવેશ;	
અમૃત દ્રષ્ટી ઉપજી, વ્યાખ્યો સ્નેહ નિશેષ.	૨૧૨
સુખ બહુ પામ્યાં સંપથી, ચિરતરિ કીર્તિ વિશાળ;	
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, દુખહર દીનદયાળ.	૨૧૩
સંપ લક્ષ્મી સંવાદ આ, જે સુણશે નર નાર;	
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર.	૨૧૪

ઐગણિસેને સાતને, બાદરવે ભરપૂર;
પૂર્ણ કયા કહી પૂનમે, અધિક હરખ ધરિ ઉર. ૨૧૫
વાસી શ્રી વઢવાણનો પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળી આઠાણુ સદા, દાખે દલપતરામ. ૨૧૬

દશાટણુ વિષે દાહરા.

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય;
પશુઓ પણ પરભાતથી, જંગલ ચરવા જાય; ૧
ઘેર રહેલ લક્ષ્મી ધણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાગ રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ. ૨
વિદ્યા સદયુણુ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;
ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર દામ. ૩
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપ તણું સંતાન. ૪
સુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેરાં કામ;
પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ. ૫
જો ધનની ઈચ્છા ધરો, તો ખડું માનિ ખચીત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદી રીત. ૬
પ્રયાણુ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાંબે પંથ;
કોટિ કળા કૌશલ્યતા, ચુણિજન લાવો ગ્રંથ. ૭

છંદ્રવિજય છંદ

વાંચિ પ્રવાસની વાત વિશાળ, ચહો ધનવંત વિચાર ધરોરે;
ઊંદર જેમ રહે દરમાં, ઘરમાંજ ધણાઈ તમે ન ઠરોરે;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, દલપત કહે દિલમાં ન ડરોરે;
બુદ્ધિપ્રદાશ પ્રકાશિત તેમ, તજી ધરવાસ પ્રવાસ કરોરે.

કેમણુ સ્વર્ગે અને કોણુ નર્કે જવાના તે વિષે.

દાહરા.

કાંઈ માંહે માનવી જાવા પ્રભુની પાસ;
કાંઈ કરે ઉપવાસને, કાંઈ કરે વનવાસ. ૧

છંદ્રવિજય છંદ.

કાંઈક તો વનવાસ કરે, ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;

કોઈક મૂર્ખા મૂર્ખ ધરે, બહુ સુદામ જાતું જરૂર બચાવા;
 કોઈક માંસ અને મદિરા, બળિદાન કરે નિજ દેવિ રિજાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૨
 કોઈક સ્નાન ત્રિકાળ કરે, જાઈ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
 કોઈ મનુષ્ય પેશીન રહે, પ્રતિવા સર પાપથી આપ મુકાવા;
 એક બિભત્તી નિરૂદ્ધ કરે, ને ધરે દિવ સ્વર્ગ જવા સહુ દાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૩
 કોઈક વેદ તણો ભણિ બેદ. ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
 કોઈક રામનું નામ રટે નિત્ય, આપ તણું બધું પાપ પતાવા;
 કોઈક શંકર શંકર નામ, સદૈવ જાપે અથ ઓથ સમાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૪
 કોઈક જાપ પ્રભાત સમે ઉડી, પીર તણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
 કોઈ પ્રભાત સમે ઉડી જાપ, પડીકમણું કરી કર્મ ખપાવા;
 કોઈક જાપ પ્રભાત સમે ઉડે, નોળિ ક્રિયા કરિ નિર્મળ થાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૫
 કોઈ કરે બકરી ઈંદને વળિ, કોઈ શિખે સોમયાગ કરાવા;
 કોઈક લો વ્યભિચાર રૂકરે, શિવ શક્તિ તણું મન સદા મનાવા;
 કોઈક ભાંગ પિયે ભક્તિભાતણિ, ભોગિ નરી પણુ બેગિ જણાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૬
 કોઈક શીશ જટા નખ દીરઘ, કોઈ જુગી મન મૂંડ મુંઝાવા;
 કોઈક મૂળ મૂનીયત ધારી, બહુ રખડે પુરમાં બનિ જાવા;
 કોઈકને વળિ કંડ ઉંચેણિ, ગમે બહુ જોવિદના ગુણુ ગાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૭
 કોઈક સુરજ ને જસ દેવ જાપે, દિવજ્યોત ઉદ્યાત જગાવા;
 કોઈક ભેરવનેજ બાજે, દિવ શુદ્ધ પણે મહા દુઃખ મટાવા;
 કોઈક એકજ ટેકજ ધારિ, અને ઉપાય કરે વળિ આવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૮

૧ હુંદોઆ. નાળિકિયા ઝોટને નાકે પાણી પીયે અને પુકે કા-
 દે ૩ વાગ મારગી.

કોઝક એકજ ભૂમ ભળે, જીવ રૂપ મરી શિવ રૂપ સમાવા;
કોઈ કહે ભલિ ભક્તિ કર્યા થકિ, ખૂબ મળેજ પિવા અને ખાવા;
કોઈ કહે કશુંએ પછિથી નયિ, ભોગવ ભોગ ભલા ગન ભાવ્યા;
કોણુ હશે સ્વર્ગે દક્ષપત; ને કોણુ હશે નરકે જનન ગતા. ૯

દાહરો.

જે ચોરી જરી તજી, તજે જૂઠ જન જેલ;
નરર ભળે જગદીશને, જિત્તમ સુખ લે એહ. ૧૭

મનહરછંદ.

દ્વિવ્રમાં દયા ધરીને જેણે પરદુઃખ છેવાં,
પાપથી જે ડયો પોને વખત તમાગમાં;
સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચ્યું સદાચરણ,
મુગ્યા પછી જેના શુભ વખાણાય ગામમાં;
પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઈને ન કષ્ટ કર્યું,
કાઠી જેણે કિમર પરોપકારી કામમાં;
સત્યવાદી ગાહીત જનોનાં ગન સાક્ષી પુરે,
તો નરર જાણ્યું તે ગયો પ્રભુ કામમાં. ૧૧

દાહરો.

મુગ્યા પછી ફટફટ કરે, સૌ જેને સંસાર;
પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર. ૧૨

વેહેમ વિષે દાહરા.

કેમ વહેમની વારતા, પંડિત કરે પ્રમાણ;
માને મૂરખ માનવી, આપે હોય અજ્ઞાણ. ૧
મંત્ર જેવ ને મેત્રડી, તે તો તૂતેતૂત;
વળગે પુરા વહેમથી, ભોળા જનને ભૂત. ૨
ભડકણુ ભોળા ભાઈને, ભાસે સાચું ભૂત;
તપાસતાં તેતો ઠરે, ભૂત નહિં પણ તૂત. ૩

મનહર છંદ.

ભૂપના ભવનમાં સુતો ગમાર ગામડિયો,
ઘડીઆળ ઘોષ શુણી ભડકીને ભાગે છે;
ભૂમ શુણી બહુ લોકે કારણ પુછ્યું તો કહે,

છે તો ધર ઠીક પણ ખીક બહુ લાગે છે;
 નકી ભૂત થાય મરી જાય જે નવા ધરમાં,
 આ ધરમાં ભાષ ભારે ભુતાવળી જાગે છે;
 રાત અરધીક જ્યારે જાય દલપતરામ,
 ઘણુણુ ઘણુણુ ઘંટડીઓ વાગે છે. ✓

જુઠ વિષે દાહરા.

જૂઠા બોલાતું જુઓ, અધું જૂઠમાં જાય;
 વિંછી કરડે ભાંડને, સાચે જૂઠ મનાય. ૧
 જે જન કદિ જૂઠો પડે, એકવારકો દામ;
 શુણ્ણતાં સંસાય ઉપજે, તેના બોલ તમામ. ૨
 જૂઠી વાતે જો કદી, મૂઠી મળે અનામ;
 ઉઠી એમાં આગ્ય તો, રૂઠી ઉઠે રાજ. ૩
 જૂઠિ સાચિ ગપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;
 સૂર્ય ચંદ્ર શશિથી બને, પણ ચંદ્ર રાહુ ગવાય. ૪
 સર્વ કહે તેવું કહો, તેમાં નહિં જુઠાઈ;
 તળાઈ નહિં ધી તેજમાં, તેને કહે તળાઈ. ૫

લોભ વિષે.

લોભે લાજ ઘટે ઘણી, લોભે પ્રભુ પ્રતિકુળ;
 લોભે લક્ષણ જાય છે, લોભ પાપનું મૂળ. ૧

મનહર છંદ.

ધુતી ધુતી ધન ન ધરાયો ધને ધૂરત વું,
 ધીક તારી ધારણા જે ધન ધર્યું ધૂળમાં;
 મતિ રૂપી અમ્રત મળેલું મહા મુલ્યવાન,
 મચ્છી મચ્છી રેડ્યું મહા પાપનાજ મૂળમાં;
 તાપનો સંતાપ ને સંતાપ શીત સર્વડાંનો,
 સહન કરીને દ્રવ્ય સંચયું રહી જાળમાં;
 દેહને સદૈવ દુઃખ દીધું દલપત કહે,
 દમડી ન તોડી તે દવામાં કે ૧૬કુળમાં. ૨

સંતોષ વિષે ભુજંગી છંદ.

- બધા દોષને રોષ સંતોષ બાળે,
 તથા સુખ દર્ઠ દેહનાં દુઃખ ટાળે;
 નકી તાપ તૃષ્ણા તણો તે નહારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧
- જડી જાણુ સંતોષની ખાણુ જેને,
 ત્રિલોકી તણું તો મળ્યું રાજ તેને;
 ખરેખાત લાગે બિન્ને સ્વાદ ખારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૨
- દિધો દામ ડાટી ત્રિધો લાભ શાનો,
 મળ્યા લાખ તો રાખ જેવાજ, માનો;
 બુઢો લોભ હાલો, ઠગે છે ઠગારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૩
- ઘટે દેહ તૃષ્ણા મટે ક્રમ મોટી,
 ધસે હાય ધમ્મહા ખસે ક્રમ ખોટી;
 કદી કાળ ક્યાંહી ન આપે કિનારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૪
- જનાવાદિ ગાંઠે નહિં હોય જેને,
 રહેછે રૂપામોરની આશ એને;
 ધરો લોભ લાખો જડે જો હજારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૫
- માહા લોભ લાગે મળે દેશ મોટો,
 ખરું જાણુ તૃષ્ણા તણો ખેલ ખોટો;
 બહુ જો જડે તો રહેછે બિચારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૬
- ભાગ્યા ભૂપ પંડે ગરીબી ગણેછે,
 તજે સર્વ તે એક ખીજ તણેછે;
 વસી વિશ્વમાં વાત તે તો વિચારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૭
- ધણે લાભ તૃષ્ણા ધટેલી ન લાગે,

જડે ધી ધણું તો ઘણી આગ જાગે;
 અરે એમ માની ઉદાસી ઉતારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૮
 રજો ને ખપો ખૂબ ઉદ્યોગ રાખી,
 સખે સૂખ સંતોષનો સ્વાદ ચાખી;
 કદી દીનતાનો ન આપે ઉચારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૯
 દુખી હોય પોતા થકી કોઈ પ્રાણી,
 જુઓ એ થકી આપ શ્રીમંત જાણી;
 પ્રભૂનો પુરો પાડ વીરેચિ ધારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૧૦
 હનો એક જોડા વિના રાંક જોયો,
 વિનાપાય તેણે દિઠો એક તેયો;
 કષ્ટ આ થકી તો ભણે જન્મ મારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૧૧
 જઈ વિક્રમે પાંડવો દેશ જોયો,
 પુછી રિક્તને રાંક થઈ ખૂબ રોયો;
 ન પામ્યો પ્રભૂ હું પુરાં રાજ્ય દારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૧૨
 રહે લોભ તો રાંક થઈને રહે છે,
 નદી ડાકણી એક તૂણા નહે છે;
 દરે તાપ સંતોષ ને નીર દારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૧૩
 વસંતે થઈ શુદ્ધ સંતોષવાજો,
 મટે માનવી ઇંદ્રનો આશિવાજો;
 નહિં કોઈની તે તમાં રાખનારો,
 સદા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંતોષ સારો. ૧૪
 ભમે માનવીને ભઠ્ઠી આશ ભાગે,
 દિવે દુઃખની જો પુરી લાલ્ય લાગે;
 મટે પાઠ આનો પછી શાંતિ પામે,

રચ્યા છે રૂડાં છંદ દલપતરામે. ૧૫

દાહુરા.

નાશ થાય કે નવ મળે, તેનો તજિયે શોક;
જેનો ઉપાય નવ જડે, ફાંફાં તજિયે ફોક. ૧૬
અંગ તણા પણ અંશ નિત્ય, વધે ઘટે એ ખેત્ર;
અંગ રહ્યું તે આપણું, ગયો અંગનો મેત્ર. ૧૭
સાથી સરસ સંતોષ છે, ઠરવા કેરું ઠામ;
રાખો રૂડી રીતથી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૮

વ્યભિચારી વિષે—ગિતિવૃત્ત.

નિજનારી વીસારી, પરનારીપર નજર કુનર થાપે;
તજિ નિજ દરના દાણા, સુપક સરખનો કરંડિયો કાપે.

દુરાચારીને, શીખામણતું પદ.

“આત્ર વેલી અલખેલી ખ્યારી રાધે” એ રાગ.

દુરાચારી વ્યભિચારી, જે વિચારી, થશે સારી કે નહારી ગતી તારી;
દુખ વિદારણ માટે, તને ભવ તારણ માટે, કહું સુખ કારણ માટે;
ધીરજ તુંતો ધારી ધારી. જે વિચારી; દુરાચારી. ટેક.

તજી શર્મ તેં કુકર્મ કોડ કીધાં, લકડ પાપના તેં આપશીર લીધાં,
ખાન પાન દાન દીનને ન દીધાં;

તાડું કેમ થશે કલ્યાણ, અંતર આણ, નરક ખાણ, જઈશ જાણ,
શું સુખખાણ, થશે હાણ, લેશે પ્રાણ, જમડા ખાણ; મોટાં મારી
મારી; જે વિચારી. દુરાચારી. ૧

રૂડી રીતે ચીતે ચેતી તું ન ચાલ્યો, જેરી વિપય વ્યાજ ઝડપથી તેં
આલ્યો, ફૂંચો ફૂંદમાં ફૂશીને કુલ્યો ફાલ્યો; પુજ્યા નહિજ પ્રભુ પરમ,
ભયો ભરમ, તજી ધર્મ, કેરો કર્મ, હાડ ચર્મ, રાખ્યાં ગરમ ભુલ્યો
ગર્મ, જમ્યો નરમ; રસોધ સારી સારી; જે વિચારી. દુરાચારી. ૨
કહું હેતથી તું ચેત હજી ચીતે, ધર્મ આલ હવે ચાલ રૂડી રીતે,
મસ્તક નામ પ્રભુ પાપ પુરી પ્રીતે;

રગરણ કર અશરણ શરણ, સંકટ હરણ, ધરણી ધરણ, તાર-
ણ તરણ, ટાળે મરણ કૂચા કરણ, સદાયરણ, સુધા ઝરણ, પીએ
હારી હારી; જે વિચારી. દુરાચારી. ૩

શિક્ષા સંતની મહાંતની ન માની, કુઝ ંથ કેરે પંથ ધરી પાની,
સાંભળ બ્રાત આતો વાત નથી નાની;

દીસે દુષ્ટ સરસ દરસ, ધણો નરસ, પીધા છરસ, કીધા રપસ,
રહ્યો ચડસ, ન ગમ્મ તરસ, શિક્ષક સરસ, વરસો વરસ, થાડ્યા
વારી વારી, જે વિચારી. દુગચારી. ૪

ખન્યો છેલ તું છેલ ખેલ ખોયો, સાર ઉરમાં જરૂર તેં ન જોયો.
કર્યો ફેલ પાપ મેલને ન છોયો;

ન લીધુંજ હરિનામ, ધરી હામ, દલપતરામ, કહે આમ, દીધા દામ,
વિપય કામ, હામે હામ, આઠે જામ; બળ્યો નારી નારી. જે વિ-
ચારી. દુરાચારી. ૫

ક્ષમા વિષે ભુજંગી છંદ.

ક્ષમા ગૂણ મોટો ધણો માનવીમાં,
નદી ગધ્ય મોટાપણું જાનહવીમાં;

.માથી બને લોકનો લાવ લીજે,

ક્ષમા રાખવાથી રગાનાથ રીઝે. ૧

ક્ષમા ખર્જું જે હાથમાં એક હોયે,

કહો શત્રુ તેને રહે કેમ કાચે;

ક્ષમાથી બધા વિશ્વને વશ કરીજે,

ક્ષમા રાખવાથી રગાનાથ રીઝે. ૨

ક્ષમા મેળવે ગાનવી એજ મોટું,

ક્ષમા જોઇ તેનું થયું ખૂબ મોટું;

ક્ષમાના ખરા લેખ ચિત્તે લખીજે,

ક્ષમા રાખવાથી રગાનાથ રીઝે. ૩

ક્ષમા ગૂણતો હેમમાં જેમ હીરો,

મહા મૂલ્યનો અંગ ધારે અમીરો;

ક્ષમા ગૂણ તે ગર્થ મોટો ગણી જે,

ક્ષમા રાખવાથી રગાનાથ રીઝે;

ક્ષમાનું ધરાણું ધણું શુદ્ધ શોભે;

ક્ષમા કારિ ક્યાંહી કહો કેમ ક્ષોભે;

ક્ષમાથી બહુ ખુશિવંતા બની જે,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૫
 ક્ષમામાં વસે સૂખનો સર્વ વાસો,
 ખરેખાત સહથી ક્ષમા ગૂણુ ખાસો;
 ક્ષમા રાખવા રીત રૂઢી રચીને,
 ક્ષમા રાખવાથી રમા નાથ રીઝે. ૬
 જુગો જૂગમાં જીવવા નામ જાણી,
 વિશેષેજ આ અંતરે વાત આણી;
 ક્ષમાનો પુરા પ્રેમથી સ્વાદ પીને,
 ક્ષમા રાખવાથી રમા નાથ રીઝે. ૭
 ક્ષમાવંત અત્યંત આનંદ લાવે,
 ક્ષમાવંતના કષ્ટનો અંત આવે;
 ક્ષમા રાખિ ભાવે પ્રભૂને ભજીને,
 ક્ષમા રાખવાથી રમા નાથ રીઝે. ૮
 રહેવા ધણી દૂધતો હુંમ માત્રે,
 ક્ષમા તેમ જાગી શકેછે સુપાત્રે;
 નહિ ઠીક થૈને ઠરે તે કુદામે,
 દિહું એજ રીતેયિ દલપતરામે. ૯

મોટાં માણસ વિષે. ઉપજાતિ વૃત્ત.

મોટા તણાં પેટ સદૈવ મોટાં,
 છોટા તણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
 વર્ષાદને ગાળ જનો ભણેછે,
 તથાપિ તે ક્યાં કદિએ ગણેછે.

કરજ વિષે મનહર છંદ.

માણસ મરણનું સ્મરણ નથી સાલણું ને,
 દ્રવ્યનું દારણ રણું સાલેછે સંભારતાં;
 જાણીયા નીસરી ગયાં તે મને વિસરી ગયા,
 બ્યાજ તણી વ્યથા નથી વીસરી વિસારતાં;
 બ્યાજ પામ્યો લાજ લક્ષ રાજના સમાજ મધ્ય,
 વીતકની વાત લાજ આવેછે વિચારતાં;

• રીઠીર થઇ કરવો. ૧ રણુ-કરજ.

કહો દલપતરાગ સજ્જન તમામ આમ,
દીલમાં ધરો ડરજ કરજ વધારતાં.

દાહરો.

નામ રામનું સાંભળી, હું પામું ઉદ્ધાસ;
નામ રામનું* સાંભળી, હું પામું ઉર ત્રાસ.

કંજુસ વિષે દાહરો.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદાય;
કસર કર્યે કંજૂસનું, લાખ રીતે લૂટાય.

સત્ય વિષે રાગ ઠુમરી.

“નનદુગારો ધુતારો કછુ કરી ગયોરે” એ રાગ.

ચિતે ધારી વિચારીને ઉચારી જીઓરે,

સત્ય કેવું છે સુખકારી જીઓ; ચિતે. ટેક.

સત્ય ઉચારે તે સુખ ધારે,

હારે ન વિચારે લેની સ્થિતિ તો નહારી; જી, સ. ૧

સત્યની વાંણી સઘળે પ્રગાણી,

હારે ઉર આંણી વખાણી નર નારી; જી, સ. ૨

સત્ય તમય તો જશ-ટળી નય છે,

હારે ખાય ખત્તા અને થાય છે ખુવારી; જી, સ. ૩

સત્ય આધારે ધર્મને વધારે,

હારે વડા વિદ્વાન વિવેકી વહેપારી; જી, સ. ૪

સત્ય ન ખોલે તે ખર તોલે,

હારે સત્ય ખોલે તેતો લે શોભા સારી; જી, સ. ૫

પરમ પીતાજી સત્યથી રાજી,

હારે પૂરા પાંજી રહે રાજી સત્યહારી; જી, સ. ૬

પરમ ધરમ પણ સત્ય પ્રગાણો,

હારે ખોલી નાણો કિર આણો સ્વર્ગ ખારી; જી, સ. ૭

દલપતરામે કહ્યું શુભ કામે,

હારે સર્વ કામે સદા સત્યને સંભારી; જી, સ. ૮

હોરી.

“સામરો અજહુ નહીં આવો” એ રાગ.

- આવો પ્રાણપતી પીયુ પ્યારા, હો પ્યારા; આવો; ટેક. •
 આ અવસરમાં ઉતાવળા આવી, પૂરો મનોરથ મારા;
 પીતી જશે જો વસંતના દિવસો, સોનાથી શોભિત સારા,
 આગળ મળવાના ઉધારા, આવો પ્રાણપતિ પિયુ પ્યારા. ૧
 પૂણેલા પૂલના ફાલ તે તમ વિના, નિરખતાં દીસે નકારા;
 સંત વસંતના રાગ આળાપે, લાગે છે તેનો લવારા;
 સ્વામી હોય તોજ તે સારા આવો. ૨
 કોયલના સ્વર કાળજી કાપે, શુક સ્વર દુખ કરનારા;
 વાજે દુકડ ડક, ચંગમૃદંગ ને ગાજે સરોદ સનારા;
 ભિતર ઉપજે ભયમારા. આવો. ૩
 સેવા કરે આવો સામુના ન્યા, નહીં રાખું નેણુથી ન્યારા;
 ત્રાથ તમે મારી નયડીતું મોતી, હઠધના હાર હમ્મરા;
 તમે મારા નેણુના તારા. આવો. ૪
 કંથ વિના મને કશુંએ ગમે નહીં, ખટ રસ લાગેછે ખારા;
 દલપતરામના દેવને કહુંહું, તોડ વિન્નગ અમારા;
 તેથી પાડ માનશું તારા. આવો. ૫

ઉપદેશ વિષે ચેતવણી.—દાહુરા.

- પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;
 હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૧
 જોર કરીને જીતવું, ખરેખર રણ ખેત;
 દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૨
 ગાફલ રહી ગમાર તું, ફેગટ યદ્યપ દુજેત;
 હવે જરૂર હુશિયાર થઇ, ચેત ચેત નરચેત. ૩
 તન ધન તે તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરજોત;
 પાછળ સૌ રહેશે પડ્યાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૪
 પ્રાણ જશે ન્યાં પીડથી, પીડ ગણાશે પ્રેત;
 માટીમાં માટી થશે, ચેત ચેત નર ચેત. ૫
 રક્ષા ન રાણા રાજ્યા, સુરનર મુની સમેત
 વૃંતો તરણા તુલ્ય છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૬

રજકણુ તારાં રખડશે, જેમ રખડતી રેત;
 પછિ નર તન પામીશ ક્યાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૭
 માટે મનમાં સમજીને, વિચારિને કર વેત;
 ક્યાંથી આગ્યો ક્યાં જવું, ચેત ચેત નર ચેત. ૮
 શુભ શીખામણુ સમજતો, હરિ સાથે કર હેત;
 આંતે અવિચળ એજ છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૯
 કાળા કેશ મટી ગયા, સર્વે બનિયા શ્વેત;
 જોજન જોર જવું રહ્યું, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૦
 તે ધશ્વર બુદ્ધિ તને, દિલમાં જો નહિં દેત;
 તું સૃષ્ટિમાં શું કરત, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૧
 દયાળુએ દીધા વિના, સુખ લવ માત્ર ન લેત;
 દિલ સમજ દલપત કહે ચેત ચેત નર ચેત. ૧૨
 જે ચેતે નહિં પ્રથમ તે, પશુ પક્ષીથી હીણુ;
 ધન પેહેલા ગાળા રચે, પક્ષી જુઓ પ્રવીણુ. ૧૩

શાર્દૂલ કિડિત વૃત.

જો યાતા ધડી એકમાં અદરશા, વર્ષાદ કેરા કરા;
 જાણો એજ રિતે જરૂર જગના, છે ખેલ ખોટા ખરા,
 સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સધળાં, ટાળ્યાં નહિં તે ટળે;
 એતી લે દલપત ચિત્ત નહિં તો, તે ખોટ ખાશે ખળે.

દાહરો.

દરદ લગારક દેખીને, ચેતે ચતુર સુજાણુ;
 મૂરખ મન સમજે નહિં, પડતાં સૂધી પ્રાણુ.

મોત વિષે.

દાહરો.

મોત ન મેલે કોઈને, ખૂશી ધરો કે ખેદ;
 તો દિલગિર દિલ શિદ થયું, હિરમાં ધરો ઊમેદ. ૧
 પડયું જગત સુખ કાળને, કેડા મોર જનાર;
 ધંટીને ગાળે પડ્યા, દાણા લોટ થનાર. ૨
 ધાણી કુટે તાવડે, ધાણી તલ પીલાય;
 પ્રાણી એમ પલક પળે, જાણી જો મરિખાય. ૩

ખાતા ભોજન ભાવતાં, રાતા માતા રૂપ;

નતા જોયા જમપુરે, માતા વિણ બહુ ભૂપ.

૪

સારું કામ કરવા વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અરે રૂડો માનવ દેહ આવ્યો, બહુ પ્રતાપી પ્રભુએ યનાવ્યો;
તમે વિચારો કિત જો તગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧
ન કાદશો કાળ કદી નકામો, પરોપકારી શુભ નામ પામો;
ઠગાર્થી નામ ઠરે નઠારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૨
સુકીર્તિનો સ્વાદ સદૈવ ચાખો, આ લોકમાં નામ અખંડ રાખો;
તો વાગશે નીર્ભયનું નગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૩
જગત્પતિને પ્રિય કામ જે છે, આ લોકમાં ઊત્તમ કામ એ છે;
બીજું બધું માલ વિના બિચારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૪
હેતે કરો પૂજ્ય પવિત્ર હાથે, હાથે કર્યું તેજ સદૈવ સાથે;
બીજું નહીં એક મળે બુઝારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૫
દૂષ્ટો મરીને અતિ દુઃખ થાય, જે દુઃખ જીભે ઉચર્યું ન જાય;
ચિત્તો વિશે કેમ કરી ચિતારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૬
જરે કરી ઉન્મત્તતા ન આણો, જરે કરીને નહીં શ્રેષ્ઠભણો;
જરે કરીને ન રમો જુગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૭
આયુષ્યમાંથી પણ ઓછી થાય, મહામુલિ તે નહીં મેળવાય;
જરે આ જીવન છે જનારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૮
મહાપતીઓ પણ રાજ મેલી, ખપી ગયા ભૂપર ખેલ ખેલી;
વિશેષ શું વર્ણુન હું વધારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૯
નથી નથી નિશ્ચળ દ્રવ્ય દેહ, નથી નથી નિશ્ચળ નારિનેહ;
અતે થશે તે સઘળું અકારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૦
સંસારનું સુખ સુધા સગાન, નિશ્ચે તમે માનિ રહ્યા નિદાન;
ખચીત થાશે અતિએજ ખારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૧
મનુષ્ય કાયા નથિ મોજ માટે, ધડી નથી તે પશુ પક્ષિ ધાટે;
અખંડ રવર્ગે સુખ આપનારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૨

આરતી.

જયજય જગ કર્તા, જયજય જગ કર્તા;

ભગવત તું ભવભર્તા, હરકત સંહર્તા. જયદેવ જયદેવ. ટેક.	
પૂરણ પરમ પરાક્રમિ, પ્રભુ વિભુ પરમાત્મા;	
સકળ કળા ધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા.	જયદેવ. ૧
તું સચરાચર સ્વામી, બળવંત બહુ નામી;	
વિમળ મંડળ વિશ્રામો, ધન્ય અચળ ધામી.	જયદેવ. ૨
તત્ત્વ સકળ ગુણ તારા, સર્વ થકી સારા;	
આંતર જામી અમારા, પ્રાણુથકી પ્યારા,	જયદેવ. ૩
કરુણા કર સુખકારી, ધર્મ જીરદ ધારી;	
તેં ભવપાર ઉતારી, અગણિત નરનારી.	જયદેવ. ૪
જયજય જનમન રંજન, ભંજન ભવ ભીતી;	
પૂરણ પુણ્યે પામું પ્રભુ તુજ પદ પ્રતી.	જયદેવ. ૫
જય કોટિક જગ કારણ, ધારણ તું ધરણી;	
તું સંકટ જળ તારણ, કહું શી શી કરણી.	જયદેવ. ૬
તુજ મહિમા બહુ મોટો, શુભ તારી શક્તી;	
સુર નર મુનિવર માગે, ભલિ તારી ભક્તી.	જયદેવ. ૭
તું અદ્ભુત ઉપકારી, અકળ કળા તારી;	
સકળ ભજે સંસારી, ધ્યાન રહે ધારી.	જયદેવ. ૮
તુંજ પરમ પિતૃ માતા, તું ભગની બ્રાતા;	
વિશ્વેશ્વર વર દાતા, રગરણે સુખ શાતા.	જયદેવ. ૯
રહું તારા ગુણ રટવા, મહા સંકટ મટવા;	
ધણું કુકર્મો ધટવા, વિપત બધી વટવા.	જયદેવ. ૧૦
હે હરી હરકત હરજે, કરુણા ધણી કરજે;	
અભય કરણ આદરજે, ઉર અરણ ધરજે.	જયદેવ. ૧૧
તું સૂરણ ચિત ચિંતા, ભૂધર ભગવંતા;	
સર્વ સ્થળ વિજ્ઞસંતા, ગંભીર ગુણવંતા.	જયદેવ. ૧૨
કરવા અવિચળ કામે, હરિ કરુણા કામે;	
આરતિ ઉત્તમ આમે, રચિ દક્ષપતરામે.	જયદેવ. ૧૩

કવિ લવાનીશંકર નરશીંહરામ.

જન્મ સ્થાન લીંબડી ઝાલાવાડ.

જન્મ દીવસ સંવત ૧૯૧૨ ના જ્યેષ્ઠ શુક્લ પક્ષની ૫ માંને સામવેદી શ્રીમાળી આહ્વાયુ. આ કવિના નિચે લખેલા અંથો પ્રસિદ્ધ છે. એ સિવાય બીજાં ધણું ન્હાનાં મોટાં ગદ્ય પદ્ય પુસ્તકો તથા ચોપાનીયાં તેણે પ્રગટ કર્યા છે.

કમળા કુમારી, કુંવારી કન્યા, સોરઠી સોમનાથ, સુદાગા ચરિત્ર, સંપવિજય, ત્રિધવા વિજાપ, લવાની કાવ્યસુધા. ઇલાદી, ઇલાદી.

આ કવિ ગદ્ય પદ્ય બંને લખવામાં કાઠિયાવાડ ખાતે પ્રથમ છે પણ તેને સુધારાનોજ કવિ કહી શકાય તેમ નથી “ સુધારા કરવાં સાક્ષરતા તરફ તેનું વલણ વધારે છે. અને વળી તેણે તો કાઠિયાવાડમાં ચાંચલ્ય આવ્યું તે પેટેલાં ધણું વર્ગથી લખવા માંડ્યું છે. આ કવિનું ગદ્ય લખાણ ધણું છટાયાજ અને બુરસાવાળું છે. તેમજ તેની કવિના પણ લોક પ્રિય અને અસરકારક થાય છે. તે વિષેનાં પુષ્કળ સરડીફીકટો મેળવેલાં છે” રાવા કુટવાનો નિર્દય રીવાજ લોકોમાં ધણું વર્ષો થયાં પેસી ગયોછે તેવા ધિકારવા લાચક રીવાજને જડમૂળથી કાઢી નાંખવા નેચો ખતથી માંડ્યા રહ્યા છે એટલુંજ નહીં પણ તે વિષેનો દાખલો પોતે લોકોને બતાવી પણ આપ્યો છે તેમની બનાવેલી કવિતાનો નમુનો નિચે આપેલ છે.

જ્ઞાન—વૈરાગ્ય.

૫૬.

જનુંની જીવેરે ગોપીચંદની. (એ રાગ.)

પંખિરે અમે પર લોકના,

ઉડિ જલુ અજ્ઞણજી;

પગમાં પહોંચીને પર લોકમાં,

પંખિતે શાં પ્રયાણજી.

પંખિ. ૧

પડ્યાં રે અમે મોહ પાશમાં,

મજ્જાએ ન ઉડાયજી;

પાંખો બંધાઈ જતાં પછી,

કેમ કરીને કુદાયજી.

પંખિ. ૨

હોંશે તર પર હિંચતાં,

કરતાં વળી કિલ્લકિલ્લાટજી;

જંગલનું સુખ ઉડિ જતાં,

આઠે પહોર ઉચાટજી.

પંખિ. ૩

પકડી જશો કાળ પારખી,

દેશે કરમના દંડજી;

નરક વિશે વળી નાંખશે,

પીડા આપવા પડજી.

પંખિ. ૪

ભણુકારા લાગેછે ભય તણા,

ઉડવાની ન આશજી;

સત ગુરૂ ભવાની જો સાંપડે,

પાપમાં તોડે ભવ પાશજી.

પંખિ. ૫

૫૬.

અમે રે મુસાફર એકલાં,

જનનું એકલાં જરૂરજી,

પંચ જડે નહિં પાધરો,

દિમે જવાનું દુરજી.

અમેરે. ૧

ધરરે રહ્યું અહિંથી દુર ઘણું,

નહિં નજર ન જાયજી;

પાળક પણુ પરલોકમાં,

જોતાં તે ન જાણાયજી.

અમેરે. ૨

મળશે મુસાફરી મારગે,

ઝાઝા વિપયના ઝુંડજી;

પાંચ વિકારના પર્યંતો,

ક્રોધ રૂપી ઉના કુંડજી.

અમેરે. ૨

બેળા લીધા નથી ભોમિયા,

સગાં કેરો ન સાથજી;

અમેરે આવી પડ્યાં એકલાં,

હરિ ભોમિયા હાથજી.

અમેરે. ૪

અમેરે અનાદિનાં એકલાં,

વસિએ એકલાં વાસજી;

આવ્યાં એકલાં મનુ એકાં,
એમાં શાનાં ઉદાસજી. અમેરે. ૫
હરિનું પહાનું લઇને હાથમાં,
ભક્તિ રસમાં બીંમયજી;
પરવાનો પકડીને પૂજ્યનો,
ગુણ હરિ તથા ગાર્હજી. અમેરે. ૬
પહોંચશું પછી પર લોકમાં,
ભોગનો તજી ભાવજી;
ભવાની રીઝવી ભગવાનને,
લેશું અવિચળ ભાવજી. અમેરે. ૭

૫૬.

અમે રે ઉદાશી આ લોકથી,
વસીએ અમે વનવાસજી;
મન ન ડગાવીએ મોહથી,
આડે પહોર ઉદાસજી. અમે રે. ૧
લગની લાગીરે પરલોકની,
ઝંપના થાય ઝાઝીજી;
અમે રે ઉદાશી અતિ ધણા,
રજની દિવસ ન રાજીજી. અમે રે. ૨
રાજ થઈએ કેવી રીતથી,
દેખીએ નહિં દેશિજી;
પંચ વિકાર પુઠે પડ્યાં,
દેહ પાછળ દેશિજી. અમે રે. ૩
માયા ન કરીએ આ મુલકની,
સમજી માયા ન સાચીજી;
જાગવીએ નહિં જાતનથી,
કાયા જાણીને કાચીજી. અમે રે. ૪
લુપ્તી ગાયા શી લગાડવી,
માયા સંકટ મનાયજી;
કાયા પડી જાશે કારગી,

જોનાં હંસ ઉડી જાયજી. અમે રે. ૫
 જોળાખીએ ધણી એકને,
 લગતી એકથી લાગીજી;
 ભવાની ધણીને નાં ભુલીએ,
 મુક્તિ આપશે માગીજી. અમે રે. ૬

પદ.

મુરખ મન, હોંશે પી હરિ રસ રે. મુરખ. (ટેક.)
 હોંશે પી હરિ રસ, હરિ રસ પીને હસ્ય;
 વિપને ન થા વશ રે. મુરખ મન. ૧
 કપટમાં નથી કસ, એમાં છે અપજશ;
 કંદમાં નહિં તું કસ્ય રે. મુરખ મન. ૨
 ખળ થકી દુર ખસ્ય, ધરમની વાટે ધસ્ય;
 મોઢે ન ચોપડ મસરે. મુરખ મન. ૩
 નીનિની પકડી નસ, બુદ્ધિથી ભવાની ખસ;
 જગતમાં કરે જસરે. મુરખ મન. ૪

પદ—રાગ ધીરાનો.

આ તન રંગ પતંગીરે, અળકતી ઉડી જશે અટકી;
 સગાં સહોદર સંગીરે, પાછળ જશે તને પટકી. આ તન. ૧
 કાચી માટી તણો કુંભ આ કાચો, તંતુનાં જાંધેલ તાર;
 કસળી એક કુંભાર કળાતો, ફારીગરી કરનાર;
 પેસતાં અંદર પાણીરે, મુરખ ગળી જશે મટકી. આ તન. ૧
 ઘટમાળાથી ઘાટ ઘડિને, ઘડિ કરી ઘડિયાળ;
 ગમતાં યંત્ર અનુક્રમે ગોઠવી, ચક્રથી ચાલતી ચાલ;
 કુદરતિ કળા તો કટાનાંરે, અચાનક ગતિ જશે અટકી. આ તન. ૨
 કાચ ગિજોર તણો તન કુંપો, પડી જતાં પરમાણુ;
 ફટ કરી અફળાધને ફુટતાં, હરદમ જનશે હાણુ;
 સાંધતાં નવ સંપ્રાશેરે, કાચ ગિજોરની કટકી. આ તન. ૪
 કાચાવાડી ફળતી કરમાઇ, વિખરાતાં શી વાર;
 કાળ કરે તણા જતાં કરમાં, ક્ષાગ મળે ન લગાર;
 પંખમાં ગિજાડીએ પકડીરે, છત્તુંદર જશે નહિં છટકી. આ તન. ૫

પાણી તણા પીડ આ પરપોટા, મુરખ મિથ્યા માન;
ઝાકળ નીર સમો ઝરી જશે, પંથ પળાશે પ્રાણ;
વાંસે ઉડશે વાનીરે, ભવાની ભમીશ પછી ભટકી. આ તન. ૬

૫૬.

આ ભવસાગર ભુડોરે, તરીયા નર જાય તરી;
અળજ વામ ઉંડોરે, કળ ન પડે ક્યમ કરી. આ. ટેક,
અકળ આકર્ષણ કળાથી, સ્થિરતા મોજાં થાય;
ભરતીથી નિર લાગે ભરાવા, જોરથી ઓટમાં જાય;
તાણુમાં વેગે તણાતાંરે, માછલી મુઠ જાય મરી. આ. ૧
ખળતા રૂપી ભુંડા ખરાયા, વિપત્તીના વા વાય;
ગાણુસ મન તરંગનાં મોજાં, અચાનકે અથડાય;
સઢ સુકાન સમોરારે, ફરકતાં તે જશે ફરી. આ. ૨
લાયક નીતિ સાંકળે લાંગરી, નરતું નૌત્તમ નાવ;
અકસ્માત થતો અટકાવા, સમજણુ સાંધી સાવ;
પણુ પાપરૂપિ પવનેરે, નકી ગાળકું જશે નિસરી. આ. ૩
તામસ ધુમર તિમરગાંધી, કેથે ન વાટ કળાય;
ભવસાગરમાં ભુલાં ભગતાં, આત્મા તો અકળાય;
હાલ કલોલક થાતુરે, ભવાની હોડકું જશે ભરી. આ. ૪

૫૬.

ભવાની આખર ધુળની ધુળ.	આખર (ટેક)
આ સંસાર અસાર અકારો,	
તેમાં તું તરણું તુલ્ય.	ભવાની. ૧
મૃગ જળ સરખાં સુખડાંમાં તું,	
ઝોકાં ન ખાતો ઝુલ્ય.	ભવાની. ૨
માત પિતા પરિવાર ને માયા,	
દેખી ન તેમાં ડુલ.	ભવાની. ૩
આ ઉત્તમ અવતાર અલેખે,	
ધમ વિના થશે ધુળ.	ભવાની. ૪
દૂર થકી અનીતિ કરવાથી	
સાલસે સંકટ સુળ.	ભવાની. ૫

મારું સુણી મનવા તું મુકી દે,	
મોહ મમતનું મુળ.	ભવાની. ૬
વિષયાદિક તૃષ્ણાની વાતો,	
સુણતાં આવશે શુળ.	ભવાની. ૭
અંત સમે રડવાથી અચાનક,	
મુરખ થાશે મુલ.	ભવાની. ૮
આ ભવસાગર ઉતરવાને,	
પુણ્યનો બાંધ તું પુલ.	ભવાની. ૯
બાહ્યગરની ઉજળી બાહ્ય,	
બાળી ભવાની ન ભુલ.	ભવાની. ૧૦

૫૬:

ભવાની બજતું શ્રી ભગવાન.	બજતું. (ટેક)
ભાવે શ્રી ભગવાન ભજ્યાથી, મહિમા વધશે માન.	ભવાની. ૧
રાત દિવસ શ્રીરાગ રડી લે, તનમાં આણી તાન.	ભવાની. ૨
ખાંતથી સાવધથા ખણવાને, ખુદરત ફેરી ખાણ.	ભવાની. ૩
ધર્મ કર્મમાં ધ્યાન દઈ ધર, ધરણીધરનું ધ્યાન.	ભવાની. ૪
ગંભિર રાગથી ગાદલ ગાતું, ગોવિંદના ગુણગાન.	ભવાની. ૫
તજ અવગુણ અણુરાગ તથા તું, અંતરનું અભિમાન.	ભવાની. ૬
સંત પુરૂષની શુ શિખાગણ, મુરખ મનમાં માન.	ભવાની. ૭
ભવસાગર ઉતરી જા ભાવે, ભવાની રાખી બાન.	ભવાની. ૮

૫૭:

જીવડા જાણી લે તું જગદીશ,	જીવડા (ટેક)
વેદ પુરાણ કુરાન નં પહોંચે, એજ અમારો ધર્મ.	જીવડા. ૧
મનવા હરિ બજતાં તું મુકી દે, મનના ખોટા મીશ.	જીવડા. ૨
રાગ રટનપર રાગ ધરી ધર, રાગ મમતપર રીસ.	જીવડા. ૩
મોત સમે પસ્તાઈને મુરખા, બદ કર્મોથી બીશ.	જીવડા. ૪
તે માટે તૃષ્ણાઓ તજીને, નમ હરિને દીન નીશ.	જીવડા. ૫
શુભ મારગપર ચઢવા સાર, સતગુરનો થા શિષ્ય.	જીવડા. ૬
બાન થકી સમજાવે ભવાની, ચાહન પાડી ચીસ.	જીવડા. ૭

પ્રભુ પ્રાર્થના. પદ.

પ્રભુ તારી અદ્ભૂત રચના અપાર,
કંઈ તેમાં કળ ન પડે કિરતાર. પ્રભુ. ૧૬.
વન પન્વત નદિ સાગર સરજ્યાં, સુરજને શશિ સાર;
ગોઠીયા ગ્રહ ગોળા ગગને, અધર કરી આધાર. પ્રભુ. ૧
પ્રાણિ પદારથ જડ ચૈતનમાં, નાયક છે નરનાર;
પરમ દયાયા પેદા કર્યો એ, નિયમ થકી નિરધાર. પ્રભુ. ૨
નિતનિત વધતો જન્ય નિયમથી, વિશ્વતણો વિસ્તાર;
નાથ નરજન અગમ અજોયર, ભવમાં સુખ ભરતાર. પ્રભુ. ૩
વેદ કુનાયુ પુણ્યની વાણી, પામે ન તારો પાર;
નિયમ નિરતર નિરખી નિયંતા, અકળાઈ ઊરમાં અપાર. પ્રભુ. ૪

પદ.

દિનનો દયાળ છોડી, કોનો શરણ જાણી. (જો રાગ).
પ્રકટ બયો આ પ્રભાત, પ્રભુના શુણ ગાળી,
સતુ ભુજ તણા હુંતો, સરણ કમળ સદાળી. પ્રકટ. ૧
પરમ શક્તિચંત પ્રભુ, પરમ દેવ પોતે;
ઠીક કૃપા કરે તોજ હું કૃતાર્ય થાકી. પ્રકટ. ૨
જગત તાત સર્વ વાત જુની નવી જાણે;
પ્રભુના પ્રતાપ વરે, પરમ શક્તિ પાળી. પ્રકટ. ૩
પાતક ભવાની દેહના સહુ પતાવા;
ધરણી ધરા તણા ધામમાં જવાં હું ધાળી. પ્રકટ. ૪
પ્રભુનો પ્રસાદ પામી વિશ્વમાં વિરામું;
શુણ તણાં ગીત ગાઇ ગગન હું ગજર્જી. પ્રકટ. ૫

પ્રભાતિયું.

નારાયણ તારી ગતિ ન્યારી, શું જાણે સંસારીરે. નારાયણ.
જળને સ્થાને સ્થળ કરી સ્થાપે, વસુધા ઠામે વારીરે;
દરિયાને ઠેકાણે ડુંગર, ઝંરાણા ઠામે ઝાડીરે. નારાયણ. ૧
ઉન્મતનો ગદ ઉતારવાને, પળમાં નાંખે પાડીરે;
ભવસાગરમાં ભક્ત જનોને, ઉઝટથી લેછે ઉગારીરે. નારાયણ. ૨
કોડપતિને રાંક કરેને, દિનને સુખ દે દહાડી રે;

ભુપને બીખ મગારી બૂધર, ગરીબને આપે ગાદીરે. નારાયણ. ૩
જયવંતા બળવંતા જાએ, હરિ ઈચ્છાથી હારી રે;
હરિ ઈચ્છાથી જન હારેલા, જય મેળવતા જારીરે. નારાયણ. ૪

આરતી.

જયદેવ, જયદેવ. જય કરણા કારી. પ્રભુ. (બેવાર)
સંકટ ભય સંહારી (૨) સ્થિતિ કરી સારી. જય૦ ૧
જય જય જગ કરતાર, ગુણ નિધિ ગીરધારી, પ્રભુ. (૨)
શુદ્ધિ જોણે રચના, (૨) વિશ્વની વિસ્તારી. જય૦ ૨
ભક્ત વાસતળ ભગવાન, દેવ તણા દેવા, પ્રભુ. (૨)
જરૂર કરે શિવ જોવા, (૨) શ્રી પતિની સેવા. જય ૩
આગળાના આધાર, ભક્ત તણા બેર, પ્રભુ. (૨)
કરતા શુભ દિન કેરું, (૨) મહેર તણા મેર. જય૦ ૪
હરકત ભય હરનાર, દયા તણો દરીયો, પ્રભુ. (૨)
ડિક ભક્તિમાં ઠરીઓ, (૨) તે સાગર તરીઓ. જય૦ ૫
આમપર કરી આભાર, કટ સહુ કાપ્યાં, (પ્રભુ) (૨)
ઓ—દિશનાં ભય ચાપ્યાં, અન્નત ક્ષણ આપ્યાં. જય૦ ૬
જયકારી જગદિશ, કરણા હરિ કરશે. પ્રભુ. (૨)
ભક્તિથી મન ભરશે, (૨) હરિ હરકત હરશે. જય૦ ૭

વિવિધ વિષય.

વિજયા દશમી (રાગ ઓખા હુરણનો)

ત્રેતાયુગના અંતમાં તોડી, માનમાન ગદાંધની મોડી;
રામે રાવણ રણમાં રોળ્યો, ચુંથી ચંડાળ ચાંચડ ઓળ્યો. ૧
હોડે હતુમંત હાથીએ હોંશે, જંગ જોવા જોવો કીધો જોરસે;
સેતાં રાવણ સામી લડાઈ, વોરી વિજયની રામે વડાઈ. ૨
તેનું સમરણ રાખવા સારું, વિજય દશમી વિજયી ટાણું ધારું;
વિરરણમાં જે જે વખણાયા, ગુણ કથન ગુણિતે ગાયા. ૩
જોતાં અનુપમ ઐક્યનું જોણું, દેખું દશરા વિજય તણું દોણું;
“પ્રેમે શૈશ્યનું” પીવાને પ્યાણું, રાજ્ય ભક્તિ સુચક ટાણું બાણું. ૪
પ્રિતે શસ્ત્ર સમી પુછ લીધાં પ્યાલા પાંડવે યશ તણા પીધાં;

પીંખી કૈરવ કુટુંબ સંહાર્યા, પાછા હાસ્તિનાપૂર પધાર્યા. ૫
 ધન્ય ધન્ય ધર્મ રણુધીર, ભાથી કરણુને અર્જુન ભીમ;
 જુદે જે જે યશસ્વી જણાણા, લાય લાયકી લેખ લખાણા. ૬
 શુરવીર જે રણુમાં છપાણા, તેને સંભારવાનાં આ ટાણાં;
 દશિ રાજ્યમાં દશરાના દાહાડા, ઐક્ય રાજ્ય સ્વારિના અખાડા. ૭
 વાજે વિવિધ લડાઇનાં વાજાં, રણે લડવા જાણે જય રાજ;
 કરે રૂધીર તિલકરાય બાણે, અજ મહિષ તણે ભોગ ચાણે. ૮
 વાગે સેનામાં જે શરણુઈ, લાગે સળગતી જાણે લડાઈ;
 લોક શરદનો વાયરો લે છે, દાન શસ્ત્ર પુછ રાય દે છે. ૯
 જવ નાખોશીને માથે જવારા, સમી પુજવા લોક સધાર્યા;
 જુદા કરતાં કૃતેહમાં દ્રાવ્યા, અંતે વિજય કરી ઘેર આવ્યા. ૧૦
 જન શત્રુને કરે શસ્ત્ર સેવા, માગ્યા લેવાને વિજયના મેવા;
 સાંજે સવિતાના કિરણો શોભે, લીલા ક્ષેત્ર બાળી મન લોભે. ૧૧
 લાલ તડકા સીંદૂરીને પીળો, રૂઠો લસમસતો તે રસીલો;
 રમે શ્રંગાર રંગીલા રાતે, જેલે ચોપાટ જાણે દો ખાંતે. ૧૨
 થળમાં મોજ મળ્યો થવાની, રાજ્ય ભક્તિને ટાણે ભવાની;

રતુવર્ણન.

આતુરમાસ પદ રાગ સૌરઠ.

વર્ષો રતુ તણા બેઠા વારા, પીયુ પરદેશ પધાર્યારે. (ટક) ૧
 ગડ ગડ ગડ ધન ગાજે ગગનમાં, ચર્પણા કરે ચમકારા રે. વર્ષો. ૧
 અગણિત અશ્વથી આળની પડતી, મેઘની મુશળ ધારારે. વર્ષો. ૨
 અશ્વ તમામ દિસે અંધારાઈ, તગ તગતા નવ તારારે. વર્ષો. ૩
 વિવિધ વિનોદમાં વાંજતાં વાજાં, ભાસે બધા બજુકારારે. વર્ષો. ૪
 રાગ મલાર ગાવા નહિં ગમતા, સૌરઠ તાનમાં સારારે. વર્ષો. ૫
 હોંશથી જાણી ઠણી જાતી હોંડોળે, દરશન કારણ દારારે. વર્ષો. ૬
 મેળા તણા દિન એજે મળના, અંતર લાગે અકારારે. વર્ષો. ૭
 વસમા દિવસ આમ વિતે વિજોગે, ભોગવતાં બય ભારારે. વર્ષો. ૮

(૨)

આતુર માસ તણા જે આળા, નરવા રંગ નિરાળારે. આતુર.(ટક)
 વ્યોમે વિલોકીક વાદળાં સાહે, મેઘા ડંગરવાળારે. આતુર. ૧

ભુરાં રૂપેરી ભાસે લયાનક, કેવળ વાદળાં કાળારે.	ચાતુર.	૨
રમઝુમ રમઝુમ વાદળી વરસે, નિરથી દિપતાં નાળારે.	ચાતુર.	૩
વન ઉપવન વેદિલચો વરસાવે, પાલોવાયા પાલારે.	ચાતુર.	૪
લાગે લલિત લીલી કુંઝ લત્તાને, હસતાં ખેતર હરિયાળારે.	ચાતુર.	૫
બોલે મધુર બોલ મોર બપૈયા, રાગડા તાણી રૂપાળારે.	ચાતુર.	૬
બાગ બગીચાએ બેસી બગીમાં, રમવી બિજાણી રસીલારે.	ચાતુર.	૭
પ્રિત્તમ સંગ અમીરસ પીતાં, હિંચવા ખાટ દિયોળારે.	ચાતુર.	૮
પાથરી સેજ પલંગ પાથરણાં; ચાર અતિ ચિતરાળારે.	ચાતુર.	૯
પ્રિત્તમ પ્યારી પરસ્પર પીતાં, પ્રેમા રસનાં પ્યાલાંરે.	ચાતુર.	૧૦
સુંદર નરને નારી સળેડે, લાવા લુંટતાં કાલાંરે.	ચાતુર.	૧૧
શુભો સમાન શરીરમાં સાલે, ભવાની વિરહનાં ભાલાંરે.	ચાતુર.	૧૨

શરદ રતુ

(વસંતતિલકાવૃત)

સારી રતુ શરદની સહુ લોક સેવે, દીધી નવાં વરસની નવિ આશ દેવે; કેવા કરે જન ગળી અનકોટ આળે, છોળે નવાં વરસની ધુગ ધામ છાળે.	૧
ઉમેદનો અરક અંતર માંહિ ઉગ્યો, પાતાળમાં શરદનો ઝડપોજ પુગ્યો; ખાંતે ખરાય રતુના ઉપડાવિ ખીલા, લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા.	૨
શો આ શિખો શરદનો શશિરાજ શોભે, લીલા બડે જન તણા મન ખૂબ લોભે; ધો ધો થતા પડિ ગયા જળ ધોધ લીલા, લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા.	૩
શીખા રવિ કિરણ આશમિ જમ સાંજે, વાજાંત્ર જે વિવિધ મંદિરમાંહિ વાજે; શાંતિ કરે શરદનાં શશિ કિર્ણુ શીખાં, લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા.	૪

બૂરા ઊભા પર્વતા રમણીક બાસે,
 પેખાય ઘોઘ જળના પડતાજ પાસે;
 લીલીધરા લલિત ઝાડ રશાળ લીલાં,
 લીલાધરે નવિન આજ રચાવિ લીલા. ૫
 પંખી જુઓ પવનથી ઉડિ જાય પાંખે,
 ઊંચી લીલા કુદરતિ નિરખાય આંખે;
 દેખો ઉચ્ચાં કમળને જળમાંહિ ડીકા,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૬
 ખેડૂત મોત્ર નીરખે નિજ ખેતરોના,
 ટોળાં વળી તગડતા બહુ તેતરોના;
 પાકેલ આ કણુસલાં પરખાય પીળાં,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૭
 કામીનિઓ ગરમિ કોમળ ગાય કંઠે,
 પંથી જનો પરમ હેંશયિ જન્ય પંથે;
 ચારે દિશા પડિ ગયા સરખાજ ચીત્રા,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૮
 કાવીદનો શરદની કવિતા કરે છે,
 ગોવિંદના ગહન ગૂણુ વિષે ગળે છે;
 સાધૂ ગણે સરસ સેજ સુવાનિ શીત્રા,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૯
 વાણું થતાં ઝરણુ ઝાઝર ધંટ વાગે,
 લીલાં રવી કિરણુ શીતળત યિ લાગે;
 કેવા દિસે કુદરતો ઘણીચાર કીત્રા,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૧૦
 સ્ત્રીના જનો શરદની કરતા ન સ્તૂતી,
 જાણે ખુબી વચન મૂખથી જન્ય ખૂટી;
 ગંડૂ કરે ગરિખની બહુ જોગ ગીત્રા,
 લીલાધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૧૧
 ગૂણુજનો ચતુર રતુ રીડી ગણેછે,
 ભાગો કરી વરસના રતુઓ બણેછે;

નૃદા દિસે જમિનના યહુ જેમ જીલ્લા,
લીલા ધરે લલિત આવિ રચાવિ લીલા. ૧૨

રૂતુરાજ. ૫૬.

રૂતુ રાજની આ ખીલી રહી રાત. રૂતુ. (ટક)
વન ઉપવનમાં કરતી વિશેષે,

કોયલડી કિલ કિલાટ. રૂતુ. ૧

બાગબગીચામાં ખીલી યહુધા,
જુજવાં વૃક્ષોની જાત. રૂતુ. ૨

રોજ દુવારામાં ઝીલતાં હોંશે,
વિસરે ઉતાપની વાત. રૂતુ. ૩

કુંઝલતાની ધાટી ઘટામાં,
ઉપજે નહિં ઉકળાટ. રૂતુ. ૪

ઝાઝાં ઝરણના વિગળ વહનથી,
જેળી થતા ગગડાટ. રૂતુ. ૫

ઉઘમી નરને નારી ઉઘેજે,
ઉરના તજીને ઉચાટ. રૂતુ. ૬

એક ન આવે અવાજ અચાનક,
સઘજે દીસેછે શાંત. રૂતુ. ૭

ગંભિર શીતળ શોભે ગગનમાં,
ચાંદનીનો ચળકાટ. રૂતુ. ૮

ચાંદી સમીખગ ચાદરમાંહી,
બભુકી રહી ગ્રહભાત. રૂતુ. ૯

“રંગ એવી રજપુતાણીયોને”

૫૬.

રંગ એવી રજપુતાણીયોને,
સખળ ધીર વાળી શાણીઓને. રંગ. (ટક)

લાખ વર્ષ વીતી જાય તોય યાદ લાવે,
છતરની જુની ઈંધાણીયોને. રંગ. ૧

વિરપણું પામવા વિશેષ મંથ વાંચે,
કવિની કથેલી કહાણીઓને. રંગ. ૨

ગુણના અવાજ ગગન સુધી તે ગળવે,
વિગળ બ્રહ્મણ કરી વાણીયોને. રંગ. ૩
હિંગત આણીને હરિક્ષ મુખ બાણી હાલે,
મસળવા મદાંધ ગાનીઓને. રંગ. ૪
બંધીવાનની સમાન બાહુ બળે બાંધે,
પ્રેમ પાશ વડે પ્રાણિયોને રંગ. ૫
મુલક કરે ઘેર મરદ બીરદ મેળવીને,
દૂર કરે કુર દાણીઓનો. રંગ. ૬
વસ્ત્ર ભુપણો વિશેષ બહાલી વેચી,
તગડવાને ધાય તાનીઓને. રંગ. ૭
રાજપાટની લગામ નીજ હાથ રાખે,
જ્ઞાનથી હરાવે જ્ઞાનીઓને. રંગ. ૮
પૂગવા પતિને રણે બ્રૂજવા પ્રમોદે,
હોંશથી હણે હરામીયોને. રંગ. ૯

સવૈઓ.

રેલના ખેલથી કેલના મેહેલ પડે તો કમાણી ગળે કડીયાને,
દેશમાં કાળ પડે લવલેશ તો, કાવતું થાય બહુ ફડીયાને;
દામ કમાય પ્રગ્ન દિન જામ તો, કામ જરૂર નડે જડીયાને,
દેશમાં ખેશ બણેલ વિશેષ તો, માન ખસુસ મળે ખડીયાને.

મરદ કોણ, (૫૬)

મરદ થઇ મહાલેરે, ફિકર તજી રોજ ફરે;
ધરમની ઢાલેરે, ફિરતીનો કાઠ કરે. ટેક
પરમારથ પર રાખે પ્રીતિ, ધરમ સુણીને ધાયે;
હરકત દેશી જનની હરવા, જરૂર હોય ત્યાં જાયે. મરદ.
નોખત રણ વાજાંના નાદે, ખરી ખુશીથી ખેલે;
લાભ દેશના સાડ લડતાં, મોજ મગ્ન સહુ મહેલે. મરદ.
મરવાથી હથિયાર ન મેલે, રડવાથી નવ રીઝે;
પડેલને નવ મારે પાડુ, ખુની ચરી પર ખીજે. મરદ.
શબ્દ સિંધુડાના સાંભળીને, ડોલરીયો થઇ ડોલે;
સળળ શત્રુને શસ્ત્ર વડેથી, સાંચડાની સગ ચોળે. મરદ.

દેશી જનોનું સંકટ દેખી, દીવમાં નીશદીન દાઝે;
 ઉરમાં ખડુ આવે ઉકરાંટા, વિધવિધ વાજાં વાજે. મરદ,
 ગગન સુધી પહોંચે ગગડાટો, કેશરી શિંહ કરે તે;
 હિંમત હાકથી અરિનાં હાજાં, શિતળ થષ થયરે તે. મરદ.
 સ્વદેશના લાભો સાચવવા, દેશ વિદેશે દોડે;
 જનિ જોરે ધસી જવનનો, તકે કોટ ઝટ તોડે. મરદ.

૫૬.

પ્રેમથી કરે પ્રણામ, આ પતિવ્રતાને,
 વાહવાહ એવી વનિતાને. પ્રેમથી.
 કૃષ્ણ સમે કંથ તણી ચાકરી કરીને,
 પતિને પ્રભુ પડે પિછાણે. પ્રેમથી.
 રોષથી ભરેલ પતિને સતિ રીઝાવે,
 ગુણવંતિ ગુણતણા ગાણે. પ્રેમથી.
 પતિ સાથ જરતણું જવળું પિએને;
 માણવી મુકે સહુ મળને. પ્રેમથી.
 મતિહીણ કંથ નશિએ કદી મજે તો;
 અંતરે ન એક દોષ આણે. પ્રેમથી.
 પંડથી અધિક પ્રાણનાથનં પિછાણી;
 જુજવા ન એક જીવ જાણે. પ્રેમથી.
 દેવિની સમાન સતિનારી આ દિપેછે;
 ખુદરતિ સ્વભાવના જાનને. પ્રેમથી.
 જગતાં કે ઉંધતાં તે રોષ ના જણાવે;
 અનીતિ કરે ન એ અજાણે. પ્રેમથી.
 સેવ કરે દેવ તણા દેવ એ સતિની;
 વિશ્વ એવી દેવિને વખાણે. પ્રેમથી.
 સંકટમાં દેખી સ્વામિ સંકટ સમાવે;
 ભવાળી ન ભોજન લે ભાણે. પ્રેમથી.

ઓપાઈ.

તે ભવ સિંધુથી નવ તર્યા,

૧.

કારભાર શ્રીકારજ કર્યા, ફિકર વિના હાથી પર ધર્યા;
દિવમાં શ્રી હરિયા નવ ડર્યા, તે ભવસિંધુથી નવ તર્યા.

૨

ખોટાના કરતા બહુ ખરા, ભવાની ભુપર પેટજ ભર્યા;
જશ એવાને ન મળે જરા, તે ભવ સિંધુથી નવ તર્યા.

૩.

કસાઇ સરખાં કારજ કર્યા, ભવાની પાપે ઉદર ભર્યા;
વીર વૃત્તી કરી જે નવ ઠર્યા, તે ભવસિંધુથી નવ તર્યા.

૪.

કપાળ મધ્યે તિલક કર્યા, ધુતી ખાવા લગવાં ધર્યા;
શ્રી હરિ ભવાની નવ સમર્યાં, તે ભવસિંધુથી નવ તર્યા.

૫.

જુવાની વીતી આવી જરા, નિરાંતથી ન લીધી નીંદરા;
છાતીમાં લઇ ફરતા છરા, તે ભવસિંધુથી નવ તર્યા.

૬.

હરેક જનનાં સંકટ હર્યાં, એવા નરધન બન આવતર્યા;
વિદ્યા અને નિતીને વર્યા, તે નરભવ સિંધુને તર્યા.

કૃષ્ણલોલા.

૫૬—રાગ દેશ,

૩ડા લાગોજો લેરખડા લટકે લાલગરે. ૩ડા. (ટક)

મણિ જડિત અલી મુગટ ગાયે,

હેમની પ્હોંચી ઝગકતી હાયે;

બાળકતાં તિગડી ને તિલક બાળગરે. ૩ડા. ૧

નાક નિરખી નમણું કીરલાજે,

રેટાપાસ જરીનો રાજે;

વાસુકી ફેણુ લગવે લાંચા વાળગરે. ૩ડા. ૨

મળે હાર ગુલાબી ગમતા,

ભગર સરસ સુગંધે ભમતા;

ગભર ગોરા લેશ ગુલાબી ગાલજીરે. રૂડા. ૩

કસળી લાલ વિલોકીક વાધો,

લાવણ્યતાથી લાયક લાગો;

ચપળ હંસ સગાન ચટકતી ચાલજીરે. રૂડા. ૪

કાળી આંખડી કામણુ ગારી,

નિરખતાં તે નરને નારી;

વધે ભવાની વિકૃત જોતાં વ્હાલજીરે. રૂડા. ૫

રાગ માઢ.

વેગે આવજો વનગાળી, ધારી નથી ધરાતી ધીર. વેગે.

ધીરજ ગનડું નવ ધરેરે, સુકાષ જય શરીર;

વાત્રમ તણા વિજેગધીરે, નયણુ વહેછે નીર. ધી,

વગાડતાતા વાંસળીરે, ત્રીકમ જમુના તીર;

કદંબપર હરિ કુદીયારે, ચોરીને તમે ચીર. ધી.

દુધ ગવરીનાં દોઈનેરે, ખાતાં ગીરધર ખીર;

સુખ એવાં બહુ સાંભરેરે, રાતદિવસ રઘુવીર. ધી.

અવધ વીતી જતાં અધિક, અંતર થાય અધીર;

સાંભળતાં નથી સાગળારે, બેઠા થઈ બધીર. ધી.

ચરચર દાઝે ચીતને, હૈયાનું વળી હીર;

વજો ભવાની વેગથીરે, બહુ થયું બળવીર. ધી.

રાગ પ્રભાતી.

લાલ તમારો લાડકવાયો, લાજ અમારી લેછેરે. લાલ.

જમુનાંજીને મારગ જતાં, કોને આજ કરેછેરે;

માવ તમારો માંકડલાંની, ફોજને લઇને ફરેછેરે. લાલ.

ગોપિયોનાં દુધ દહિંના ગોરસ, લાલ લુટાવી દેછેરે;

પારકી ગાય તણાં દુધ પીને, ભુધર પેટ ભરેછેરે. લાલ.

હુમરી.

જાદુગારો ઠગારો, કાંઈ કરી ગયોરે." (એ રાગ)

ગોરી કુઝગલીમાં આલી ગરી ગઇ રે;

ભુધરજીને ભેટવા. ગોરી.

ટેક.

સામી મળી એવી શરમાઈ,

- હાંરે દેખી મને દુરથી દિલ ગાંહી ડરીરે. ભુધરજી. ૧
જીવણજીને મંદિર જતાં,
હાંરે કાન કેવી પકડી મેં કપટ કરીરે. ભુધરજી. ૨
કાન તમારું કેળુ કપ્પુલી,
હાંરે વાસુદેવનો કુંવર ગચ્છને વરીરે. ભુધરજી. ૩
જીવની સાથ વિચારી ને જોતાં,
હાંરે *કોક એતો ઠગારી કુળજી ઠરીરે. ભુધરજી. ૪
જીવણજીને જીવડા જાણી,
હાંરે ખળડદારી જતાવી દીધી આજ ખરીરે. ભુધરજી. ૫
દગો દધને મને કીધી દિવાની,
હાંરે હરજીએ અમારી તો હોમત હરીરે. ભુધરજી. ૬
સોકલડીનું સંકટ સાથે,
હાંરે ધારી શકુ એટલી મેં ધીરજ ધરીરે. ભુધરજી. ૭
છેતરવાને છેલ જખીસો,
હાંરે કેવી કુળજીએ આત્મીયા ઠગારી કરીરે. ભુધરજી. ૮
માન અમારું ઉતારો ન મોહન;
હાંરે માન જશે મોહન તો જાદશ મરીરે. ભુધરજી. ૯
વાલમજીને ન મુકીશ વિલા,
હાંરે ફાવી જશે એથી ન કુળજી ફરીરે. ભુધરજી. ૧૦
જીવણજીને એકલા જોઈ,
હાંરે ભેટવાને ધાજી ભવાની આંસુ ભરીરે. ભુધરજી. ૧૧

ટાંડવ નૃત.

ગરબો.

“ચાલ ગાગર ચાલ ગાગર જમુનાંજી જઈએ” (એ રાગ)
ભૂતલાય ભુતડાં કરીને આજ ભેળાં,
નાથ ફરે ટાંડવ નાચરે; નાથ આજ નાચે.
ફેર ફેર ફુલનાથ ફુટડી ફેરે છે,
અંગને ન આવે આંચરે; નાથ આજ નાચે. ૧
પારવતિ પતિ ઘેર નાચવા પધાર્યો,

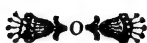
દાનવને વળી દેવરે; નાથ આજ નાચે.
 આનંદ ધરીને દેવ દેવિયો આવી,
 શંકર તણી કરે સેવરે; નાથ આજ નાચે. ૨
 હિંદરે ચઢીને ગમ્મનંદછ ઉતાવળા,
 આનંદથી નાચવાને આવેરે; નાથ આજ નાચે.
 હલટથી કારતિક આરતિ ઉતારી,
 મોરને નાચવા મનાવેરે; નાથ આજ નાચે. ૩
 બંગ અગડબંગ અગડબંગ દેવ બોલે,
 ત્રિપુરારી તાનમાં દે તાલરે; નાથ આજ નાચે.
 ગાંધરવો ગગન ગાન કરીને ગમ્મવે,
 ગણુનો ગમ્મવતા ગાલરે; નાથ આજ નાચે. ૪
 ભેદ પાગવાને વેદ પાઠ બણે બ્રહ્મા,
 શ્રીપતિ વગાડે શંખરે; નાથ આજ નાચે.
 લેરમાં ભોરીંગ ભોળાનાથના લહે છે,
 ડોલતા ન મારેડંખરે; નાથ આજ નાચે. ૫
 ભુતડાંની સાથ લાથ મેળવીને ભેરવ,
 હિંચમા વગાડે હાકરે; નાથ આજ નાચે.
 વાળતાં વળાય નહિં એમ અંગ વાળે,
 ડાકણો બળવે ડાકરે; નાથ આજ નાચે. ૬
 વાહવાહ કહી ભૂતનાથને વખાણે,
 ફરતાં ન આવે ફેરરે; નાથ આજ નાચે.
 મારદ ને વિર વળી તંથુર વગાડે,
 ભુંગળને વાગી રહી ભેરરે; નાથ આજ નાચે. ૭
 ભોરિંગના ભુપણો સજ્જને ભૂતનાથે,
 ટાંડવનો કાધો તાલરે; નાથ આજ નાચે.
 ડોક માંહી રક્ત ભરી ઇંદમાળ દિપે,
 ભળક ભળક શશિ થાય ભાળરે; નાથ આજ નાચે. ૮
 ઠિક નાચ નિરખીને સૂર્ય ચંદ્ર થંબ્યા,
 ટાંડવમાં થયા તદ કારરે; નાથ આજ નાચે.
 ભાંગ પી ભવાની દેવ દેવીઓની ભેળા,
 કંથ કરે થેઇ થેઇ કારરે; નાથ આજ નાચે. ૯

સખરસ . રોસાવૃત.

- સખરસમાં રસ એક, એક રણમાં લડવાનો;
 સખરસમાં રસ એક, એક અરિસું ચડવાનો;
 સખરસમાં રસ એક, એક ચડતી પડતીનો;
 સખરસમાં રસ એક, એક વેળા ચડતીનો. ૧
- સખરસમાં રસ સરસ, સરસ છે વિર રસવટનો;
 સખરસમાં રસ સરસ, સરસ છે માન મગતનો;
 સખરસમાં રસ સરસ, સરસ છે નિજ શક્તનો;
 સખરસમાં રસ સરસ, સરસ ઈશ્વર ભક્તનો. ૨
- સખરસમાં રસ સાર, સાર છે વાદ વિષયનો;
 સખરસમાં રસ સાર, સાર છે વિદ્યા વિજયનો;
 સખરસમાં રસ સાર, સાર છે શૌર્યપણનો;
 સખરસમાં રસ સાર, સાર છે ઐક્યપણનો. ૩
- રસ મસ સખરસ માંહિ, હોય છે વીર હીલા;
 રસ મસ સખરસ માંહિ, કરી લે સર અરિ કિલા;
 રસ મસ સખરસ માંહિ, ડુળીને રણમાં ડોલે;
 રસ મસ સખરસ માંહિ, બંની જય વાણી બોલે. ૪
- સખરસમાં રસવિર, મગન થઈ રણમાં મહાલે;
 સખરસમાં રસ વિર, ચોંપથી લડવા ચાલે;
 સખરસમાં રસ વિર, ધીર અંતરમાં ધારે;
 સખરસમાં રસ વિર, મરણીયો મ્હા અરિ મારે. ૫
- સખરસ તો સોહાય, પિતાં વિરરસના પ્યાલા;
 સખરસ તો સોહાય, તોડતાં બંધન તાળાં;
 સખરસ તો સોહાય, ફિકર મેલી ફરવામાં;
 સખરસ તો સોહાય, મૂળ સામે મરવામાં. ૬
- સખરસ લેતાં શુકન, વાટ નવ જોવી વિરા;
 સખરસ લેતાં શુકન, ન ધારે મનમાં ધીરા;
 સખરસ લેતાં શુકન, મળે સારા કે મંદા;
 સખરસ લેતાં શુકન, સદા માને સુખકંદા. ૭
- સખરસથી સુખ થાય, મળે સખરસથી મેવા;

સખરસથી જય થાય, જડે ફળ જોવા જોવા;
 સખરસથી રસ થાય, વિના રસનીધીઃક વાણી;
 ભવાની નિત્ય લિંબય, લહાઈને સખરસ લહાણી.

૮

કવિ પ્રતાપરાય શીવલાલ.

જામનગર.

જામનગરમાં રહેવાશી રા. શીવલાલ ગોરધન નામના નાગર
 ગ્રહસ્થને ઘેર કવિ પ્રતાપરાયનો જન્મ સંવત ૧૯૦૧ ના માર્ગશીર્ષ
 વદ ૬ ના રોજ થયો.

તેમનું કુટુંબ ખાનદાન ગણાય છે. પ્રતાપરાયનું બીજું નામ ધોધ-
 ભાઈ છે. આ ધોધભાઈ ઉર્ફે પ્રતાપરાયની ત્રણ વર્ષની બાળક વયમાં
 શીળીના દરદથી આંખો ગદ્ય તેથી તેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરી શક્યા
 નહીં. પણ નાનપણથીજ પોતાની વયના નીશાળે બહુતા છોકરાઓ
 વાસે પુસ્તકો વંચાવી શ્રવણ કરવાનો તેમને શોખ હતો તેથીજ બહુ
 શ્રુતપણાંને લીધે તેઓ કવિતા કરતાં શીખ્યા છે તેમની કવિતા ઈ-
 શ્વર મેહેરખાની વડે પ્રસાદીક હોવાથી ધણી રશીક થાય છે; તેમણે
 મનોરંજક પ્રતાપ કાવ્ય એ નામનું પોતાની કવિતાઓનું પુસ્તક છ-
 પાવી બાહાર પાડેલું છે શીવાય “રમુજમાળા” ભક્તિ ઉપદેશ ગાય-
 નાવળી “મનોરંજક માહાત્મ” અને પ્રમદા પ્રબોધ નામનાં પુસ્તકો
 તૈયાર કરેલાં છે પણ તે હજી છપાયાં નથી. તેમની કવિતા વાંચનાર
 માટે નીચે ઉતારી લેખએ છીએ, તેથી તેની કવિતા વિષે ઉંચો મત
 બાંધવાનું સજ્જન ગ્રહસ્થોને સેહેજ બની આવશે.

ઈશ્વર સ્તુતિ.

દાહરા.

જય જય જગ કર્તા પ્રભૂ, પૂરો મનના કોડ;
 વિમ્લ હરો વિશ્વેશ્વરા, કંઈ વંદન કર જોડ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પાળક શ્રી પરમેશ પ્રભુ, કરતાર કૃપાનિધિ ઓ જગદેવા;
નમૃપણે કર જોડી નિરંતર, પ્રિતથી ચિત ચહું તુજ શેવા;
દેસુ વિચાર સદા દુઃખ ભંજન, જેયિ અખંડ મજે સુખ એવાં;
આપ અમાપ પ્રતાપ તણિ નિત, નોંધ સુષ્યાયિ રિએ જન તેવા.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાણિ સુધારણુ સારદ ગાત, અપાર પરાક્રમની કરનારી;
અંબ સદા જગત્યંબ રૂપે યર્ષને, રહિ આપ પ્રતાપ પસારી;
પૂરણુ આશની, પાપ પ્રનાશિનિ, દાસ નિરાશ નડી કરનારી;
હો! જગવાશિની, દેવી ઉપાસની, દેસુ વિજ્ઞાશનિ વાણિ સુધારી. ૧
તું સિંહવાહની, દારિદ્ર દાહનિ, અઘટી સુવાહનિ, તું અજનારી;
હો! દ્રઢ પાવનિ, રંક રીઝાવનિ, ભક્ત નિભાવની, તું અસુરારી;
અંબ ઉગ્મશનિ, વિઘ્ન વિનાશિનિ, ત્રાસ નિકાશનિ તું દુખહારી;
આપ અખંડ કૃપા કરિ અંબ, પ્રતાપ વિચાર સદા સુખકારી. ૨

પતિ પત્નીયેં હળીમળી ચાલવા વિષે.

દાહરો.

પતિ પત્નીના પ્રથમથી, મળતા હોય મીઠાજ
સદૈવ સુખતો ભોગવે, નહિતર જન્મ અકાળ. ૧

નારાય છંદ.

અકાળ જન્મ એકથી ન સુખ શાંતિ પામીયેં;
અકાળ જન્મ જે થકી, નવેદના વિરામિયેં;
અકાળ જન્મ જેહનો અયોગ્યથી થયો વિયા;
હળી મળી હમેશ, સૂખ ભોગવો પતી પ્રિયા. ૧
મિઠાજ જો મળે ન તો, ન સૂખ વૈભવે ગમે;
મળે નહોં મિઠાજતો, પરસ્પરેં પિડા ખમે;
મળ્યા નહિં મિઠાજ તેયિ, કષ્ટ કેક પામિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૨
ગળે ન રાગમાં મૃદંગ, તંબુરા સતારજો;
ન રાગ રંગ જામશે, કરે વિશેષ ૧કારતો;

- મળ્યાથિ રંગદે મૃદંગ, સંગ માત્ર કાંશિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૩
- બુઝો સિતાજી દ્રૌપદી, નળાદિની સ્ત્રિયો તણા;
ગવાય ગૂણ શાસ્ત્રમાં, ગણ્યા ન જાય જે ગણ્યા;
વિપત્તિ વેઠિ સ્વામિનાં, પવિત્ર ચર્ણુ પૂજિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૪
- દ્રષ્ટાંત આ પ્રસંગતું ન એક, આ અનેક છે;
વધારવું ન ધારતાં, ગણ્યુંજ એક નેક છે;
વિવેકથી હરેક દંપતી, મળી કરો ક્રિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૫
- મિત્રજ ગર્ભ કંથ, તોય નર્મ નરિયે થવું;
ન નર્મ નારી હોય તો, વરે ન આકરે હવું;
અહે સુબોધ તેજ સૂપતિ, અને સતી સ્ત્રિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૬
- પ્રભૂનિ પૂર્ણ ભક્તિથી, સુસ્તાન સ્વાદ આપિયેં;
શિખી શિખાવિ સદગુણો, વિચાર શુદ્ધ રાખિયેં;
રૂઝા વિચારવંતની, વૃત્તી યદી ન વામિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૭
- ઉમંગથી અભંગ શ્રેષ્ઠ, શાસ્ત્ર મર્મ જાણવો;
નિતી સદ્ધર્મના પવીત્ર, માર્ગને પ્રમાણવો;
પણે સુધંથ તે સદા પ્રતાપ સૂખ પામિયા;
હળી મળી હમેશ સૂખ, ભોગવો પતી પ્રિયા. ૮

વિપત્તિમાં હિંમત રાખવા વિષે.

ઉપેદ્યવજ્ઞા છંદ.

- દયાળુ દેવે શ્રદ્ધિ સૌ પ્રબળે; ગણો શ્રદ્ધ્યાં સાથ મળ કબળે. ;
નહીં સદા વખત રૂઝો નહારો; વિપત્તિમાં હિંમત તો નહારો. ૧
- સુસંપત્તે વૈભવ ભોગવાશે; વિપત્તિમાં દૂખ ખરાં ખમાશે;
ગણી સદા ઇશ્વર પાળનારો; વિપત્તિમાં હિંમત તો નહારો. ૨
- ભરેલ તે કામ થવાતું ખાલી; ક્ષણેકમાં જાય ભરાઈ ખાલી;

- અકેકનો આવિ જતોજ વારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૩
- હતા વડા હાકેમને હમ્મૂરી; થયા દિઠા તે કરતા મજૂરી;
મજૂર તે હાકમ થયા હમ્મરો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૪
- પદ્મે પ્રૂલીત યતાં પ્રભાતે; ગિડાય તે પોયણી ખીલવાતે;
ધડેલ એવી ઘટમાળ ધારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૫
- સુશોભીતો સૂર્ય ઊગે સવારે; તમામ જે તિમિરને વિદારે;
પરંતુ તે અસ્ત નહી થનારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૬
- વધાર્થ જે એક ધરેં ગવાતી; કુટાય છે એક ધરેંજ છાતી;
ક્ષણે ખુશી ખેદ ક્ષણે થનારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૭
- ન સંપત્તિમાં સુખિ સૌ જણાતાં; વિના પ્રજા કાં દરદે પિડાતાં;
ન તેમ તો ક્લેશિ કુટૂંબ ધારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૮
- રહે જતી સંપત્તિ જે કદાપી; રહો નહીં ધર્મે તજી તથાપી;
સુઉદ્યમી થૈ વિપત્તિ વિદારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૯
- કદી નદીનું બરપૂર પાણી; ઉલંઘવાને અકળાય પ્રાણી;
પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત થશે કિનારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૦
- નશીળ જેગે તક હોય જેવી; વિવેકથી રાખવી વૃત્તિ તેવી;
સુખે દુખે ધારણ એક ધારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૧
- પડી નિચે પાઘડિ પાઘડી તો; ખંખેરી પેરે ખળતા ન કે' કા;
ન એ થકી આગરનો ઘટારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૨
- સુકર્મથી સૂખ ગ્રહે સુકર્મી; કુકર્મથી કષ્ટ સહે કુકર્મી;
નિયમ એ ધારિ સુનીતિ ધારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૩
- વિલોકી લોકો દિલથી દિલાસો; સુતર્કથી સર્વ તકે તપાસો;
વિશ્વેશ વિશ્વાસથી ના વિસારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૪
- વિવ્રતિ વાંચિ પ્રિય વાંચનારા; સુલક્ષ લેજો તજી દોષ મારા;
પ્રતાપને મિત્ર ગણી તમારો; વિપત્તિમાં હિમ્મત તો નહારો. ૧૫

નીતી વિષે દોહરા.

- નિતીથકી નરનારની; સુખમય સ્થિતિ થનાર;
પ્રીતીથી નીતી ધરે; ભીતો ભાગિ જનાર. ૧
- અનિતીથી ઉડી ગયા; અનેક રાણા રાય;
થયા નષ્ટ કષ્ટી બની; પામ્યા નહીં સુખ લાવ ૨

નીતિવાન વીસરે વિપત્ત; થઇ સંપત્ત સરદાર;
 દંપત્તિ જે નીતી ના ધરે; તો નહીં જંપ લગાર. ૩
 નીતિ નાવમાં નેહથી; વાસ કરે નરનાર;
 પામે પરમ પ્રતાપથી; પળમાં ભવજળ પાર. ૪
 નીતિવાન નર જગતમાં; સૌ સદગુણિ શણગાર;
 સભા વિષે શોભે સદા; સજ્જન સુખ સરદાર. ૫
 હર હમેશ નીતિ લેશર્થી; કરશે રિપૂ ન ક્લેશ;
 દ્વેશ લેશ નહીં લાલતાં; માગે માદ્રિ વિશેષ. ૬

હુતાશનીના દુષ્ટ ચાલ દૂર કરવા વિષે.

ઢાહરો.

શિશુ સુણો સૌ સ્નેહથી, જે કહું છું તમ કાજ
 હુતાશનીના દી તણો; હણવા દુષ્ટ રિવાજ;
 ઇંદ્રવિજય છંદ.

બાળ તમે શુભ હાલ થવા, શુણિ આજ રૂડો ઉપદેશ અમારો;
 દુષ્ટ રિવાજ હુતાશનીના, દિનને હણિ સઘ ગ્રહો શુભ ધારો;
 માર પછાડ તણી રમતો, રમવી નરતી ગણિ તેજ વિસારો;
 ઐષ્ટ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૧
 નાર જતી લઘ ઘેરિ તમે, દુખ ઘો છળિ ભિત્ત વદી ક્યમ! યારો;
 તે અબળા ધમરાય ધણી, પણ તોય નથી તજતા કુવિચારો;
 તે કદિ સાંખિ જશે, પણ તે અપરાધ ગણે જગદીશ તમારો;
 ઐષ્ટ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુરિવાજ વિદારો. ૨
 માટિ તણાં પુતળાં લછને, ચક્ર લાગ લિને વળી તેમ બળારો;
 ખીક નથી ધરતાં ફરતાં, કરતાં મુખથી બદ શબ્દ ઉચારો;
 રે! ક્યમ! લાજ નથીજ થતી, મળતા જન સર્વ થકી દ્વિટકારો;
 'ઐષ્ટ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૩
 મારગમાંહિ જતા જનને, નવરાવિ ભુ'શે છ વળી ધુડગારો;
 તે તમ સાચ લડી પડતાં, દષ્ટ ગાળ નકી બનશે ખુબ ખારો;
 તોપણ તે નહીં દુષ્ટ ગણાય, મનાય અતીશય વાંક તમારો;
 ઐષ્ટ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૪

ગોફલુથી પથરે હણતાં, દુખિયા જનતો નકિ થાય આપારો;
 કારણ કે પથરા પડવા થકિ, નિકળશે અતિ ઓણિત ધારો;
 આમ ખીજી રમતો ધણિ, દુષ્ટ રમ્યા થકિ જે અતિ દુખદારો;
 શ્રેષ્ઠ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૫
 અન્ય તણા ધરમાં જઈને, લઈને અતિ માલ તણોજ પથારો;
 ધાકે નથી ધરતા જગદીશ તણો, જરિયે શઠના સરદારો;
 આવી અનેક રિતિ અતિ દુષ્ટ, અહો છ અરે! ધિક્ક: છે જન વારો;
 શ્રેષ્ઠ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૬
 ગોફલુ ત્યાગ કરી દધ, ઓ પણ શાસ્ત્ર રડાંજ સદાય વિચારો;
 કાગ તજી શુભ રાગ શુણો, કરિ ત્યાગ કુચાલ તમામ નહારો;
 દુષ્ટ રિવાજથી લાભ નહીં, પણ થાય ખરેખર હાણુ હમ્મરો;
 શ્રેષ્ઠ પ્રતાપ સદાય થવા, શુણિ બોધ તમે કુ રિવાજ વિદારો. ૭

કળ્યાનું મો કાળું.

છંદ અખોલા.

કળ્યો નામ કોવાડા સરખૂં, તિફલુ ધારા વાળું;
 હર્ષ વૃક્ષને હણે હમેશાં, કળ્યાનું મો કાળું. ૧
 કૂર રૂપ કળ્યાનું ધારો, મહા બયંકર બાળ્યું;
 કામ કરે કરવતના જેવું, કળ્યાનું મો કાળું. ૨
 વિષમ વૃક્ષ કળ્યાનું કહીયે, વસમા કાંઠા વાળું;
 ઝેર ભરેલાં ફળછે તેનાં કળ્યાનું મો કાળું. ૩
 કળ્યે કાઠયા વંશ કેકના, ધર ધણાકનું ધાલ્યું;
 રાજ તજાવિ કર્યા રખડતા, કળ્યાનું મો કાળું. ૪
 કળ્યે કૌરવનું કુળ છેલું, જાદવ કુળ પરગળ્યું;
 રામણ સમ રોળાણા કળ્યે, કળ્યાનું મો કાળું. ૫
 કળ્યે સુત પિતૃ માત નપાળે, માત તાત નમયાળું;
 પતિ પત્નીમાં ઉડે પગરખાં, કળ્યાનું મો કાળું. ૬
 કળ્યે કુળ પણ કડવું લાગે, ભોજન ને ગમે બાળ્યું;
 ભવ્ય વિભવ પણ લાગે વસમો, કળ્યાનું મો કાળું. ૭
 કળ્યે ધર સંસાર ગમે નહીં, કુટુંબ પણ નહિં વહાલું;

- સગાં રોહી સહુ શત્રુ સરખાં, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૮
 નાત જાતની વાત ન માને, માનવી જે કજ્યાળૂં;
 રાત દીવસ નિરાંત ન પામે, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૯
 જીવે સર્પાદિક જો કરડે, કરડે શ્વાન શિયાળૂં;
 કજ્યાં કરડ્યો કોઈ ન ઉગરે, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૦
 મનાય જીવતું મૂળા છતાં પાણુ, મનુષ્ય કીરતીવાળૂં;
 મુતું જીવતું, જન કજ્યાળૂં; કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૧
 કજ્યાનાં ધર મિલકત મૂકો, હય હાથી સૂખપાલૂં;
 કજ્યાં મળતું તજો કોટી ધન, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૨
 કજ્યાં મળતાં કડાં ઊતારી, મળતા શાલ દુશાલૂં;
 તુચ્છ ગણી તે તજો તમે સૌ, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૩
 પરતું તે નહીં થાય આપણૂં, આપણું જે કજ્યાળૂં;
 ભોગવશે જે જેનું તેતે, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૪
 ક્ષણિક સકળ જોગન તન ધન સુખ, ભવસુખ ભવગય બાળ્યું;
 ભજ પ્રતાપિ પ્રભુ પાપ પ્રજ્ઞજો, કજ્યાનૂં મો કાળૂં. ૧૫

વસંત વિરહાષ્ટક.

વસંતતિલકા છંદ.

- આ બાગ જો સખિ અથાગ પૂલેથી પૂલ્યો,
 રે, લાગ તે નકટ દ્રાગણુનો ન ભૂલ્યો;
 હું રે, અભાગણ સુંલાગ ન ભાગ આવ્યો,
 આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૧
 જો માલતી મલપતી જુઝીને ચમેલી,
 જો વૃક્ષ ડાળ ફળ ફાલ થકી નમેલી;
 આંખે જુઓ નવિન મોર થતો જણાવ્યો,
 આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૨
 આ મલિકાનિ કળિકા અલિ કામ ભીની,
 શૂં? મોગરાંચી મળિ પ્રીત કરે પ્રવીણી;
 આ જો અરે! પવન મંદ સુગંધિ આવ્યો,
 આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૩

- જે શોભતી કઢળીયો ફળથી ફુલેલી;
આ શી ? ગુલાબ કળિયો નવિ નીકળેલી;
રે ફૂંજ ફૂંજ ? મુજફૂંજર છે છુપાવ્યો,
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ ના વ્યો. ૪
- ધેરી ઘટા શુભ છટાધિ સુદક્ષ છાન્ને,
પામ્યાં સુપત્ર ફળ પૂત્ર પવિત્ર આન્ને;
વેલી વિચિત્ર વિલસી મુગ્ધને ન લહાવો,
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૫
- કોકીત પક્ષિ શુક્રમેર ચક્રાર મેનાં,
લાગે મધૂર કરણે બહુ શબ્દ જોના;
શૂણ્ણી દિલે મદન તાપ અધીક આવ્યો;
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૬
- ધ્યાસાં ચારે ! કમળ કાં કરમાય છે તૂં, ?
દેખી દુખીત મુગ્ધને શરમાય છે શૂં, ?
કે, બેઠતાં બ્રમર શું બ્રમથી બ્રમાયો, ?
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૭
- આવે સમે સહુ વસે સુખમાં સન્નેડે,
આવે સમે કુણુ પરસ્પર પ્રીત છોડે;
ધ્યારે પ્રદેશ ક્યમ આ વખતે વસાવ્યો, ?
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૮
- સૌ આ સમે શયુગાર ધરે સુઅંગે,
આ વેષ મેં ન શુભ લેશ ધર્યો કુઠંગે;
મેં ઢોંગિ થી ખચિત ઢોંગ ન આ ગયાવ્યો,
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૯
- આવી હુતાશનિ, હુતાશન મૂળ હેયે;
આ શોક તાપ સખિ કોણુ કનેજ કૈયે;
સંતાપ કે' ક્યમ સમે, સખિ તે સમાવ્યો, ?
આવી વસંત રતુ કંથ પરંતુ નાવ્યો. ૧૦

શખિવાક્ય.

પુષ્પીતાગ્રા છંદ.

શુભિ વચન વદિ સુશખિ વિચારી, પ્રગટ પ્રલાપ કરે અરે, શું પ્યારી ?
નિકટ સુખ થવા સુનાય નારી, વિકટ તકે વરતે સુધૈર્ય ધારી. ૧૧

લાવણી.

“પ્રભુ તુને પ્રસન્ન તે કેમ ધારો” એ ઢગમાં.

તથા રાગ કાર્તીગડા, ખીલાગ વીજેરેમાં ગવાય છે.

જય જય જગદંબે જગ જતુની, જય જય જગદંબે જગ જતુની;
અંબે તું પાળક ત્રિભુવનની, જય જય જગદંબે જગ જતુની. ટેક. ૧
જે જગ કારણ, દુખ વિદારણ, તું ભવ તારણ તરણી;
અકળિત તુજ ધૃતરતા કેવા, અલ્પ ગતી મુજ મનની; જય જય. ૨
સ્વારી તારી સૌથી સારી, સિંહતણા વાહનની;
રાત જડિત શોભા અતિ સુંદર, ચક્ર ચક્રીત આસનની. જય જય. ૩
ભૂપણ વસ્ત્ર ધર્મો અતિ સુંદર, નયન રેખ અંજનની;
પુષ્પ સુગંધી ધર્યા મન રંજન, આડ કરી શુભ ચંદનની. જય જય. ૪
અસુર નિકંદન, ભવ ભય ભંજન, ગંજન તું રિપુ દળની;
ખડગ શૂળ શરચક્ર ધર્યા, કર શોભા શુભ કંઠનની. જય જય. ૫
શુક સનકાદિ સેવ કરે નિત, ભક્તિ ચક્રી દ્રઢ મનની;
બ્રહ્માદિક દિન રાત ધરે, ઉર આશ તુજ દર્શનની; જય જય. ૬
બૌચર બાળી, દીન દયાળી, તું ગહીપાસુર હનની;
શુંભાસુર આદિક સૌ હણિયા, મેહેનતથી તુજ તનની; જય જય. ૭
જે સુખ દાતા, વિશ્વ વિધાતા, કશણ દ્રષ્ટિ કરની;
શુભ વરદાયક, જન સાયક, જયનાયક ચૈદ ભુવનની; જય જય. ૮
પ્રતાપને નિજ ચરણ રાખજે. કૃપા કરિ દિન રંજની;
અર્જ સુણી પૂર આશ અંબિકા, મંડળી મન રંજનની; જય જય. ૯
સ્તુતિ કરી આ ભાદ્રપદે, શુભ તારીખ સોમ પુનમની;
ઓગણિશ સેં છવીશ કેરી, સાક્ષ વળી વિકૃમની; જય જય. ૧૦

સરસ્વતિ સ્તુતિ.

તાલ દાદરામાં હરેક રાગમાં ગવાશે.

સરસ્વતિ સુખ કરન, હરન અખિલ તું ઉદાશી; સરસ્વતિ સુખકરન.

- ધરત ધ્યાન તજ ગુમાન ભજન કે બિલાપી. સર સરસ્વતિ. ૧
હંસકી સવારી કીએ, લીએ સુપોથી બીનાં;
તુઝ કૃપા તે રીઝવત જન, શુકમ પૂર મેનાં. સરસ્વતિ. ૨
જાપ જપત સુર મુનિ જન; સુમરતનિ જગ્યાની;
ભારથી બિધાત્રી માત, દાત સરસ બાની. સરસ્વતિ. ૩
ભુખન સુ પુષ્પ બિંબિધ, બસ શસ્ત્ર ધારી,
કર કૃપા અખંડ અંબ દ્રઢ પ્રતાપ કારી. સરસ્વતિ. ૪

તગદીર તેત્રીસી.

છંદ ત્રોટકની ચાલ.

- તન મન અને ધન ખર્ચ થતાં, અન ખાઇ નખાઈ અતી ગયતાં;
જન ડાપણમાં કદિ જાય હુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૧
જ્યમ યોગ્ય જણાય અનૂકૂળથી, શ્રમ ભોગવતાં સદ ઉદ્યમથી;
ગંભીરું પરિણામ જડે ન ઝુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૨
જન બાળપણેથી સુઆશ ધરે, ભણવા ભણિ વિદ્ય પ્રયાસ કરે;
પણ પાસ થતાં પદ જાય લુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૩
દુષ્ઠ ઉતું કરે દહિં આખરવા, ધૃત માખણ તાવિ અને કરવા;
ઉભરાઈ ઢળે ચુસી જાય ચુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૪
ગમતાં શુભ ભોજન થાળ ભરી, જમતાં મનમાં જન વાલ ધરી;
મુખ ચાખી જતાં મુખ ચાય સુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૫
ધર છોડી ધણૂં ધન મેળવવા, પરદેશ પ્રયાણ કરે પળવા;
વિરહે વય આખર જાય હુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૬
કરિને કવિતા કવિ યોગ્ય ખરે, ધનવંતની પાસ પ્રિતે દિયરે;
મુખ સામું મદાંધ જીવે ન લુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૭
વરસાદ અતિ અનકૂળ થતાં, અન પાકિ અનેક તૈયાર છતાં;
ટિડ આદિ મડે નખમાય હુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૮
નિરખી દરદી ભણિ વેધ વડા, પરખી પ્રતિકાર કરેજ ધણા;
સરખી પડશે ન દવા સમુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૯
વદિ જોસધિ જોશિસુ જોશ જીએ, અભિમાનથી આખર માન ખુરે;
મિન મેખ કરી ગણતાં અંગુલી; તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૧૦
નળરાય સમાન ગયા વનમાં, નૃપ રાવણ તૂલ્ય રડયા રણમાં;

દુરયોધન આદિ ગયાજ હુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૧
 સુર સાથ વિષે જઈ રાહ મળ્યો, મળતા શુભ અમૃત સ્વાદ ગળ્યો;
 ગયું શીશ પડી ખરિ વાન ખુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૨
 ન થવાનું ન થાય પ્રયત્ન કરે, થતું તે તકરાર કરે ન ફરે;
 કિસમતની ગત અતી અતુલી; તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૩
 ન ખમાતિ ભવીષ્ય નિર્ણય ખરે, દિન નીશ ખમે જગ આખું અરે;
 ખહુ ભાતિ નશીયન ખ્યાતિ ખુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૪
 વિધિના નિરમેજ ઠરાવ વડે-સહુ સાહે નઠાહે સદાય બને;
 કરનાર મનુષ્ય મનાય મુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૫
 આણુ ધાર્યુ પચીસ પચાસ મળે, પણ દારિયે તોય ન આશ ફળે;
 ભ્રમણાધિ ભક્ષા પણ જાય લુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૬
 દલકાર્ઠધિ વ્યર્થ ગુમાન ધરી, કર્યું મેં હું કરીશ હોડે ઉચરી;
 ગન કોગટ કોઈ જશે ન પુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૭
 બાણું મેળવિને ધરમાં ભરતાં, દમડી ખરચે ન દુઃખે મરતાં;
 પછિ પાછળથી પ્રગટાય પુળી, તગદીર વિના તદળીર લુલી; ૧૮
 ખહુ રંક નિરાંક સદા સુખિયા, ગદિપાળ સમાન દિસે દુઃખિયા;
 દુઃખમાં સુખ ને સુખમાંય શુળી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૧૯
 નયિ કોઈનું કોષ લછ શકતું, કદિયે દઈ કોષ નથીજ જતું;
 નિજ ભાગ્ય અભાગ્ય જવું ન લુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૨૦
 સઉ ઉદયમ જાણિ નસીય થકો, કરતાં કદિ કોઈ નહીં અટકો;
 વધુ હર્ષ વિશાદ કરો ન વળી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૨૧
 કદિ ઉદયમ જો નહિં કોઈ કરે, વિદવાન છતાં પણ મૂર્ખ ઠરે;
 વણુ હાથ હલે ન શકાય પલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૨૨
 પરતું સુખ જોઈ પિડાવું નહીં, નિજને મળ્યું તે થકી તુષ્ટ રહી;
 મતદક્ષળ ખરી ગણિ એજ ખુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી; ૨૩
 ધરિ કોડ કરોડ વિચાર કરો, હરખાઈ દરેકથી હોડ ધરો;
 પળમાં પણ જાય જણું બદલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૨૪
 હથિયાર ધરી હથ હાથિ ચડે, દિન રાત અતી અગિ રાતવડે;
 સમજો સઉ કોઈ રમશાન હુલી, તગદીર વિના તદળીર લુલી. ૨૫

ઉલટા ઉર આંકુર ધારિ અરે, જન કુર જડઁ કપાઈ મરે;
 ક્ષણ મંગુનું જઈ જ્ઞાન ભુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૨૬
 કેદરતથિ જેમ રતુ પત્રે, ત્યમ વીશ્વતણી ઘટગાળ ઘટે;
 સુખ દુઃખનિ નીત્ય નશીય નલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૨૭
 તદખીર રથે તગદીર જીતે, લક્ષ્યાયી જવાય ખમ્યા પિયુ તે;
 ચડિ માર્ગ પરંતુ પડે કિચલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૨૮
 સવળું અવળું સહિ તેથિ સુઝે, ન નશીય વિના કશિ વાત ખુઝે.
 ખુશ ખેદન ખાણ નશીય ખુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૨૯
 બધિ શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠ નશીય કયા, સુરખાધિ માત્ર મુંઝાય વૃથા;
 નદિ નીત્ય નશીયનિ જાય છલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૩૦
 જગ વાડી વિષે જન સર્વ તમે, કરશે તદખીર વિના વિશમે;
 ફળશે કદિ કેળ જનીય ફાલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૩૧
 શુભ શાંતિ તણી તરવાર વડે, અફસોસ અને ઇર્ષાદિ હણે;
 વિતતાં દિન રાત મહાન ઝુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૩૨
 મુજ અદ્ય માંતિ જવાયું બકી, સમજે સહ સાર વિચારી નકી;
 ખરિ અજં પ્રતાપ જશે ન ભુલી, તગદીર વિના તદખીર લુલી. ૩૩

સ્વદેશ પડતીનાં કારણો.

હીરછંદ.

ઓપતી યુરોપ આદિની સુણી કયા,
 જાગતા સ્વદેશ જ્યાં લગી ન સર્વથા;
 જાણતાં છતાં ઉરે ન આણતા અરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે ? ૧
 આજસૂપણે કળા વિસારિ આપણે,
 આજસૂપણે થયા હિણા ધણા યુણે;
 તે છતાં સ્વદેશ એકતા નહીં કરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે ? ૨
 સાંભળી વિગત સત્ય જાણતા નથી,
 આજની અગત્ય ઉર આણતા નથી;
 તાણિને મગત ખોટ ખાયછે ખરે,

- ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે? ૩
 આપણી અસંખ્યતા ન જ્યાં સુધી જશે,
 ખોટિ રૂઢિયો ખચીત જો નહીં ખસે;
 જ્યાં સુધી કુસંગથી થશે કુદગરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે? ૪
 જ્યાં મિનીટને કલાકના જુદા મતો,
 જ્યાં કુસંગથી વિશેષ ક્લેશ જામતો;
 જામિયા જુના વિચાર જ્યાં ધરેધરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે? ૫
 કાળ જાય તેમ કાળજી કપાય છે;
 કાળજી થકી નિકાલ ક્યાં કરાય છે;
 કાલ કેમ આજ એમ ચાલ આદરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે? ૬
 માલ જાણી માત તાત મહાત્મવા છકી,
 જાણ લગ્નમાં નિગળન યજ્ઞ છે નકી;
 ટાળવા કુચાલ કે ન ચાલતું કરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે. ૭
 માત ભાતના (ભોજન) જમાડિ નાત જાતમાં,
 વાવરે વિશેષ વિત્ત વાત-વાતમાં;
 પામતા નહીં છતાં મતા તજી મરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે. ૮
 જ્યાં સુધી મહાપ ટાપટીપમાં મચી,
 મોજ ને મજા વિષે રહ્યા રચી પચી;
 હોંશથી હજુરિ સાથ હોજમાં તરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે. ૯
 જામનીએ જામથી હજામથી હસે.
 જામ કે ધડી પછી નિજામ થઈ ધસે;
 જ્યાં મજલ માનવીનું માન વીસરે,
 ત્યાં સુધી સ્વદેશની સ્થિતિ શિ સૂધરે. ૧૦

હરિહર સ્તુતિ.

રાગ ખિલાસ, જંગલો, ભૈરવી વિગેરે તાળ ઢાદરો.

- હરમુકુંદ શિવ ગોવિંદ ત્રિશૂળ ચક્ર ધારી;
 પ્રશન્ન ધ્વજ ગરૂડ ગૌરિ શ્રી વિહારી; હરમુકુંદ. ૧
 ડગર શંખ અરૂપિ નાક શર ધનૂષ ધારી;
 મદનાં તક મધુ સુદન ત્રિપુર હર મુરારી. હરમુકુંદ. ૨
 પરમ પુરૂષ પુરૂષોત્તમ અજ નમ અવિનાશી;
 પાપ તાપ હરન ચરન, દ્રઢ પ્રયામ કારી. હરમુકુંદ. ૩
 સુરમુનિ કર જોર જુગલ, નિરખત છબ ન્યારી;
 જન પ્રતાપ અતિ અમાપ, અભય મોક્ષકારી. હરમુકુંદ. ૪

રાગ ભૈરવી. તાલ દીપચંદી.

- સમર શિવ સાંખ સોહાગી, સમર શીવ સાંખ સોહાગી;
 પંચ વદન મદનારિ^૧ મહેશ્વર, રટ રસના ઝટ જગી. સમર. ૧
 ચંદ્ર લલાટ જટાધર શંકર, બજ મમતા મદ ત્યાગી. સમર. ૨
 સમર સદા દુર હર ચરણાંબુજ, જન ઉનમેં અનુરાગી. સ. ૩
 પરમ પ્રતાપ પ્રભુ પદ તજકે, ઓર બજે સો અલાગી. સ. ૪

કવિ નવલરામ લક્ષ્મીરામ.

*રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામનો જન્મ સંવત ૧૮૬૫ ના ફાગણ વદ ૬ ને દીવસે થયો હતો, એ જ્ઞાતે વિસલનગરા નાગર બ્રાહ્મણ

*આ કવિની જન્મભુમી ગુજરાતમાં છે પણ કાઠિયાવાડમાં લગભગ દસઞ્ચાર વર્ષે થયાં રહે છે તેથી કાઠિયાવાડના કવિની હારમાં ભળેલ છે.

છે, એમણે સુરતની હાઈસ્કુલમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. અને ત્યાં પ્રથમ તારીખ ૧ સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૫૪ ના રોજ આશીષ્ટ માસ્તરની જગા મળી, ત્યાં ઉત્તરોત્તર વધતાં સને ૧૮૬૮ ના મે માસની ૬ ઠી તારીખે સુરત ટ્રેનિંગ સ્કૂલ હેડ માસ્તરની જગા ઉપર રૂપિયા ૧૨૦ ના દરમાયાથી આવ્યા તે સ્કૂલ અમદાવાદની ટ્રેનિંગ સ્કૂલ સાથે મળી જઈ તેણે ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ નામ ધારણ કર્યું ત્યારે ૩૧. સવાસોના પગારે વાર્ડસપ્રિન્સિપાલની જગા ઉપર બદલી થઈ. તા. ૧ ફેબ્રુવારી સને ૧૮૭૦ કાઠિયાવાડ ટ્રેનિંગ સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ દાખલ તેમની ખાસ માગણી મેહેરબાન પીલ સાહેબે કરવાથી તેમની તે જગો ઉપર સને ૧૮૭૬ ના ડીસેમ્બર માસની તારીખ ૧ ના રોજ થઈ અને ત્યાર પછી હાલ સુધી તે જગા ઉપરજ છે તેમનો હાલ પગાર ૩૧.૨૦૦) છે.

ગુજરાતશાળા પત્રનું અધીપતીપણું સને ૧૮૭૦ ની સાલથી એમને સોંપવામાં આવ્યું છે.

એમનાં રચેલાં પુસ્તકો નીચે મુજબ છે.

૧ બટનું બોપાળું, ૨ વીરમાંત નાટક, ૩ વ્યુત્પત્તિપાઠ, બાળલગ્ન બત્રીસી, ૫ નિબંધ રિતી, ૬ બાળ ગવ્યાવળી, નરશી મેતાનું મામેરું સટીક. વીગેરે વીગેરે તેમાં સારોદ્ધાર કરવાની તથા પાકાંતર આપવાની શાસ્ત્રીય રીત પેહુંલ વેહેત્રી ગુજરાતી ભાષામાં દાખલ કરી હતી તથા તેમાંજ પ્રથમ કાવ્યોમાં શું શું શીખવવું જોઈએ તે ટીકા કરી શિક્ષકોને દેખાડયું હતું.

એ શીવાય એમનું ઘણું ખર્ચ લખાણ પણ શાળાપત્રમાં છે તેમાં મેઘદૂતનું ભાષાંતર, વાક્ય પ્રયત્ન કૃતિ, શિક્ષાપદ્ધતિની સમજાવતી, અકબર ખીરબજ નિમિત્તે લિંદી કાવ્ય તરંગ, અને ઇત્યાંડનો ઇતિહાસ એ વિશેષે જાણવા જોગ ગ્રંથો છે.

હાલ “નર્મ કવિતા” ઈચ્છારામ સૂર્યરામ છપાવે છે તેને માટે “કવિ જીવન” લખી મોકલ્યું છે.

એમને ઇંગ્રેજી, સંસ્કૃત, મરાઠી તથા હિંદી ભાષાઓનું જ્ઞાન છે તેમજ બહુનું પણ સેહેજ જ્ઞાન છે તેમની જનાવેલી કવિતાઓમાંથી થોડી નીચે બતાવી છે.

કળેડાંનું મુખ્ય દુઃખ.

ગરબી.

“મારારે સમ બોલોની વહાલા” એ રાગ.

સખિ, ઓ, હું તે, શું રે કરું કહેની ?

મારારે પિયુ ગહુ નાતો ખહેની ? સખિ. ૧

હું તોરે થઈ નવ જોગન નારી;

રસેરે રસે રજની રમનારી. સખિ. ૩

અરેરે હાય ! ક્યાંઈ રમાડનારો ?

ગજોરે ગજો જન્મારો મારો ? સખિ. ૩

હજિરે મેં ન સ્વામિનું મુખ આખ્યું;

કહોનીરે કેમ હૈકું રહું રાખ્યું ? સખિ. ૪

મારુંરે તન તમ રહે નીત્યે;

મારુંરે મન વ્યાકુળ છે પ્રીતે. સખિ. ૫

મારુંરે ચિત યોગગ પિયુ જોળે;

ચઢારે ચઢી હું તો જોગન જોળે ? સખિ. ૬

રોમેરે રોમે કામ રહ્યો વ્યાપી ?

મરોરે મારાં ગાગાપજ પાપી ? સખિ. ૭

પાપરે પાપી પાપિજ ગાગાપો;

જાણીરે જોઈ પાપ પ્રસંગ આપ્યો. સખિ. ૮

હુંતોરે દળ શુદ્ધ રહિછુ શાને;

રહિશ તે તો ઇશ્વરે જાણે ? સખિ. ૯

ખીજિરે મુજ સરખિ અભાગજિઓ;

કરેછે છઠ્ઠી કર્મ કુડાં ધણિયો, સખિ. ૧૦

તેનાંરે પાપ ગાગાપને માથે;

છુટેરે નહં છોડ્યાં કો વાન ? સખિ. ૧૧

સાચેરે સાચું શાસ્ત્ર સ્મૃતિનિ સાખે;

નવત્રરામ ગાજિ વગાડિ લાખે. સખિ. ૧૨

બાળ લગ્નથી સ્ત્રીઓ શુદ્ધતાને પામી છે.

સ્ત્રી સ્વરૂપ ગરબી.

“ મારે મોહેલે પધારો મારા રાજ, માણીગર મોહોલે ”

સંસારનું નૂર છે નાર, સજન સંસારનું નૂર છે નાર. એ રાગ.
સ્ત્રી સુધરે સકળ સુખસાર, સજન સ્ત્રી સુધરે સકળ સુખ સાર.
બૂળધાણિ બધુંજ નિર્ધાર, એ વણુ ધુળધાણિ બધુંજ નિર્ધાર. ટેક.
સુંદર સ્ત્રીનું મુખડું, સુંદર સ્ત્રીનું તન,

સુંદર સ્ત્રીના બોલડા સુંદર સુંદર સ્ત્રીનું મન. સજન સં. ૧

સુંદર સેવા સ્ત્રી કરે, સુંદર ધરેજ સ્નેહ;

સુંદરતા સંસારમાં, ભરનારી નારિજ છેય ? સજન. ૨

આપે જન્મજ જકતને, પાળે પૂરણ પ્રીત;

એનાજ નામ આધારથી, કહાવે ઈશ્વરી અંગા ખચીત ? સજન. ૩

જોળનમાં રંભા રૂપે, જીવતી રસની ખાણ;

સ્ત્રી વણુ સુખ સૂતાં સહુ, સ્ત્રી જગ તરણે જળ જાણ! સજન. ૪

મીઠું બોલી મ. હરે, ટાળે તન પરીતાપ;

આકૃતમાં ધીરજ ધરી, ધીર આપે એ નરનેજ આપ. સજન. ૫

ઘરણી ધરનો થંભછે, ધરતું ધરણિજ નામ;

ઘરણી ધરતું ધરેણું છે, ધર ધરણિ વિનાનું રમશાન! સજન. ૬

ઘડપણમાં ઘરણી સમી, સેવા કોથિ ન હોય;

સ્વર્ગે પણ સંગે ગછ, તેતો નારિજ નર નહિં કોય? સજન

ધન ધન નારી નામને? પ્રેમી પરમ અપાર?

પાળે બાળે સર્વને, એ તો આઘ શક્તિ અવતાર? સજન. ૮

નિદા એની ને કરે, તે પાપી ગુણ ચોર!

દુર્ગુણ ને દરિયે ડુબી, તોએ દિલમાં દયાતુંજ જોર. સજન. ૯

ગોરી પૂલ ગુનાગનું, સૂકે કે કરમાય;

કે કોહે વણુ કાળજી, તોએ જાતિ સુગંધિ ન જાય. સજન. ૧૦

સાસ્ત્રી પૂરાણિ પંડિતો, શાણા સજનન સર્વ,

સાચે સાચું હું કહું, તમે માનો મુકી મન ગર્વ. સજન. ૧૧

દીસે દુર્ગુણિ આજ બહુ, નથિ એની કાંઈ નાજ;

પણ એ દુર્ગુણિ મુખ કે, જે છે તે તમારાંજ કાજ. સજન. ૧૨
 આદે દમયંતી, સિતા, દ્રૌપદિ, આદિ અપાર;
 યઈ ગઈ ગુણવંતિયો, તે હતિજ નારિઓ યાર? સજન. ૧૩
 ધર્મે કર્મે ન કેળવો, નાપો કર્ઈ પણ જ્ઞાન;
 રાખો જે હેવાન તો, ક્યમ હોય ન એ હેવાન? સજન. ૧૪
 હા, અયળાઓ હાય રે? હાલ છેજ હેવાન?
 ખાવું પીવું ખેલવું, એ ત્રણનુંજ જેને જ્ઞાન. સજન. ૧૫
 જ્યાં હેવાનજ હારનો, સત્રજો સુંદરિ સાય;
 ત્યાં જીવ્યાથી તો બલું, ખરે મરણ નવજનાઓ નાય? સજન. ૧૬

કળેડાનાં સમસ્ત દુઃખ.

ગરબી.

“ રઘુપતીરામ રહેમાં રહેજો રે” એ રાગ.

(હેલી) ઉર ભરજેખન જ્યારે રે,
 નહિં સુખ સંસારનું ત્યારે રે;
 પડે ભગિ બ્રાહ્મણ એ ભારે,
 ચરે દુઃખ દિણ વરનાં ધણું હેલી રે? ટક. ૧

(હેલી) એ દુઃખ કોને કહિયે રે?
 જીવું હોય તો દોડતાં જઈએ રે,
 રડી કનડિ માડી કને લઈએ. ચરે દુઃખ. ૨

(હેલી) આતે કોને જઈ કહિએ રે?
 મન માંહિ મુંઝાઈજ રહિયે રે;
 અમે જીવતાં મુએલાંજ છોએ. ચરે દુઃખ. ૩

(હેલી) યદ્યપે સહિયો જ્યાં ભેળીરે,
 “ સહુ વાત કરે મન મહેલીરે;
 બગ જેવિ બેશી રહું ધેલી. ચરે દુઃખ. ૪

(હેલી) મન મારીને રહેવું રે,
 નહિં કોઈને કાંઈજ કહેવું રે;
 મોટું મહેણું જગતનું સહેવું. ચરે દુઃખ. ૫

(હેલી) હલયા ગને છલાણી રે,

- બહુ આવે બકતા કુવાણી રે;
 ધન નીમણિયાનુંજ જાણી. અરે દુખ. ૬
- (હૈલી) ધીર ધરી રહું ધર્મે રે;
 તોય લોક સાવે બહેમ ભર્મે રે;
 મારે મહેણાં મોઢે પણુ મર્મે. અરે દુખ. ૭
- (હૈલી) હળવું લોહી તે મારે રે,
 મારું કોષ ન ખોલે મારું રે;
 મારું જાણુંજ ગનાય નહારું. અરે દુખ. ૮
- (હૈલી) સર્વ સહેવાનો આ વારો રે,
 પડે કોને બરોસો ન મારો રે;
 હું તો કહેવાજી સાપનો ભારો. અરે દુખ. ૯
- (હૈલી) મા પણુ રહે ચોંકી ચોંકી રે,
 રાખે ઘરમાં મને રોજ રોકી રે;
 કરે ચોર હોજી નેમ ચોકી. અરે દુખ. ૧૦
- (હૈલી) હીંડું હું સજીતે નમતી રે,
 તોય હું ન કોષને ગમતી રે;
 સદા સૈના જોસાંહું તો ખગતી, અરે દુખ. ૧૧
- (હૈલી) સાસરે તો સુખ શાનું રે,
 મને દેખી જપાને જળવાનું રે;
 પડ્યું ક્યાંથી જોડાથી પાનું ? અરે દુખ. ૧૨
- (હૈલી) સાસુ નણુંદનું શું કહેવું રે ?
 સાપગનું સુખ સુખ લેવું રે;
 મુંગે મોઢે કરે તે સહેવું. અરે દુખ. ૧૩
- (હૈલી) બવમાં બવાઈ મારી રે,
 કરે આંગળીયો નર નારી રે;
 વાત મારી જાધ નેજ પ્યારી. અરે દુખ. ૧૪
- (હૈલી) વાટે જતી મને ભાળી રે,
 હસે લોક લઈ લાઘ તાળી રે;
 “પેલી પેલી કન્નેડાં વાળી”. અરે દુખ. ૧૫
- (હૈલી) શુંશું કહુંને શું છોડું રે,

મોટું ભારત કેવડું જોડુંરે,

ભુડું ભુડુંજ નવલ કળેડું. આરે દુખ. ૧૬

બાળ લગ્ને બાઈના કર્યા.

“ઉઠિ પ્રભાત સમરિયેજી શ્રી ગણેશ દેવા ” એ રાગ.

ઈંગ્રેજો રાજ કરે, દેશિ રહે દગાઈ ?

એમાં શી નવાઈ ? જોને એનાં શરીર બાઈ ? ૧ ઈંગ્રેજો

પેલો પાંચ હાથ પુરો, પુરો પાંચસેને;

પડે એવો દુષ્ટ પુષ્ટ નજર ન્યાગિ લેને. ૨ ઇ.

રગે રગે રાતું લોહિ, ધૂમિ રહુંજ રેજે;

મોટાં મોટાં કામ કરે, એતો સહજ મોજે. ૩ ઇ.

ચાલ એની ઉછળતી, જો, શા કરે ધમકારા;

થર થર થર એ, ધુમ્મને છેજ સકળ ધારા ? ૪ ઇ.

આંખ તો ફાટેલિને, ગિમ્મજ કડક દાહાડી;

સંધે હોયનો છેડિ જોજો, વાંક કાંક કાહાડી ? ૫ ઇ.

સ્વરાજથી કંઈ થાતું હશે, નોય કહું હું સાચું;

મગજ તો મિમ્મજિ, એતું એનાં કંઈ ન કાચું. ૬ ઇ.

એતો છે અલમસ્તને, મદમસ્ત સમસ્ત અંગે;

પાહાડને પણ પાટુ મારે, જળરદસ્ત જંગે ? ૭ ઇ.

હાડકાં એનાં જાહુ, લાંબાં પોહોળાં દીસે;

રીસે જો બરાયો, તોતો વાધ એની ખહોસે ? ૮ ઇ.

જો હાથે પણ એનો પંજો, તમચિ નહિં જતાય;

બાળ લગ્ને બાળિ મૂક્યા, તેચિનેલી શું થય ૯ ઇ.

વિર્ય બાળ્યું બાળ્યું બગાજ, બાળિ દેહ બાધી;

વણ અફીણે અફીણિ જેવા, હાલ લીધા સાધી. ૧૦ ઇ.

મુખ થકી ન માખિ ઉડે, દૂધળા દેદારો;

જુદ્દતું તો નામ મુણી, છુટેછે કંપારો. ૧૧ ઇ.

ચાલ્યા હાલ્યાનાજ જાહુ, દીવથી કંટાળો;

કીર્તીનો તો કોડ મૂજો, કાસળ જાણિ ટાળ્યો. ૧૨ ઇ.

પરાધિન પણનો કાળો, ચાંદલો કપાળો;

છે હજાર વર્ષ થયા, ચોટ્યો તે કુણ ટાળે. ૧૩ ઇ.

ચેતો ચેતો દેશિ મારા, દુઃખતું મૂળ વાહાડો;
 બાળ લગ્ન બંધ કરો, મચાવો અખાડો. ૧૪ ઇ.
 કેળવી તન મંન બંતો, બાવન વીર વીરા;
 શુરાનીજ શૃષ્ટિ છે ઝો, સુણો સજન ધીરા. ૧૫ ઇ.
 શૌર્ય તો બ્રહ્મચર્ય વણુ ન, વિશ્વમાં કંઠ જાણ્યું;
 ઈંચેજો પાણ્યું તો ફળ, જે તેણેજ માણ્યું. ૧૬ ઇ.
 આર્યનો સંસ્કાર સારો, છોડિ તમે દીધો;
 ત્યાં થકીજ સેહેજે શુદ્ધ ભાવ માગિ લીધો. ૧૭ ઇ.
 બાળ લગ્ન રીતિ છે, વિપરીત જુઓ વિચારી;
 લગ્નિ તો લાગ્યા વિના શાં, લગ્ન ઝો નર નારી? ૧૮ ઇ.
 લગ્નિ તો લાગેરે જ્યારે, જગે જેજન અંગે;
 જેજન અંગે જગે, ત્યારે લગ્ન કરોને રંગે. ૧૯ ઇ.
 શાણા શાણા સેન સગજો? પુછે નવલરામ;
 રામા રસીલાનું શું છે. બાળકને કહો કામ? ૨૦ ઇ.

નાનાવરની વિટબણા. ગરબો

“મારગડો મેલો રે મોહનબાલજી”

મા મારી, જે જે રે વર મોટાજ તું?
 મોટા વરની માનિતિ આણું ગદા મોજ જે;
 વર ન્હાને, ન્હાનમ નાના પ્રકારની,
 ન્હાના વરની નારિ રેતિ રહે રોજ જે. ગા મારી. ૧
 વાર મ્હોટે, મોટમ પદ પામે ત્રિયા,
 છોટિ છતાં બધે મોટી મોટિ મનાય જે;
 ઘરમાં તો, ઘરની ધણિયાણીજ છે,
 મ્હોને પૂછી હાથે લઇને ખાય જે. મા મારી. ૨
 મઝિયારો. રે ઘરમાં હોએ કદા,
 તોપણ તેનો કાષ ન તોડે બાર જે;
 સાસુ તો, સગજીને રહે શાનમાં,
 નણ્ણી નિન નમતી આવે નવ વાર જે. મા મારી. ૩
 નામ નહીં, લઈ શકે લવ લેશ કો,
 નારનિ વ્હાર લેનાર સગયં જ્યાં શીશ જે;

ધણિ ટેટે, કદિ તેથી તેઓ કરે.

ઝટ જૂદો પડી સુખણિ કરે જસદીશ જો. મા મારી. ૪

બલિહારી? બલિહારિજ પિયુ પુખ્તની?

લાડ લડાવે ક્ષોણ સદાય જો;

“લે પ્યારી, પાનનિ બિડિ આ પ્રેમની”

એટલુજ પણુ ન્દાના વરથી નવ થાય જો. મા મારી. ૫

છોકરડો. સું સમજે રસ રંગમાં?

સમજે તોપણુ શો એનો અધેકાર જો?

બોલ્યાનો પણુ હક નહિં નિજ નારથી;

નજર ભરી નિર્ખાય એ નહિં નિર્ધાર જો. મા મારી. ૬

ખાવું, કે, પીવું ન ભેગાં બેસિને,

રાત્રે પણુ શું? ચોરતણો અવતાર જો?

પ્રીતિની, એકે રીતિ ન રાખવી,

બજો બજો પશુ સરખો એ સંસાર જો? મા મારી. ૭

જ્યારે રે, જોગન ખ્હાર ઝગી રહ્યો,

જ્યારે રમ્યા જમ્યા ખ્હર્યા ઓઢ્યાનાં વખત જો;

ત્યારે તો, તરણી તરણાં તોલ છે,

પેટને સાટે કરાત ગળૂરા સખત જો? મા મારી. ૮

સૌ ધંધો, કરવો ધાધ ધાઈને,

જો મૂકે તે જમવું મૂગે મૂખજો;

જો કહે તે, સાંભળિ શીસ નગાવવું,

સાસુ નણુંદનિ ગાળનું ધરવું ન દૂખજો. મા મારી. ૯

સારીરે, સાસુ તથાપિજ સાસુદી,

નણુદીનું તો છેરે નાણુદજ નાગજો;

સખતજરે! સખતજ સહેવી સાસરી?

જોગિ જતિનિ નહિં ચાલે જરા જ્યાં દામ જો. મા. ૧૦

એ દુખ તો, સહેરે એક જિ હિંદુની,

નિંદા કરેછો નગુણા નર નાદાન જો?

હા કદિ કો, નદી તળાવે જમ પડે,

કો વિખ ખાય, કો નિકળી જાય અનણુ જો. મા. ૧૧

પાણી એવી, એક હશેજ હમરમાં,
 ખીજી બધી તો બાંધી મુખ દુખ સેલજો,
 એ દિલ્લ, એક તમારી નારાયો,
 ખરે બહી બહુ રાંકડિ ગાયજી છેવ જો. મા મારી. ૧૨
 કદિ વિકરે, કેનો વાંક ? વિચાર જો ?
 શિદ કંઠા છે કે “શું કરિયે નાચાર જો ?”
 “સામરે તો. હોયને હેયજી દુઃખડાં,”
 એમ તમે મા બોલશે બોલ લગાર જો. મા મારી. ૧૩
 બૂંડીરે, બૂંડિજ દી છે બહુ,
 વર પરતંત્ર તણી પીડા એ સર્વ જો;
 બાળકનો. પાળક કાં ક્યો પુત્રિનો ?
 ક્યાં ગઈ અક્રમ, હલપય, ટેક, ને ગર્વ જો ? મા. ૧૪
 દોષ ન દો, દિકરિ ગિયરિના દેવને,
 તજી તમે શિદ શાણી શાસ્ત્રિની રીત જો ?
 દશ વરશે, મોટા જોજો, પછી,
 સાસરે તો સુખ સ્થાન નવલ થશે નિત્ય જો. મા. ૧૫

કેશવજ્ઞાલ હરિગમ.

મોરબી શેહરના રેહવાશી.

કવિ કેશવજ્ઞાલનો જન્મ સંવત ૧૬૦૮ના માર્ગશીર્ષ વદી ૧ના રોજ
 થયો એટલે તેની ઉંમર હાલ ૩૬ વર્ષની છે તેમજ મોરબીના શીશ્વ કવિ શં-
 કરજ્ઞાલ માહેશ્વર પાસે અભ્યાસ કરેલો છે તે રોજગાર અર્થે મુંબાઇમાં રહે
 છે. ત્યાં રહી “આર્ય ધર્મ પ્રકાશ” તથા “શ્રી યોગ વાશીષ્ઠ રામાયણ બા-
 પાંતર” નામના માસીક ચોપાનીયાંઓ કાઢાડે છે તે પેહેલાં સાવિત્રી ચરીત્ર
 છાયા નાટકનું ગુજરાતી બાપાંતર વીગેરે ધણું પુસ્તકો અને માસીક
 ચોપાનીયાંઓ પ્રગટ કરેલાં છે. તેમની કવિતા નિતિ અને વૈરાગ્યના

વિષય ઉપર ધણું ઠરીને છે તેમની કવિતા સરલ શુદ્ધ ગુજરાતી હોઈને ઝડ ઝમક તથા પ્રાસાનુપ્રાસ વીગેરેમાં ચડતા દરબની થાય છે અને ગુજરાતી ભાષાની ઉન્નતિ ઇચ્છનારા લોકો તેમની કવિતા હાંશબર વાંચેછે. તેમની કવિતા કેવી રચિકર છે તે વાંચવાથી સેહેજ ધ્યાનમાં આવશે. અમને મળેલી કવિતામાંથી થોડા નમુના નીચે કિતારી લેવામાં આવ્યા છે. તેમની કવિતાનો મોટો જથ્થો અમે ધણી ખુશી સાથે દાખલ કરત પણ જગાની તંગાશને લીધે તેમ જાન્યું નથી તેથી દીલગીર છએ.

ઉપજાતિ છંદ.

અમુલ્ય આ દેહ સદા મણાય,
ક્ષણેકમાં તે પણ નાશ થાય;
ખેઠા વૃથા કેમ સુખે ઠરીને,
ભળે તમે ભાવ ધરી હરીને. ૧

આપે કદી કોઈ ગરાસ ગામ,
મળે કદી ઉત્તમ કોઈ ધામ;
આવે ન આ જન્મ ફરી ફરીને,
ભળે તમે ભાવ ધરી હરીને. ૨

આવે ન પાછું વય જે ગયું તે,
હશે હવે ઠીકજ જે થયું તે;
આત્મે સદા દુર્ગુણથી ડરીને,
અને ભળે ભાવ ધરી હરીને. ૩

આવે ન પાછી પળ જે ગઈ તે,
લાખો પ્રયત્ને પણ કોઈ રીતે;
કાર્યો કરે ઉત્તમ આદરીને,
માથે ભળે ભાઈ હવે હરીને. ૪

દીધા પ્રભુએ દિન સર્વ રૂડા,
હવે ન પેરાય કદાપી ચૂડા;
રેવા રૂડે ઠામ સદા ઠરીને,
આવે ભળે ભાઈ હવે હરીને. ૫

સંસારમાં સાર કશો ન લેખો;
 પ્રપંચ આ દુઃખદ સર્વ દેખો;
 શમાદિથી વશ્ય કરી ચરીને*,
 ભાવે બળે ભાષ હવે હરિને. ૬
 આશા ન તૃષ્ણા કરવી લગાર,
 એ દુઃખ આપે ગનને અપાર;
 વિવેકને બુદ્ધિ વિષે ધરીને;
 ભાવે બળે ભાષ હવે હરીને. ૭
 સદા સદાચાર વિષે રહીને,
 દુષ્કર્મને દૂર થકી દહીને;
 વિચારની વાત નવી સરીને,
 ભાવે બળે ભાષ સદા હરીને. ૮

હારી.

ચાલો ચાલ ચતુર નર સારી;
 વેગે વિષયની વાત વિસારી; ચાલો—ટેક.
 આજ અમૂલ્ય મળ્યો છે અવસર, બૂલ કરો કેમ ભારી ?
 હીરો ચડ્યો હાથ આજ તમારે, હરિ હરિ જાઓ ન હારી;
 કરી કર જ્ઞાન કટારી:—ચાલો.
 શોધો સુગમ પંથ પ્રેમ ધરીને, વિનય વિવેક વધારી;
 શમદમ શુભટ સહાય લહીને, ભાવે બળે ત્રિપુરારી;
 આતુમતિ એમ અમારી;—ચાલો.
 એક અખંડ અરૂપ અજન્મા, એ ઈશ મનમાં ઉતારી;
 સંસાર સાગર તરવા ત્વરાથી, વિવિધ પ્રકારે વિચારી;
 વિષય વાસનાને વિદારી;—ચાલો.
 પશુ પશુ ખાય પિયે સુખ માણે, એ ગાંધિ શું મોય મારી ?
 આ લોકને પરલોક સુધારો, એમાંજ શોભા તમારી;
 કેશવ પ્રભુ લેશે ઉગારી;—ચાલો.

મનને બોધ.

“વાલાજીના મહીનાનો ઢાળ”

આપું આ ઉપદેશ શ્રવણ કર કાનરે, મન મારાં.
 તેવું થાવામાં ધરજો તારું ધ્યાન, મૂરખ મન મારાં.
 કેમ કરે તું ક્લેશ સદાય વિશેષરે, મન મારાં.
 એથી ટળશે નહિં સંકટ કદિયે લેશ, મૂરખ મન મારાં.
 સરસ ઉપાય બતાવું તુજને એકરે, મન મારાં.
 શું અણસમજી આડું આવે છે છેક, મૂરખ મન મારાં.
 તું તારું છે બંધનને કરનારરે, મન મારાં.
 ત્યમ તું તારું બંધન છે છોડવનાર, મૂરખ મન મારાં.
 ખીજને શું દે છે ઠાલા દોષરે, મન મારાં.
 રાખીને રાત દિવસ અંતરમાં રેષ, મૂરખ મન મારાં.
 આંખ ઉઘાડી જોતો ખરું લગારરે, મન મારાં.
 છે તારામાં દુર્ગુણને દોષ અપાર, મૂરખ મન મારાં.
 કામ ક્રોધ ગદ મોહ લોભને ગત્સરરે, મન મારાં.
 તું તે તારા શત્રુને સત્વર વશ કર, મૂરખ મન મારાં.
 એ છે ઉત્તમ માર્ગ જવાના વેરીરે, મન મારાં.
 તેણે તુંને લીધું છે યોગમ ઘેરી, મૂરખ મન મારાં.
 સગજ સદા છે અંહકાર પણ એવોરે, મન મારાં.
 તે માટે દૂર તજી તેને તો દેવો, મૂરખ મન મારાં.
 ક્ષણભંગુર આ દેહ ન જતાં વારરે, મન મારાં.
 જોઆંતો આવી પડશે કાળ કરાળ, મૂરખ મન મારાં.
 શ્રી હરિ હર ભજવામાં કારે હીનરે, મન મારાં.
 કેને એમાં શાં છે તુજ કર્મ કઠીન, મૂરખ મન મારાં.
 પ્રતિ દિન દીનપણું શું રાખી દાજરે, મન મારાં.
 આ અવજો પંથ જતાં તું કેમ ન લાજે, મૂરખ મન મારાં.
 કર સદ્ગુણિની સાથ સદા સત્સંગરે, મન મારાં.
 આણી અંતરમાં અદકો આજ ઉમંગ, મૂરખ મન મારાં.
 મર હરતું દુનિયાંના સર્વ પ્રપંચરે, મન મારાં.

સત્વર કર તું સુખકારક સધળા સંચ, મૂરખ મન મારાં.
 ફેગટ શીદ કરે છે પૂલી ફુંદરે, મન મારાં;
 એમાં નહિ લેશ મજે તુંને આનંદ, મૂરખ મન મારાં.
 કરને તું કલ્યાણ કરે તે કાગરે, મન મારાં.
 કરને તું કર્મ કરે કરજો નિષ્કામ, મૂરખ મન મારાં.
 હિંસા સ્તેય અન્યથા કામ ન કરતુંરે. મન મારાં.
 નીતિનો મારગ નિત્ય લહી સંચર તું, મૂરખ મન મારાં.
 સંતોષ તણું અમૃતથીરે શાંતરે, મન મારાં.
 મેલીદે કર્મ તણું કોડો કલ્પાંત, મૂરખ મન મારાં.
 ચંચળતાથી સર્વે સદ્ગુણ લેવારે, મન મારાં;
 શુભ શાસ્ત્ર શ્રવણનો હમેશ કરવો હેવા, મૂરખ મન મારાં.
 પરધન આદિકમાં નહિં કરવી પ્રીતિરે, મન મારાં.
 એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખકારક રીતિ, મૂરખ મન મારાં.
 સ્થિર થઈ તું રેને તારે દામરે, મન મારાં.
 લેને જઈ બ્રહ્માનંદ વિષે વિશ્રામ, મૂરખ મન મારાં.
 માયાની જળારી છે જળ જરૂરે, મન મારાં;
 બંધાય નહીં એના બંધનમાં સ્ફર, મૂરખ મન મારાં.

જો પાપણી પનારે પડી હોયતો ?

ઇંદ્રવજ્રા અને ઉપજાતિ છંદ.

વાલાં વડીલો પણ વેરિ થાય, સંબંધિ સંબંધજ બંધ થાય;
 કંકાસના તોય સદા સનારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૧
 પીટયા મુવા કેમ હજી મુવો નૈ, ફાટી પડયા કેમ મળ્યો કુવોનૈ;
 આવા રૂડા શબ્દ સુણો સવારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૨
 બેસો જરા પ્રાણ પતિ નિરાંતે, યાકયા હજો આપ બહુ કૃયાતે;
 સોણેય શું સાંભળવું તમારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૩
 થાકે નહીં ક્લેશ કરે તથાપિ, કાંતો ભરે રિસથી કૂપ-વાપી;
 આડી થઇ અંતરને વિદારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૪
 સંસાર નિઃસાર સદૈવ લાગે, વૈરાગ્યના અંકુર રોજ જાગે;
 વિચાર એ કાયમ કાઢ તારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૫

અરે હરી જીવન જાય મારો, શો એવડો વાંક થયો અમારો;
એવું સદા અંતરમાં વિચારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૬
આંટા દઇ હોય રહેલ થાકી, રહે કદી કામ કહેલ બાકી;
એસાય પૂરું પણ થાય જ્યારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૭
નોખું થવા રોજ વિચાર આવે, થયા વિના આખર તો ન આવે;
રોહી ભલે બાંધવ હો વધારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૮
થાકે બિચારો બનિ લોથ જેવો, આવે ધણી બારધિ ઘેર જેવો;
કંકાસ આડે ન પુછે કરારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૯
ઢોળાઇ ફોડાઇ ધણું જાય, ઉચાટ એ અંતરમાં ન થાય;
પોતે પગોતાં થઈને પધારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૧૦
ધીયેરનો વાંક જરાક કાઢે, હાંસિમાં કોકજ કાંક દાઢે;
તો ભાગતાં ભોં પણ થાય ભારે, જો પાપણી હોય પડી પનારે. ૧૧

શાર્દૂલવિકીરિત.

ખોયું બાળપણું પરધન પણે ખાતાં પિતાં ખેલતાં,
ગુંથાયા દિન રાત યૌવન વિષે ગોરિ તણા ગેલમાં;
ભારે ભોગ વિલાસની મન વિષે વાતો વિશેષે ગમે,
આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૧
મારાં પુત્ર કલત્ર મિત્ર મણિયો માની સુખે માણતાં,
જુડો વૈભવ જે જડે નજરમાં તેને ખરો જાણતાં;
રાગ દ્વેશ કલત્ર પુત્ર કરતાં તૃણા ન લેશે સમે,
આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૨
માયાધી મમતા વડે તરણિના રાગ્યા રતી રંગમાં,
વિદ્યા શક્તિ વિચાર આમ વિસર્ધા શ્યામા તણા સંગમાં;
બાંધાપે અભિમાનને નજરતો લેશે ન નીચી નમે,
આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૩
આધિ વ્યાધિ વિષે તવાય તન તો માતા પિતા સાંભરે,
આવે અંગ વિષે ઉપાધિ અદકી તો નીર આંખે ખરે;
સ્વાર્થે સર્વ અનર્થ રોજ કરવાની વાત ચિત્તે રમે,
આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૪
કામ ક્રોધ વડે કટાય સધળાનાં કાળજાં શું કહું ?

લોભે લાલચ લાગતાં ધન થવાને બાધ બીડો બહું;
 મોહ ને મદ મત્સરે મન તમારાં ધૂળ ઠાલી ધમે,
 આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૫
 શાસ્ત્રોના ઉપદેશ લેશ શ્રવણે સાચા નથી સાંભળ્યા,
 ભૂત પ્રાણી તણું ભમાઈ ભવમાં ભૂંડું કર્યામાં ભળ્યા;
 આપ્તોનાં ચરણે ન મસ્તક તમારું નેહ લાગી નમે,
 આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૬
 ક્યાં છે ઈશ્વર કોણ હું કુંળ ક્યું ક્યાં છે જવું આખરે,
 સંભારાય ન સ્વપ્નમાં પણ અને સૂતાં સુધી સાથરે;
 આવે અંતક નેડવા તરત તો શું થાય તેવે સમે,
 આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ? ૭
 સાચો પ્રેમ નહીં સદાચરણમાં ત્યાં ધર્મનું શું કહું ?
 અંતે અંતરમાં વિચાર કરતાં સંતાપ પામે સહુ;
 વૃદ્ધવે ન કરાય કામ કરથી આ દેહ દુઃખે દમે,
 આ સંસાર અસારમાં અવતરી શો સાર લીધો તમે ?

“ આંખ વિંચાયા પછી કાંય નથી ”

વસંતતિલકા વૃત.

મોટા મહેલ બહુ બાગ અને બગીચા,
 હંચા ઉલ્લેખ વળિ પાથરવા ગલીચા;
 શોભા વિશેષ સુખ સ્વર્ગ સમાન થાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 હૈયે કરે હરખ હોજ અને પુવારા,
 વાળાં વિચિત્ર વળિ નોખત ને નગારાં;
 ચોંપે ઢળે ચમર છત્ર શિરે ધરાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 સિંહાસનો સુખડનાં કદિ કોચ સારા,
 માંડ્યાં કબાટ બહુ ટેબલ કે ખટોરા;
 પેટે ધરી કર પલંગ વિષે પડાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?

દાથી હઝર હય હોય અનેક ઘેર,
 આપે અસંખ્ય મણિ મોતિ અને ઝવેર;
 આશા વિશેષ વધતી વધતાં વધાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 હું છું સુખી નૃપતિ રાજ્ય ચલાવનાર,
 મારાં અનેક સુખનો ન પગાય પાર;
 એવું અનેક સમયે અભિમાન થાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 મારી પ્રિયા પરમ પુત્ર પવિત્ર મારા,
 આતો બધાંય ધન ધામ ધરા અમારાં;
 એવા વિચાર કરતાં દિન રાત જાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 જેવા ગમે સરસ નિત્ય નવા તમાસા,
 ભૂલી જવાય નહિ ભોગ વિનાસ ખાસા;
 રામા તણા સુભગ સંગ વિષે રમાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 દુલ્લેલ તેજ જળ શીતળ હોય નાના,
 ધી દૂધ સાકર અને શુભ અન્ન ખાવા;
 સાઈ શરીર ધન યૌવન સાચવાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 આત્મા અનેક જન આદરથી ઉપાડે,
 પુત્ર પ્રિયા પરમ માન વડે રમાડે;
 આચાર્યનું પદ કદી પ્રણયે પમાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 સાથે સહોદર વસે વિનયે વિવેકે,
 સંસારનું સુખ ન પાછળ હોય એકે;
 સંપે સગાઇ બહુ સુંદર સાચવાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 સાથે જમાય શુભ ભોજન ભાવ લાવી,
 જોતી બધી જણસ હર્ષ વડે મગાવી;

ચોપેં ધરી ચરણ ચાંખડિએ ચલાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 આ છે શરીર કહું કાચ તણી કટોરી,
 આયુષ્યકાળ પણ જાય સદાય ચોરી;
 સાગાન્ય અંત સગયે સહુ રંક રાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 પુત્રો કલત્ર ધન ધામ ધરા હવેલી,
 જીવું જરૂર જન યૌવન જોર મેલી;
 વિશ્વાસ કેમ ક્ષણભંગુરનો રખાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 આલો સદા ચરણમાં પ્રિય ગિત્ર મારા,
 પૂરા થશે શુભ મનોરથ તો તમારા;
 આ દેહ તો સફળ જો પ્રભુને ભજાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 તારો તરી આવરને ભવસિંધુ ભારે,
 થાશે પ્રસન્ન અખિલેશ્વર એ સુધારે;
 વીતી ગયો સગય તે ન ફરી પમાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?
 મેલો મગત અભિમાન સગય ખોટું,
 શ્રી કેશવ પ્રભુ થકી નહિં કાચ મોટું;
 સારું સગય જનને સુખ જો આપાય,
 વીંચાય આંખ પછિ શું કરશે સહાય ?

“એ સંપ શા કામનો ?”

શાર્દૂલવિકીડિત.

આંખે આંસુ પડે નડે હરધડી ચિંતા કરાવે ધણી,
 શ્વાસે હોક સુકાય હાય ન મળે વિશ્રામ લેશે ધડી;
 વારંવાર ધડાય ધર્મ વિસરી વાંધો ધૂસ ધામનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો ? ૧
 વિદ્યાવ્યાસ ન થાય જાય નજરે આયુષ્ય એળે બધું,

સૂજે અંતરમાં ન ઉઘમ કશો કંકાશ વાપે વધું;
 બોળાં બંધન રૂપ કૃપ સરખો જે કાળજે કામનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૨
 શાણા શાલક સાસરાં સગપણે પ્યારાં બને પ્રીતિથી,
 માતા તાત બણેલ બાઈ ભગિની બાડે બલી રીતિથી;
 મિથ્યા મોહ વડે અનાદર કરા-વે સ્વાર્થથી આગનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૩
 આધિ વ્યાધિ વધારનાર ધનને દે ધુળ ધાણી કરી,
 પિંડે પ્રેમ અપૂર્વ હોય પણ તે લે હાય વેચે હરી;
 સૂકાવે સળળું શરીર સહુનું પોતે રહી નાગનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૪
 સંસારે સ્વપરત્ન ભેદ ન ટળે એછે અચંબો અરે,
 એવાં કારણથી કુસંપ સહુની સાથે કરાવ્યા કરે;
 દેનારો હૃદયે સદૈવ સહુને જે દુઃખના ડાગનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૫
 પોતાનું જન જે મનાય મનથી તેમાં કરાવે ગતિ,
 માતા તાત અને સહોદર વિષે વિક્ષેપ આપે અતિ;
 વાતે વેર કરાવે અંતર વિષે જોલો બને ગામનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૬
 રાખે રોતલ ધૈર્ય ખોતલ અને જઠ્ઠાળનો જોતલ,
 જેનું છેવટ છે વિચાર કરતાં સંતાપ રૂપી ફલ;
 લુંટી લે જળરો બની જગતનો જે સ્વાદ આરામનો,
 આપે તાપ અમાપ અંતર વિષે એ સંપ શા કામનો? ૭

પાપનાં ફળો.

હરિગીત છંદ.

પથુ પશ્ચિના અવતાર આવે એ વિષે પીડા અતિ,
 પ્રતિ દિવસ પણ પરવશપણથી પીંડની માઠી ગતિ;
 ન કરી શકાય જરાય પણ કલ્યાણકારક કામને,
 સમજી જજે ગત ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને.

બહુ ભતિ હોય જનાવરોની જંતુઓ ઝીણા બહુ,
 ગણતાં ગણાય ન મુખ વડે સંખ્યા વધારે શું કહું;
 વિણ મેનથી મરતાં ન પામે લેશ પણ વિશ્રામને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૨
 નિર્ભય ગિયારાં પ્રાણિયોના પ્રાણ બળવાળાં હરે,
 તે પાપ રૂપ કુર્મ કરતાં પેટ પોતાનાં ભરે;
 જાણે નહીં જડ દેહમાં અંતર રહેલા રામને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૩
 ભરતા પડે બહુ ભાર કે બહુ માર પણ પીઠે પડે,
 નહિં પેટ પૂરાં ખાણ કે ખડ કડખ ખાવાને જડે;
 માનવ શરીર મળ્યા પિના ન રટાય રઘુપતિ રામને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૪
 માનવ થતાં પણ સર્વ સુખ આ જન્મમાં સરખું નથી,
 લેવો પડે છે જન્મ તેમજ મરણ પણ મટતું નથી;
 લાવી શકાય ન લેશ પણ સંભારવામાં શ્યામને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૫
 વળિ ગર્ભવાસે વેદના અગણિત સહન કરવી પડે;
 જન્મ્યા પછી બાળક અને પરવશ પણ પીડા પડે,
 ભૂળે રડાતું હોય તો સહુએ મળી દે ડાગને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૬
 મા બાપ પામે મરણ કાં પોષણ પરાયા હાથમાં,
 સુખ લેશ પણ ન મળે કદી સંસારના આ સાથમાં;
 રોજે શરીર રિખાય કાંતો જાય ચરણે રામને,
 સમજી જજો મન ! પાપના ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૭
 આયુષ્ય લાંબું હોય તો નબળી દશામાં ગાળવું,
 સાઈં નઠાઈં જે મળે તેથી વળી મન વાળવું;
 અંગે અપંગપણા વડે ન પમાય વળી આરામને,
 સમજી જજો મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૮
 વિધા બણ્યાતું ફળ નહીં ધનના વડા વાંધા પડે,
 ધન હોય તો વિધા વિવેક વધારતાં વિદ્વા નડે;

જશ જગતમાં જામે નહીં ન તજાય પરધન ધાગને,
 સમજી જજે મન ! પાપના ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૯

આયુષ્ય રોતાં જાય ફોકટ થાય આ વારો વળી,
 તેમાં ત્રિવિધિના તાપથી તન મન સદૈવ રહે બળી;
 દેખી નયનથી દીનને ન અપાય દમડી દાગને,
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૧૦

ગાતા પિતા પુત્રો અને પત્ની કુસંપ કર્યા કરે,
 મન તોય પણ સંસારના સંબંધમાં લપટયા કરે;
 કંજિયા અને કંકાસથી કરવું ગમે નહિં કાગને,
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરીણામને, ૧૧

ભારે ભર્યા ભંડાર તે ભડકી જતાં ભાવે નહીં,
 ઇશ્વર તણું શુભ ભજન કરવું હૃદયમાં આવે નહીં;
 સગળ્યા છતાં ન રટાય પણ રઘુવંશ દીપક રામને,
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૧૨

આશા અને તૃષ્ણા તપાવે તે થકી અંતર બળે,
 સંસારને સંબંધના કલેશે કરી ન પડે કળે;
 ગદ મોહ મત્સર લોભને ન તજાય કુત્સિત કામને;
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૧૩

કોષે અને વળિ કૂડ કપટે કામ ગાઠાં થાય છે,
 લલચાવનારા વિષયમાં ઈન્દ્રિય તણાત્મી જાય છે;
 ગુંથાય ગૃહની જાળમાં ચુંથાય કેવળ આમને,
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૧૪

પરવશ પરાણે પેટ ભરવું સુખ ન લેશે સાંપડે,
 માથે રજેશુ ને તમોશુનાં નગારાં ગડગડે;
 નહિં ધર્મ કર્મે પ્રીતિ થાય પમાય જનના ધામને,
 સમજી જજે મન ! પાપના ફળ રૂપ એ પરિણામને. ૧૫

બૂલાય સઘળું જાન, ચિંતા થાય ચિત્તે ચૂકમાં,
 આશા ન પૂરી થાય જીવન જાય ટુટી ટૂંકમાં;
 આધિ ઉપાધિ વ્યાધિથી ન રટાય નટવર નામને,
 સમજી જજે મન ! પાપનાં ફળ રૂપ એ પરિણામને.

ભગવાનને ભજવા વિષે પદ.

ભાવે ભજ્ને ભગવાનને, ભાઈ ભૂલો ન ભાનજી;
 ગમતા વડે શું મચી રહો, અંતે સધળું સમાનજી;—ભાવે. ૧.
 કોનાં ધરા ધન ધામ આ, મેલી જાતું ગશાણજી;
 પુત્ર કલત્ર કુટુંબિયો, સાચી સગળે શરાણજી; ભાવે. ૨
 ભોગ વિનાસ ભલા નથી, જાંધે જાંધન માંહિજી;
 વિષ સરખા વિષયો વિષે, કેમ અગ્રણ્ય આંહિજી; ભાવે. ૩
 સંસાર સ્વપ્ન સમાનજી, સુખ મૃગજળ જેગજી;
 આધિ ઉપાધિ ને વ્યાધિયી, તાપ ઉપજેછે તેગજી; ભાવે. ૪
 સગપણ સ્વાર્થ થકી ગયું, કહો કેટલા કાળજી;
 જીવતાં સુધી સગાં જાંધાં, વૃદ્ધ તરણને જાળજી; ભાવે. ૫
 તન તરવા મળ્યું તુજને, તર ભવજળ ભાષજી;
 અંતે રહે અજગાં જાંધાં, એન જાંધવ ભાષજી; ભાવે. ૬
 તન ગન વશ કર કોડયી, વૃથા જીવિત જાયજી;
 લાઈ લાગ્યે કૂપ ખોદતાં, શાણા શું ફળ યાયજી; ભાવે. ૭
 અનુભવ હોયછે એમને, જેને પેટમાં પીડજી;
 કેશવ પ્રભુ ભજવા વિષે, ભાગે ભવની ભીડજી; ભાવે. ૮

સધળું તજી જવા વિષે.

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો, એ ઢાળમાં)

તજી ધન ધામ ધરા ધન જાતું, નથી સગજવિના સુખ યાવું; તજી.
 પુર પેહેલાં નહિં પાળ કરોતો, પાછળ છે પરતાવું;
 જન્મ મરણની બેડિ જડાતાં, લેશ ન કેમ લજાવું. તજી.
 આ ઇદ્રજળ અલૌકીક ગાયા, ભોળપણે ન ભગાવું;
 મૃગજળ જેવાં સુખ મેળવવા, ભાઈ વિષે ન ભરાવું; તજી.
 અંતરતું અભિમાન રહે નહિં, કેમ ગમત્તે મરાવું;
 આખર કામ નહિં કાંઈ આવે, સગજ સખા સમજાવું; તજી.
 દારે જો હરિ ભજન વિના તું, ઉત્તમ નર તન આણું;
 કેશવ કોટિ ઉપાય કરે પણ, કંઠણ પછી છે કમાવું; તજી.

દુઃખિ જનની સચીતપણાથી પ્રાર્થના.

શિખરિણી છંદ.

- દશા મારી મારી, હરિ હરિ હવે કેમ કરવું ?
 રિખાઈ રીખાઈ, વગર મરણે રોજ મરવું.
 સગાં સંબંધી તે નથિ સુખ શું કાંઈ કરતાં,
 હવે હુંતો હાથો નર હરિ ભવાંભોધિ^૧ તરતાં. ૧
- ખરે ખાવું પીવું પ્રતિ દિન નથી નાથ ગમતું,
 વિદ્યાસે વિશ્વાસે નર હરિ નથી ચિત્ત રમતું;
 ધારા ધામે કામે ધન જન વિષે ધ્યાન ન રહે,
 સદાના સંતાપો પળ પળ વિષે સ્વાંતન સહે; ૨
- પડે પીડા પુરી પરવશ પણે પિંડ પડતાં,
 ઉપાધિ વ્યાધિથી દિવસ રજની જાય રડતાં;
 અરે અંતર્યામી પ્રણુત જનનું દુઃખ હરજો,
 માહા માયામાંથી કર પકડિને પાર કરજો. ૩
- ઉદાસી રાખો જો, પ્રણુત જન બંધુ પ્રભુ તમે,
 કહો ત્યારે કોને કુટિલ રજનનું મસ્તક નમે;
 તમે મારા ત્રાતા ત્રિભુવન વિધાતા વગર તો,
 દયા સિંધો હુયું દિન દિન રહી દીન ડરતો. ૪
- અરે લેજો તારી, નટવર મને આ ભય થકી,
 નથી માફ કોઈ તમ વગર હે કેશવ નકી;
 સુવારી દે સ્વામી, સુખ સરસ આપી પ્રણયથી,
 ઉગારી લે આજે, બવજલધિના હાય ભયથી. ૫

દુશ્વર સ્તુતિ.

વસંતતિલકા.

- જે નિર્વિકાર સુખ સાગર પૂર્ણ કામ,
 જેને વિષે જગતને જુગતે વિરામ;
 જેના ગુણો ગુણિજને ન ગણ્યા ગણાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧

જેનાં જણાય જનમાં બહુ નામ રૂપ,
 અંતે અહર્નિશ અનામ અને અરૂપ;
 વાણી અને મનવડે ન કદી પગાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૨
 જેને સદૈવ સુખ કારણે સિદ્ધ જાતે,
 પૂરા પ્રસિદ્ધ ન કળાય પવિત્ર પોતે;
 માયા તણું પ્રળળ જે પ્રભુથી જણાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૩
 જે દેશ કાળ સહુ વરતુ વિભેદ હીન,
 કોડે કરે જગતમાં રચના નવીન;
 જે કોયના ઉરવડે ન જરા દબાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૪
 જેને ન હાય પગ કે મુખ અંગ કોય,
 જેને ન ઈન્દ્રિય તણો સમુદાય સોય;
 સાક્ષી સ્થિતિ ત્રય વિષે રહીને મનાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૫
 પાણી પહાડ તરૂં આદિક ઉપજાવે,
 જનને સગાન રસથી રહિને નભાવે;
 પોતે પિયે ન જળ કે શુભ અન્ન ખાય,
 એ દીનનાથ કરજો સહુને સહાય. ૬
 જે સૂત્રધાર સચરાચરના અનાદિ,
 જેને ન અંત નહિ કોય કળાય આદિ;
 જેનો ન પાર પરમાર્થ વિના પમાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૭
 ઉત્પત્તિ જે જગતની જળરી કરે છે,
 પ્રેમે પછી પ્રણય પાલન આદરે છે;
 સંહારનું પરમ કારણુ જે જણાય,
 એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૮
 ખાસા કરે અખિલમાં બહુ ખેલ ખાંતે,
 લેખી શકાય નહિ તે પણ કોઈ વાતે;

- જેને પદે પરમ પુણ્ય વડે પમાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૯
- જેના સમાન ન દયાળુ લખાય કોય,
જેના પ્રસાદ થકી હોય ન હાયવોય;
પાસે છતાં પણ ન પાણિ વાડે અડાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૦
- વ્યાપી રહ્યા નભ સમાન સદૈવનાથ,
જેના વિના અખિલને ગણવું અનાથ;
જેના વિના પ્રણત પાલક કોણુ થાય ?
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૧
- દુઃખે સુખે સુજન જે પ્રભુને જપે છે,
જેના પ્રતાપ થકિ સૂર્ય સદા તપે છે;
જેના પ્રતાપ થકિ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય;
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૨
- જે વિશ્વમાં જડ હુતાશનને તપાવે,
આકાશથી સુખદ જે વરસાદ લાવે;
જે ઈશના નિયમને વશ વાયુ વાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૩
- જેના પ્રકાશ થકિ શીતળ ચંદ્ર શોભે,
યૌગીજી અસંખ્ય શુભ વસ્તુધિ ચિત્ત લોભે;
સીમા સમુદ્ર જળથી ન કદી તગ્મય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૪
- જે શુદ્ધ બુદ્ધિ નિજ ઈન્દ્રિયને ચલાવે,
જે જીવને ભવ વિષે ભ્રમથી ભમાવે;
જેના વડે મન તણા સહુ ભાવ થાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૫
- જે દૈવરૂપ થઇને બહુ દંડ દેછે,
જેના વિષે જગત સર્વ સમાઈ રહેછે;
જે પુણ્યના બહુલ પુંજ વડે પમાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૬

ચૈતન્ય રૂપ રહિ જે હૃદયે વસે છે,
જેને જર અજરામર વેદ કહે;
જેને અખંડ સુખ સાગર શાસ્ત્ર ગાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૭

જે નાથ છે પ્રણત પાલક દેવ દેવ,
જેની જણાય સુખ રૂપ સમગ્ર દેવ;
આનંદ કંદ નિગમાગમમાં ગવાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૮

સાચા સગા પ્રથમ જે બળ બુદ્ધિ આપે,
સંતાપ સર્વ જનના મનના ઉથાપે;
જેને સમાન સધળા જન રંક રાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૧૯

છેટે નથી નિજ સમીપ સદૈવ વાસ,
જેને વિષે જખર કાળ તણો સમાસ;
તેનું બહુ બજન નિષ્કળ તો ન થાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૨૦

જે કેશવ પ્રભુ ખરેખર ઓળખાતાં,
જાતાં રહે મરણુ જન્મ જર થાતાં;
સંસારનું જખર બંધન દૂર થાય,
એ દીનનાથ સહુને કરજો સહાય. ૨૧

નથુરામ સુંદરજી શુક્લ.

કવિ નથુરામનો જન્મ સંવત ૧૯૧૮ના ફાગણ વદ ૫ ગુરવા-
રે થયો. તેઓ જ્ઞાતિ ઔદીય બ્રાહ્મણ જાલાવાડી સંખો. તેના પીતાનું
નામ સુંદરજી અને માતાનું નામ આનંદીબાઈ છે તે હાલ વાંકાનેરમાં
રહી કવિતા કરવાનો ધંધો કરે છે. આ કવિ વૃજ ભાષા અને ગુજ-
રાતી ભાષા એ બંને ભાષામાં કવિતા કરે છે તેની કવિતા ઝડઝમક
વાળી હોઈને વાંચનારને રસ ઉત્પન્ન કરે તેવી થાય છે તેમના તર-
ફથી આપેલી કવિતામાંથી બંને ભાષાની કવિતાઓના નમુના નીચે
દાંકવામાં આવ્યા છે.

स्तुति.

छपय छंद.

अंबकतीनबिशालमेरहोहिमांकर
देवधुनीसिरबहेग्रीवबीषमहाभयंकर
मुंडमालगलधरीचीताभस्मीतनयेंकर
वामअंगनगसुताबाहुलपट्टेसुबिषद्धर
वाधंवरगजचर्मतनत्रीशुललाकडमरुधरे
नथुरामघोरधुनीभेरकेगनसबहरहरहरकरे

“ शीवशक्तिकोपरसपरवर्नन ”

“ छपयछंद.

इतेहीमांकरभालउतेअछतशुभचर्चीत
इतेसुअंबकरक्तउतेवींदीअरुनरचीत
इतेहलाहभकंठउतेमृगमदसशोभीत
इतेजटामधिगंगउतेपुगतागनलोभीत
वाधंवरगजचर्मइतउतनीलांवरतनधरे
यहछबीसोंनथुरामनीतशांवशीवामोमनठरे,
इतेसुपन्नगपानउतेभुपननगधरीय
इतेसुभस्मीअंगउतेचंदनतनभरीय
इतेसुवाहनबेलउतेस्वारीहरीकरीय
इतेजटाशीरबद्धउतेछुटीवारछहरीय
इतेसुगांजाभंगहेउतआसवप्यालेधरे
यहछबीसोंनथुरामनीतशांवशीवामोमनठरे

दोहा.

यहअसारसंसारमेंचारीबस्तुहेसार

काशीवासअरुंगजलसतसंगतशीवप्यास

सवैया.

काशीनीवासजबेकरीहोंसुधलागहीगंगसनानमें
 खोंनथुरामलंगोटलगायकेलोठहुंगंगकीछारनमें
 गंगतरंगनकेकनसेतनभीजहींअर्धउपासनमें
 शीवहेशीवहेशीवहेशीवहेभनीदीनबीतीतकरुंकबमें ॥ १ ॥
 अंवरछारदीगंवरवेसवपासनतारउपासनमें
 खोंनथुरामसुखासनछोरजबेंसुखमानुंधरासनमें
 खासनिवासवनेबदरीढीगएकलडोधुनआननमें
 शीवहेशीवहेशीवहेशीवहेभनीदीनबीतीतकरुंकबमें ॥ २ ॥
 अहीमेमुक्तानकेहारनमेंअरीमेंअरुप्रानसनेहीनमें ॥
 खोंनथुराममतीयातनमेंत्रनमेंमनीछारपीजाननमें ॥
 वासपवीत्रअरंन्यहुमेंवसद्रष्टीसमानवनेसबमें ॥
 शीवहेशीवहेशीवहेशीवहेभनीदीनबीतीतकरुंकबमें ॥ ३ ॥
 मननीव्रतीतीर्थमहानहुमेंनीजबोधकीसुकासीवासबसों ॥
 उपशांतीसदामणीकर्णिकघाटकीवाटनयैजबधायधसों ॥
 शुधज्ञानकेगंगप्रवाहनमेंनथुरामसनानकरुंजबमें ॥
 शीवहेशीवहेशीवहेशीवहेभनीदीनबीतीतकरुंकबमें ॥ ४ ॥
 शीतरुमंदसुगंधीसमीररहेपरसेतनकोमुदआकर ॥
 संखकेशब्दअतीगहरेछाहरेगीरीकंदरतेरहेधाकर ॥
 खोंनथुरामसुध्याननकीधुनआयकेछायरहेसृतीउपर ॥
 हेशीवहेशीवहेशीवहेशीवयोभनीदीनबीतीतकरुंकबमेंवर ॥ ५ ॥
 धायधसोंनगकीपगमेंसुसरीनकेतीरतमालनकेतर ॥
 स्वच्छशीलापरबेठअहोनीशध्यानधरुंमृगशालनकुंधर ॥

सौंनथुरामसुकुम्भकपुरकरेचककीगतीकोनीतआदर ॥
 हेशीवहेशीवहेशीवहेशीवयोभनीदीनबीतीतकरुंकवमेवर ॥६॥
 कुंडलीनीकुंजगावुंजबेपरीपुरनभस्त्रीककुंभककुंकर ॥
 पर्नपीलावुंपीयुषजिन्हेबह्मरंध्रनभेजअनंदउरेधर ॥
 सौंनथुराममीलौखटदेवनपंथसुशुमणकोशुभपाकर ॥
 हेशीवहेशीवहेशीवहेशीवयाभनीदीनबीतीतकरुंकवमेवर ॥७॥
 धारुंसीधासनस्वच्छबनीसबद्रष्टिबीकारनदोषदुरेधर ॥
 रुंधनप्रानहुंकोकरूपूर्नअयाननकीगतीकोसुफीराकर ॥
 भेदुंजवेखटचक्रनकोनथुरामसुतेजमेतेजमीलाकर ॥
 हेशीवहेशीवहेशीवहेशीवयोभनीदीनबीतीतकरुंकवमेवर ॥८॥

“शृंगाररसकावितसमरूपकालंकार”

धामकोनिवारहेघनोहेंघनसारभाल
 बानीसेवतीकोजलसींचेगेसुरदनी ॥
 कहेनथुरामकुचतुंबरीलगाकेतन
 हरेगेहजारदखहुकोसुखहदनी ॥
 आहाऊंहुंआहाआहगजबगुहीकागांठ
 सीसीनकीसीसीखूलेगनईनमदनी
 सोजाभरीअंकनीरसंकपरीअंकपर
 जेहेतोबुखारबेदहेमयंकवदनी. १

“वर्षारुतुवर्णनस्वकीयाप्रौढाप्रोसीतपतिकानायका

कवित.

उमडीघुमडीघहरायोघनगाजगाज
 मारुतझकोरेतरुतोरिसखीसधेसुर
 झनकपपीहभेकझीछिगलिगैलगैल

इतउतंधुरवाधसानेसरसरीपुर
 जरतसदायलायछायचपलालखाय
 सरमघवाकीआलीआननउतारेनुर
 भवननभायमुखदायनथुरामहोत
 इधरनआयपीयवरषाछइजरुर ॥ २ ॥

छायछायबादरसुरंगवारेआयआय
 धायधायआवतधुधारेकोरधुरवा
 झाल्लिझनकारेवीकरारेचहुंओरहोत
 ठोरठोरबोलतढरावनेददुरवा
 कहेनथुरामभुमधुमसीदीस्वातआली
 अजहुन्आयेनंदलालजुनिठुरवा
 पुरवानिहारलायलागीपंचसरवाकी
 मुरवाकेसुरवातेफाटजातउरवा ॥ ३ ॥

हरीहरीभुमजलओघतेआरद्रभइ
 सरसरीतामेंहुवीपांतजलजातकी
 कहेनथुरामगुनीलारनमलारलागे
 सोगुनीसभारदेवियोगहुकीवातकी
 कोयलकीकुसुनहुकउठीहीयरामे
 प्राननकोप्यासोघहरायोघनघातकी
 बीनवनमालीआलीजारेपेलगानेलोन
 चातकीरनलाग्योपीयपीयपातकी ॥ ४ ॥

अंबरतेअवनीतेंसरतेसरीतहुते
गिरीतेंगुहानतेंधुकारजलधातहें
कहेनथुरामइंद्रवधुकीअपारपोती
जगनुंकीजोतमयजगदरसातहें
छहरछहरयेछटानछीतीछातवह
कहरनीहारहायहियहहरातहे.
बीनघनशामघनशामसोडसेहेंआली
आयआयबादमोंकादरवनातहें ॥ ५ ॥

बरजोनमानौगेहमारोयहबरुतकोऊ
लहलहेपातपायलतीकालरजीले
कहेनथुराममदमस्तवेपपीहापापी
तीछनसुझायवेनतुंढीबीतरजीले
यहदीनचारीकीचटकहेंतीहारीयार
घहरघहरघनघातकीगरजिले
हमघनश्यामबीनबीकलभईहोंहाय
तुहोंघनश्यामपायचपलाचरजीले ॥ ६ ॥

चमकखद्योतगनचीनगीउठावेचित.
दादरढरावनेंढरातकलकीयकीय.
कहेनथुरामबदरंगवारेबादरम
बेधनबीयोगीकौरहेहेसरलियल्लीय
कोयलीकीकुसुनसुकगयोलोहुमास
देखतबीहारीकोबपुमेंहेजीयजीय

અવનર્દીઢેરઢેપપીઢાપાપીઢેરઢેર

પીયપીયમુનકેમરૂંગીવિષપીયપીય ॥ ૭ ॥

“ મિત્ર વીરહમાંથી. ” “ કૃષ્ણારસ ”

શરદ રૂતુ વર્ણન વસ્તુત્પેક્ષાલંકાર.

મનહરછંદ.

સર સરીતા ઓ જળ, સલીલ શ્રવ્યા કરેછે,
જાણેને હાથથી નીરધાર ચાલી જાયછે;
શીતળ સમીર જે સુગંધીતું આવાગમન,
દીરઘ નીસાસા નાખી દુખી જાણે થાયછે;
હંસી હંસ યુથના હુલાસ યુક્ત શબ્દ હોય,
જાણે મિત્ર નામ લઇ રેતી રેતી ધાયછે;
નયુરામ સરદ રૂતુ એ છે રોહવાણી,
વાલાના વિયોગથી વીયોગીણી જણાયછે. ૧

“ સમરૂપકાલંકાર ”

કાળી પીળી ઘટા રૂપી વસન કીધાં કાં દુર,
ઝોલી ઝમકારા વાળાં ઝાંઝર કાં તોડીયાં;
છંદ્રના ધનુષ રૂપી કાન્થી કેમ કાઢી નાંખી,
જક પંગતીઓ મોતી હાર કાં વછોડીયા;
ગાજ વીજ રૂપી ક્યાં છે તે જનેભાષૈર્યતાઈ,
બેક ધ્વની ચુડી ખજુકાર કેમ છોડીયા;
કહે નયુરામ મસાણી શરદ પુંછું તુને,
વાલાના વીયોગે વર્ષભવ કાં વખોડીયા. ૨

“ હીમંત શશીર કાવ્ય લીંગાલંકાર ”

સુર શ્રવે સીત સીત કરનો પ્રકાશ સીત,
સીતળ સમીર દશ દીશમાં પળાયછે;
માધવી લતાઓ શીતતાથી સંકેતાર્થ જાય,

મધુર મધુ ગયાથી મધુ સુખ થાયછે;
મીન અકળાય મુરછાય માનવીનાં મનો,
ગહન ગુહાઓ પ્રતી પશુ પક્ષી થાયછે;
નથુરામ મુજને કરે ન તે કદાપી ક્લેશ,
મીત્રનો વીયોગ એ અનળ ઉર માયછે. ૩

“ ક્લોત્પેક્ષાલંકાર ” ગમ્યોત્પદા.
દીવશ દીરઘ મટ્યો, સુર તેજ ક્ષીણ કર્યું,
ઝીલ્લિ બેકપપીહ સીખીએ સુર છોડીયા;
કમળ સમુદ્ર કુમળાયાં સરી કાંચ ક્ષીણ,
માધવી લતાએ મકરંદ પાત્ર ફેડીયાં;
મધુ રહ્યા મુન્ય મીન મન મુરછાયા બહુ,
પશુ પક્ષીઓએ શબ્દ ગાનતાન તોડીયા;
નથુરામ વાલાને વિયોગે એ સહુ છે દુખ,
પણુ જામીનીયેતો જરૂર ઘોડા જોડીયા. ૪

“મુધપિન્હવાલંકાર” વસંત રૂતુ વર્ણન.
વસંત રૂતુ નથી આવી યોગી ભક્ષ કરૂતુ,
સુગંધી સમીર નથી સર છુટયાં જાય છે;
પાત્રાસે કેસુ નથી આ પાવક અસરેલો છે,
વીયોગીના પુરના પ્રજાળતો જણાય છે,
વીહંગના નાદ નથી સાદ દે સગમ અરી;
વસંત ન ગાય આતો દુખી દુખ ગાય છે,
પતંગનો રંગ નથી તન પતનનો રંગ,
બારણે હોળી નથી હોળી તો હૈયામાંય છે. ૫
લવંગ લતા રૂપી છોડી દીધો છે શીર કેશ,
સ્વામકુંજ કળી લોહ દંત પંગતી બણી;
કુસુમ કેશર મુખ જવાળને અંગાર ઝરે,
પવન દુકુળને ઉડાડતી અતી ધણી;
કેસુ માંસ મધુ રૂઢ ભુ ખપર માંહી ભરી,

ચાલી ચાલી પોક ધ્વની ઘેર મુખથી બહી;
નથુરામ વાલાને વીયોગે આ વસંત રતુ,
પ્રાણ હરવાને બહી આવે છે પીસાયણી ૬

“સુધાપન્ડવાલંકાર.”

માધવી લવંગ કુંદ બકુળ બદામ બદ,
લલીત લતા ન મણીધર કરમાંય છે;
કોકીલાની કુકનથી મોરલી બગવે મુખ,
કુસુમ કેસર વીષ જવાળા તેા જણાય છે;
કેસુના ભગુઓ વેષ મધુ નથી રૂદ્રમાળ,
અખીલન ભસ્મ ડાઘ ખડા ધ્વની થાય છે;
નથુરામ ન ઉદ્યાન કંડીયો લીધોછે કાંધે,
વસંત વાદળ બહી વીદેશમાં જાય છે. ૭

“ શ્રીમ વર્ણન ” “કેતવાપન્ડવાલંકાર”

સીતળતા અહમીશે સંગ્રામવું ઠાગ કર્યું,
કંજમીશ તુરંઈ સમીર વીર ધાય છે;
જળ જન ધાસ મીસે નીચાંગ કરે છે સજ,
તરૂ પત્ર મીશેદા રંગોળી વપરાય છે.
જળ નળ મીશે લાટી તુફંગ કરી તૈયાર,
સળગતા શેવ મીશે મહારથી ધાય છે;
નથુરામ શ્રીશમને મીશેઆ અધાર આરી,
મીત્ર વિયોગીને વેધવાને સજ થાય છે. ૮

“ સમરૂપકાલંકાર ”

પત્ર સધનતા રૂપી શીરકેશ દુર કીધા,
લુક પંચ દવ ઉપવીત લતા આળીયું.
નીલાં ધાસ રૂપી રેશમી દુકુળ કીધાં રક્ત,
ધુન્ન ભસ્મ લેપન વિલાશી મન વારીયું;
ચંદનના પાત્ર રૂપી કમંડળ લીધું કેર,

શાખા દંડ ગ્રહી મુખે ઝોંકાર ઉચારીયું;
 નથુરામ વાલાને વિયોગે ગણી વિયોગીણી,
 ઔષ્ઠ રૂતુએ તો દંડી સ્વરૂપ ધારીયું. ૯
 “વર્ષા વર્ણન” “વિશેષોક્ત્યાલંકાર”
 અંબર થકી ગંભીર નીર ધોધવા ધસે છે,
 વાદળીયો વારી ભરી ધમ ધમ ધાય છે;
 ગીરીના ઝરા સહુને વોકળા તળેટી તણા,
 ભરી નીર પુર ધાતા જોરથી જણાય છે;
 સર સરીતાઓ જળ પામી છલ્લી છકી ચાલી,
 તેથી કુળ કમળ કુમોદ કુખી જાય છે;
 કહે નથુરામ જળે જમીન જણાતી નથી,
 વીયોગ અનળ તેજ્ય મારા ઉરમાંય છે; ૧૦

“પંચમ વીભાવનાલંકાર”

વન ઉપવનમાં વીટપનો વધારો થયો,
 પ્રક્ષ માંડી પત્ર સધનતા નીત યાય છે;
 વેલીઓ નવીન નીત્ય કાઢીને અંકુર નવાં,
 ધરાથી વધીને પ્રક્ષ ડાળીએ વીટળાય છે;
 સુગંધી સમીર નીર કણને શ્રવતો ધાય,
 દરી આખે રંગ વસુધા ગંધી જણાય છે;
 કહે નથુરામ અવીશોક્તિ આનંદ વધે,
 પણ તે મુને તો દુઃખદાયક દેખાય છે.

“સમરૂપકાલંકાર”

ઈંદ્રના ધનુષ રૂપી કોધથી કુંડાળું કીધું.
 અપળા રૂપી કપાણુ ખુલ્લી કરમાંય છે;
 વાદળીના ઠાઠ રૂપી ખપર લીધું છે સ્યામ,
 ભેક ધ્વની મંત્ર જીલી પુંક દેતો જાય છે;
 ધાયે ધુરવાઓ રૂપી પ્રૌઠ જ્યાં પીશાય જક્ષ,
 અઘોત પ્રકાશ જુત બડકા ભળાય છે;

નથુરામ વરપા બદુગરે રચી છે જાળ,
ગીત્ર વિયોગનું જળીદાન તો દેવાય છે.

આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત.

ગોધા, ગામના રહેવાશી નાગર બ્રાહ્મણ હરિદત્ત મોહનજી સં-
વત ૧૮૮૪ની સાલમાં જૂનાગઢમાં આવી રહ્યા તેમનાથી વલ્લભજી-
નો જન્મ જુનાગઢ શહેરમાં સંવત ૧૮૯૬ના જ્યેષ્ઠ વદી બારસના
રોજ થયો. તેમણે નીચે પ્રમાણે પુસ્તક પ્રગટ કરેલાં છે.

નરભેરામના દુઆ, ૨ હાટકેશ્વર રતુલ્યજી, ૩ ચંદ્રહાસના દુ-
આ, ૪ ગરબા માળા, ૫ પ્રબોધ ચંદ્રોદય નાટકનું ગદ્ય પદ્યાત્મક ભા-
ષાંતર, ૬ વાક્ય શતક, ૭ હાટકેશ્વરોત્પત્તિ, ૮ યુજરાતી સમશ્લોકી
મહીમ્ન, ઉપન્યુસ્તોત્ર અપરાધ ક્ષમાપન, અને માનસ પૂજા, ૯
હાટકેશ્વરની આરતી, ૧૦ ભૂતનાથની આરતી (સં.) (ગુ.), ૧૧
સાવીત્રી આખ્યાનનાં ઢાળીયાં, ૧૨ અક્ષય વેચનાર બ્રાહ્મણની વારતા,
૧૩ ગાયનરૂપ પદ્યમાળા સંસ્કૃત તથા યુજરાતી, ૧૪ ચંડી આ-
ખ્યાન, ૧૫ આરતી માળા, ૧૬ અંત્યપ્રાસકોષ (અપૂર્ણ) ૧૭
દામોદરજી માહત્તમ (અપૂર્ણ), ૧૮ રાસલીલાનાં ઢાળીયાં, ૧૯ દાત્ત
માળા (અપૂર્ણ), ૨૦ અપભ્રંષ કોષ, (મજસુ) ૨૧ વેદ નિઘંટના
શ્લોક (સં.), ૨૨ યુજરાતી ધાતુકોષ, ૨૩ રૂવેદ સંહિતા વર્ગાદી
શ્લોક (સં.), ૨૪ શિક્ષા લેખોના શ્લોકો, ૨૫ માહારૂપ પદ્ય (સં.)
૨૬ વિવાહ પદ્ય (સં.), ૨૭ હસ્તભાક (સં.), વીગેરે આ ક-
વિએ સંસ્કૃત અભ્યાસ પ્રખ્યાત ગુરુલાલજી ધનશ્યામજી પાસે અ-
ને શાસ્ત્રીજી કશ્ણપાશંકર ઇંદ્રજી પાસે કર્યો છે. સંસ્કૃતમાં વ્યાકરણ
(કૌમોદી) કાવ્યઅલંકાર, ધ્વનિ, ધર્મ શાસ્ત્ર, નિતી શાસ્ત્ર વીગેરે
શીખેલા છે ઉરદુમાં મંદ અભ્યાસ છે. પ્રાચીન લીપીમાં વલ્લભીની,
અશોકની વીગેરે તથા ઈતીહાસ ખાતામાં કરનલ વાટસન સાહેબને

મદદ આપેલી છે. તેઓ સંવત ૧૬૧૮થી સુગારે કેળવણી ખા-
તામાં નોકર હતા અને ત્યાર પછી સંવત ૧૬૨૨થી જુનાગઢ સર-
કારીછાપખાનાના મેનેજરનું કામ કરે છે. આ કવિ તરફથી પો-
તાની વંશાવળી કાવ્યમાં લખાઇ આવેલી સદાગરી હેઠળ ઉતારી છે.

રાગ કર્દીગડો, માલદીપચંદી ઢાળ-કરણુઆખ્યાનનો.

- આલ્યંતર વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણુ પ્રતિ બ્રહ્મશીલજી,
ઓડખ હાલ આચાર્ય કહાવે, પ્રાચીન કહું વણુ ઢીલજી. ૧
- કુંધ્યા વંટક, ગોપાલ સગોત્રી, નંદશર્મ, ત્રણુ પર્વજી,
નામ-વસિષ્ઠ, શકિત ને પરાશર જાત વિદિત છે સર્વજી. ૨
- શાંખાયની શાખા, ઋગ્વેદ ને આંજણુ બાર ગણેશજી,
યજુ, રૂદ્ર, ને વસુવ એ ત્રણે, એકજ નામ રામેશજી. ૩
- આદિત્ય, પુષ્પાદિત્ય કહાવે, વટ શિવ ને પદ્મ નાગજી,
કુળદેવી કનકાઇ ઉનામાં પુરને પશ્ચિમ ભાગજી. ૪
- વામન નામ ગણે મૂળ પૂરુષા કેશવ તેનાં પુત્રજી,
તેને પુત્ર પીતાંબર નામે, ચલવ્યું જેણે ધર સુત્રજી. ૫
- ઉત્તત દુર્ગ પ્રસિદ્ધ છે ઉના જૂનાગઢનો મહાલજી,
છાપ પડી ત્યાં વાસ કર્યાથી, ઉનાકુરી હજી હાલજી. ૬
- પ્રાગજી ને રૂગનાથજી જે થ્યા પીતાંબરનો અંશજી,
જાગેશ્વર વિશ્વનાથ એ બે જણુ, પ્રાગજીનો થ્યો વંશજી. ૭
- સંવત સતર ત્રેશકથી, મળે જાગેશ્વરનું નામજી,
એંશી સગેનાં લખેલાં પુસ્તક, આજ લગી છે તમાગજી. ૮
- ત્રેસકમાંજ અનુક્રમણી લખી, ઠરી જૂનાગઢ હામજી,
સીક્ષા લખી છે બોતેરમાં, ત્યારે વસતા ગોધા ગામજી. ૯
- બોતેરમાં ઋગ્વેદનું અષ્ટક, બીજું લખ્યું છે પૂરણુજી,
વાસ લખ્યો ચતુર્નતપુરમાં, આવેલ ગઢ જીરણુજી. ૧૦
- અઢોતેરમાં અષ્ટક પેહેલું, લખ્યું જુનાગઢ મ્હાંયજી,
એંશીમાં વસી ગોધા વિષે, લખ્યું પાંચમું અષ્ટક ત્યાંયજી. ૧૧

- શ્રીકંઠ ને નીલકંઠ એ જણ, જગેશ્વર સંતાનજી,
શ્રીકંઠને સુત નારણજી કરી અવતરીયા ગુણવાનજી. ૧૨
- નારણજીને પાંચ તનય થ્યા જેઠો ને રૂગનાથજી,
મોહનજી અમરજી કેડે આત્મારામ છે સાથજી. ૧૩
- નિશ્ચય વાસ મોહનજી કેરો, ગોધા મ્હાંચ પ્રસિદ્ધજી,
મ્હોટું ધર ને માન નાતમાં પુષ્કળ રિદ્ધ ને સિદ્ધજી. ૧૪
- પુત્રી પાંચને ત્રણ તનય થ્યા, મોહનજીને ઘેરજી,
જેટ તનય હરિદત્ત ને મધ્યમ જગજીવન નહિં ફેરજી. ૧૫
- કરૂણાશંકર પુત્ર લઘુ, જનનીનું પાંચી નામજી,
જેટ ને મધ્યમ ગોધા તજી, આવી વસિયા જુનાગઢ ગામજી. ૧૬
- હરિદત્ત તો હરિદત્ત બરાબર, પૂરણ વિધાવાનજી,
લાજ પ્રતિષ્ઠા ઈજત આબર, પામતા સુધજે માનજી. ૧૭
- સંવત અષ્ટાદશ શત ઉપર, ચોરાશીને વર્ષજી,
ગોધા તજી જુનાગઢ આવી, વાસ કર્યો છે સહર્ષજી. ૧૮
- સંવત સંતતિ સહુ રીત પામ્યા, કીધાં ગંગા સ્નાનજી,
અદ્ધ સહિત સંન્યાસ ગ્રંથો, જ્યારે જોયું સમીપ અવસાનજી. ૧૯
- સત ઓગણીસ અધિક તેતરી, પોપ માસ સિત ખીજજી,
ધામધુમથી દેવ થઇને, પહોતા તે ધામ નિજજી. ૨૦
- પુત્રી ત્રણને પાંચ તનય અમે, હરિદત્તજીને ઘેરજી,
વિજયકુંવર છે જનની અમારાં, શંકરની છે મ્હેરજી. ૨૧
- જેટ તનય હું નામ વલ્લભજી કવિજન કેરો દાસજી,
પૂર્ણ કૃપા અંબાજીની યાતાં, સ્તવન કર્યું પ્રકાશજી. ૨૨
- બ્રાત દયાળજી, નર્મદાશંકર, વિશ્વંભર વિખ્યાતજી,
કુકાં, કૃષ્ણાંકુંવર, અમૃત બ્હેનો પ્રાણજીવન લઘુ બ્રાનજી. ૨૩
- સંવત સત ઓગણીસની ઉપર, ઓગણચાલીસ અંકજી,
આસુમાસ અજવાળી નવમી, બૂધવાર નિઃશંકજી. ૨૪
- ચંદીપાઠ ગુજરાતીમાં ગાયો, પૂર્ણ કવચ ઓગણીસજી,
ઓતા જન સહુ અંગિકા સમરો, બોલો શ્રી જગદીશજી. ૨૫

જનર કર્મ ન કરવા વિષે.

હાજ-“સુણો સામળા હું તમ વિના ઘેલી થઇજો” નો.

- તજો જાર કર્મ ધર્મ ગર્ભ જાણિને જો,
જજો વારતા સદાય સર્વ પ્રાણિને જો. તજો. ૧
- જરથી ખુવાર ધ્યાં ધણાંક માનવી જો,
રાય રંક પુરુષ, નાર, દેવ દાનવી જો. તજો. ૨
- ગયા શીખ ખોઈ વીશ ભુજ આદિયો જો,
ધણી દેખીએ પુરાણ વિષે યાદિયો જો. તજો. ૩
- હશે લોક જે અથોક મોજ માણતા જો,
થશે જર કર્મથીજ બાર તાણતા જો. તજો. ૪
- સર્વ વર્ણને સગાન શીખ તે તણી જો,
“જના સો ફના” જયવી દત્તીસ્રે ધણી જો. તજો. ૫
- કર્યાં કર્મ જે અશુભ શુભ આ ભવે જો,
ફજો તેહનાં ભવેજ ભોગવે નવે જો. તજો. ૬
- કશી વાત તે છુપી ન રે પ્રભુ ફને જો,
જુએ નીત્ય પાપ પુણ્ય, ભૂલ ચૂકને જો. તજો. ૭
- હશે નેહ તેહ કોકદીન ત્રૂટશે જો,
પાપનો ઘડો બારાઈ જઈ પૂટશે જો. તજો. ૮
- ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ, જાય જરથી જો.
દંડ થાય સરકાર દરબારથી જો. તજો. ૯
- પડે માર પરલોક વિષે આકરા જો,
થાય આંહીં આગર તણાજ કાંકરા જો. તજો. ૧૦
- ગયું દ્રવ્ય કો કદી મજે ધણું કરી જો,
ગઈ આગર ન પાછી આવશે ફરી જો. તજો. ૧૧
- જર કર્મ કર્યે હાણુ દેહ દાગની જો,
ખોટ એસશે પિતાજી તણા નાગની જો. તજો. ૧૨
- જર કર્મ જેવો ખાર યિજે છે નહીં જો,
ખ્યાર અનિશય પલવારમાં ત્રૂટે સહી જો. તજો. ૧૩
- જેહ હાથ જે ગળામાં નિત્ય રાખતા જો,
જો શું તે કરે તે કંઠ કાપી નાંખતા જો. તજો. ૧૪
- જર કારજ કરનારને ધિકારજો જો,
તેની રૂબરૂ ફજેતી કરી વારજો જો. તજો. ૧૫

દધ દૂપણોને ટેવ તે સુકાવળે જો.

વિવિધ ભાત નિયમ યાતના સુણાવળે જો. તજો. ૧૬

કરો કામ એવાં મનુજને સુધારવાં જો.

વચન વલ્લભ તણાં તે રદ્ય ધારવાં જો. તજો. ૧૭

ગરીબ વીધવાનું દુખ.

(પરોડીએ ઉઠી મહો ઢાંકી રૂવેજી)

રાગ ખીભાસ ઢાલ (રાજને ભરોસે હુનો રેન સારી જાગી) નો.

વહાલાને વિયોગે મને, મ્હેર નવ આણી;

નિત નિત પ્રાતસમે, નેન ભરૂં પાણી. વહાલાને. ૧

અતિ મન મોજ ગણી, ચાલ્યા ભવમીધુ બણી;

મધ્ય આવી તેહ તણી, નાવ લીધું તાણી. વહા. ૨

દૂપમાં ઉતારી કરી, આવી જાહુ ધીર ખરી;

નાવિ દિલ દયા જરી, દોર તે કપાણી. વહા. ૩

શીદ? ધશ! નારી ધડી, એવું શું રહ્યું તું અડી;

જેહું માનખામાં પડી, ફાગટ ગણાણી. વહા. ૪

વહાલોતો વિસારી ગયો, ફરી ન સંદેશો કહ્યો;

ઝેર તો જગારો થયો, હાય હું રંડાણી; વહા. ૫

હવે મારૂં કોણુ ધણી, પીડા કોને મુજતણી;

નથી મુક્યું ખાત જણી, કરત, કમાણી. વહા. ૬

સાસુ સસરોજી જશે, માત તાત નાશ થશે;

નાણુંદ ભોખઈ હશે, કેશે કૂડી વાણી. વહા. ૭

જ્યાં ત્યાં આશિપાળી થઈ, રહેવું હવે મ્હારે જઈ;

રેઢિયારી કેશે કર્ઈ, અતિ અકળાણી. હા. ૮

એક દુઃખ વહાલો ગયે, ખીજું તો ટુંકારો સહયે;

દુઃખતામાં ડામ થયે, કેમરે હોમાણી. વહા. ૯

એક હજી દુઃખ રહ્યું, જે ન જાય મુખથી કયું;

કાગતું જો જોર થયું, રેશે રામ કાણી. વહા. ૧૦

હુંતો દ્રઢ રહીશ ખરી, નરૂંટા કુદ્રષ્ટી કરી,

જોશે મને આડા ફરી, નાય હીન જણી. વહા. ૧૧

સ્વચ્છ લુગડાંના જ્યથી, નારે તણી જાત ત્યવી;	
હાથ વણુ કેમ જવી, મન હું મુંઝાણી.	વહા. ૧૨
ફાકટ કલકો ધણાં, મૂકશે ન રેશે ગણા;	
પૂરા ભોગ મુજ તણા, કોણુ ગણે શાણી.	વહા. ૧૩
થાય છે ને થાશે દુઃખ, કેટલાં ગણું હું મુખ;	
લેશ દેખવું ન સુખ, તાણવીજ ધાણી.	વહાલા. ૧૪
કોણુ જાણે ફોક તણી, પીડ જે પડે છે ધણી;	
દુઃખની તો ટોચ ચણી, મન ન સગાણી.	વહાલા. ૧૫
જીવવું હવે તો ક્ષણું, ઝેર જેવું જાણું ધણું;	
સુતરનો ત્રાગ જાણું, તોતો ત્રેડુ તાણી.	વહાલા. ૧૬
કદી આપઘાત કરું, આત્મ હત્યા પાપ ખરું;	
નાથ સહિત નવ તરું, થામ્ય ધુડ ધાણી.	વહાલા. ૧૭
દુઃખથી દુણાઇ મરું, જાણી ક્યાં ને શુંરે કરું;	
રોઇ રોઇ ધર ભરું, વહાલાને વખાણી.	વહાલા. ૧૮
તોય કોય દાદ નહીં, સાંભળે જિયારી કહી;	
વીર વણુ દેખું મહી, ધીર ધરું જાણી.	વહાલા. ૧૯
એક ધશ આપ તણા, દીલમાં ભરોસો ધણા;	
દુનિયાનું દુઃખ હણા, શિવ શક્તપાણી.	વહાલા. ૨૦
દેશિયોને દીલ વસી, કારમા કમર કશી;	
વલ્લભજી દુઃખ ધસી, કાઢજો પીછાણી.	વહાલા. ૨૧

હોરી.

રાગ જંગલો. તાલ દીપચંદી.

(૮૪-સાંવરીયો મેરે આંગન ખેલે ફાગરે)

ભલા માનવિઓ, ફરી ફાગણુ આવ્યો આજરે. ભલા માનવીયો. ટેક.

કરોરી કસોલ લોલ મન ત્યાગી,

સરસ સજોજી સમાજરે. ભલા મા. ૧

સુજન મળી રંગ રાગ મચાવો,

ગળતી ખચાવો લાજરે. ભલા મા. ૨

એક ધડી ગઇ ફરી નવ આવે,

કરી ન શુભાવો અ કાજરે. ભલા મા. ૩

વલ્લભજી વલ્લભ થઇ સુજનને,

કુજનથી ન રહો નારાજ રે. ભલા મા. ૪

પ્રભાત વર્ણન.

રાગ વિભાસ. ત્રેતાલ.

ભલું હતું પ્રાત, પ્રભુ! ભલું હતું પ્રાત,

નયણે નિહાળી પ્રભુ થયા રળિયાત.

કાગ રહ્યા કાકા કરે, ગહન ગગન ફરે,

સગય મધુર સ્વરે, ગાય તમ ખ્યાત. ભલુ. ૧

ગગનની ગંભીરતા, ભગણ વિનાની છટા,

આનંદની ચઢી ઘટા, નિશ્ચિયે અખ્યાત. ભલુ. ૨

અકળિત કળાધર, આપનો પ્રતાપ પર,

દેખાય ગગન ભર, આનંદ અગાધ. ભલુ. ૩

સ્થિર મન સ્થિર જન, સ્થિર પ્રભુ ત્રિભુવન,

પ્રભાત નિહાળી મન, ખીલી રહ્યું તાત. ભલુ. ૪

આપના ભજન તણી, અનુપમ આજ ધડી,

ધન્ય જેને હાથ પડી, દયાજો વિધાત. ભલુ. ૫

દુઃખ સહુ દૂર કરી, સુખ બહુ પરભરી,

વલ્લભજી ફરી ફરી, આપો આ પ્રભાત. ભલુ. ૬

નાંરી ધર્મ.

રાધોપદેશ.

ઢાળ—સજનીનો (“સાંભળ સજની વાત કહુંછુ” એ ચાલનો)

એક સમે સખિ શ્યામ સુંદરશું, રમતાં રાધા રાણીજી,

પ્રીત પૂરણ પતિ પાસે પાંખો, પ્રેમની પેર પુછાણી સુણિયે સજનીજી. ૧

કર જોડીને હસ્તે મુખડે, રાધાજી હરિ પાસેજી,

હળવે ખોલી નિજ મન ખોલી, વિનયે વચન પ્રકાશે. સુ. ૨

અમ અખજાને સગજ શાસ્ત્રની, સાવ રહેછ અગ્નણીજી,

તે સગજવો સાજ થઇને, કરણા અમપર આણી. સુ. ૩

ધન્ય સુંદરી સગજ તમારી, જોઇ અતિ હરખાણીજી,

પૂછો શી સંશયછે મનમાં, કેહેતાં હું નવ કાઊં. સુ. ૪
 સહુ અળખાએં નિજનિજ પતિને, કોણુ સ્વરૂપે ગણવાજી,
 આપ વચનને સત્ય કરી માનું, બહાર જવાય ન બાણવા. સુ. ૫
 દુર્બળ બહરવો ને નિર્ધન કે, વૃદ્ધ પતિ પોતાનોજી,
 તોપણુ તેને તનમન સોંપો, વિપ્લવ સ્વરૂપે માંનો. સુ. ૬
 કહિ રીતે મન વચન માનવું, નિજનારે નિજપતિનુંજી,
 કરો કપાકરિ કૃષ્ણજી કુળમાં, પળે પતિવ્રત સતીનું. સુ. ૭
 કડવું કઠણુ પણુ ઓસડ જ્યમ, હિતકારક પરગાણીજી,
 સતીયેં પતિનું વચન પાળવું, બેદ વચન સમજાણી. સુ. ૮
 કામનીયે નિજ સ્વામી તણી, શી રીતે સેવા કરવીજી,
 અમ અળખાની જાત અજાણી, પ્રભુ અણસમજણુ હરવી. સુ. ૯
 આગળ ઉઠી પાછળ સુવું, નિત રાજી ચિત રાખીજી,
 કામ સરવ આજ્ઞા લઈ કરતાં, સેવો ઉગર આખી. સુ. ૧૦
 કેમ વરતવાથી નિજકંથ, રહે નારીપર રાજીજી,
 તે મુજને સંક્ષેપે કરિને કો, શ્રી શામળીયાજી. સુ. ૧૧
 નિત્ય પ્રતે પતિનું પ્રિય કરવું, અપ્રિય નવ આચરવુંજી,
 બહો લહે મર માર પડે પણુ, સામું વેણુ ન ધરવું. સુ. ૧૨
 અજાણતાં અપરાધ પતિનો, નાર થકી થઇ જાએજી,
 તો અળખાથી કેણી પર પ્રભુજી, નિર અપરાધિ થવાયે. સુ. ૧૩
 કરકરિ બેળા કરગરિ અતિ, પતિપાસેં માફી માગોજી,
 ભૂલી કહીને ભૂલ્ય જતાવો, ફરિ તેમ કરવું ત્યાગો. સુ. ૧૪
 ધન્ય પ્રભુ અમ અળખા ઉપર, આપતણી થઇ મ્હેરજી,
 આજ થકી આ સહુ સહિયરમાં, દર્શ શિખામણુ પેર. સુ. ૧૫
 સુંદરી માંતો સત્ય કરી, આ શીખામણુ મન ધારીજી,
 વલ્લભ વિનતા નિત વરતે તો, યાય પતિને પ્યારી. સુ. ૧૬

વશીકરણના મંત્રો.

(એક માહાત્માએ કોઇ સ્ત્રીને જાતાવેલો તે)

હાજી ઓપાઈતો.

પ્રાણુ પતિ છો પ્રાણુધાર, પરમેશ્વર છો નિરધાર,

- પતિ દરીન વણુ અતિ અકાળાકે, પતિ પ્રસાદે પાવન થાઉં. ૧
- પતિનાં ચરણુ પખાળી કરી, પિયું પિયુ પાદોદક કર ભરી,
પૂરણુ ભક્તિ પતિની કરે, અવર ઇષ્ટ મનમાં નવ ધરે. ૨
- પતિ મુજ દેહ તણુ છો ધણી, હું દાસી છઉં પિયુ તમ તણી,
માત પિતાનો ત્યાગજ કરી, શરણુ તમારું સાહ્યું વરી. ૩
- એક આશરો છે તમ તણો, અપૂર્વ છે નાતો આપણો,
સેવા કરીને જે રીઝવું, તો પતિ લોકે નિશ્ચે જવું. ૪
- પતિ સેવા ન કરે જે નાર, જાય જરૂર નરક મૂળર,
પતિ પંચક જે સ્ત્રી નિત ભણે, ક્લેશ ધુસે નહીં ધર તે તણે. ૫

સંપ વિષે.

દાળ-દયારામ કૃત “ચાલ બેલી અલબેલી પ્યારી રાધે” એ પદનો.

(રાગ જંગલો તાલદાદરો.)

ભવ આખો લાખોથી સંપરાખો,
ધરી વાખો વધુ સંપ સુધા આખો.

સહુ સહ પ્રીત હશે,

ગુણ વિપરીત જશે,

સુખ બહુ રીત થશે, સત્ય કરી દાખો દાખો. સંપરાખો. ટેક.

છેક તુચ્છથીયેં સ્વચ્છ સંપ કીજે.

નીરમચ્છ ક્ષીરવચ્છ સમ વસીજે.

રે'વાગચ્છ થઇ કચ્છ દ્રઢ કરીજે.

સંપ સાધુ *(૩)

સંપ સાધુ સુધા નહેર, કરે રહેર, નરે, ઝેર, ટળેકે'ર,

શહેર રહેર, લીલાદહેર, આઠે પેર, ઘેરઘેર,

પડે સાખો સાખો, સંપ રાખો. ધરીવાખો. સહુ સંગ.

ગુણ વિપરી. સુખ બહુ સત્યક. સંપ. ૧

જીવો તણુ તમામ પણ તમામ સંપે.

દાથી ક્ષણુ વિશેજ વણુ મતિ થઈ ઝંપે,

* આ “ધૂ” નો ઉકાર વેદના ભગણની પેઠે એક તાલ સૂધી
લાંખો તણાય છે.

કીડી ધણુ નિહાળી કણુ ધરે પણુ કંપે.

સંપી બેથી (૩)

સંપી બેથી રહે અટક વળે વટક, ચડે ચટક, એક ફટક મધ્ય
કટક થાય પટક, પળે સટકનરે, ખટક, રે' અમાખો અલાખો
સંપરાખો. ધરી. સહુ. ગુણુ. સુખ. સત્ય. સંપ રાખો. ૨

થાય સંપવણુ ઉપાયજ નવ ધાર્યા.

સંપ રહાય થઇ રાયજ નવ ધાર્યા.

સંપ દીપક વધ રાગજ નવ ધાર્યા સંપ પાંખે (૩)

સંપ પાંખે ચારિ નરેશ, મારે ઠેશ, હુટે દેશ, ન'રેશ, જાય
એશ, થાય કલેશ, જવશેષ, લઈવેશ, ચોળે ખાખો ખાખો સંપ
રાખો. ધરી. સહુ. ગુણુ. સુખ. સત્ય સંપ રાખો (૩)

સંપ મૂળ છે અમૂલ્ય સુખ તરનું.

છે ત્રિશૂળ તેનિજ મૂલક શતરનું.

દાક્ષ છે અતૂલ પણુ પ્રકૃતિ તરનું. સંપ વોણુ (૩)

સંપ વોણુ, જાણુ જાણ્ય, ધસે પાણુ, અ કલ્યાણુ, નીરવાણુ,
ખુટે ખાણ્ય, વળે ધાણુ, ખુવે પ્રાણુ, એ એધાણુ, વલ્લભ વાણ્ય સુ-
ણી જાખો જાખો સંપ રાખો, ધરી. સહુ. ગુણુ. સુખ. સત્ય. દાખો.
સંપરાખો. (૪)

એક વ્યંજની દાહુરો.

જળ ક્રિડા વર્ણન.

લાલો લીલી લીલ લે;

લે લે લીલા લાલ.

લોલો લાલા લીલ લો.

લેલો લૂલા લાલ.

અર્થ.

કોઇ લાલો નાગનો છોકરો લીલી લીલ લેછે તે લીલ લીલા લા-
લ નાગનો ખીજો છોકરો લેણેછે ત્યારે કોઇ લૂલા છોકરાએ લાલાને
અણોસરો જોઇ કહ્યું કે, હ્યો હ્યો લાલા આલાલ્ય (પોતાના કાન-
ના ધરેણુમાંથી કાઢીને) હ્યો તેને લાલે જવાગ દીધો કે (કીક)
લૂલા લાલ્ય લજીશું.

વિદ્યાભ્યાસ વિશે આર્યા.

લાજ બળ્યે કાં કરિયે.

તોપણ આળસ અપાર કાં કરિયે.

ન બળ્યે સમ કાં કરિયે.

માટે શિશુને સદાય કાં કરીયે.

દીવાન કેવા બેઠ્યે.

*હુંરિંગીત છંદ.

દુષ્ટો દલે સુખ લે સુજન, લે કામ સુતર સુપાત્રથી,

ઉજવળ રહી ઉજવળ કરે, સ્નેહે ભયા શુભ ગાત્રથી

છે દાગ ઉપરવટ થયે, ચૂકે ત્યા દાઝે ખરા.

“દીવા” અને “દીવાનમાં” ફહું સત્ય ફેર નથી જરા.

સંસ્કૃત કવિતા.

(ગાયનરૂપા)

દીનાદુઃખભંજન

(“હૌલોહૌલીકહેછેરે” હત્તીગણા.

પાહીપરમેશ્વરે, દીનબંધોદીનગણં ॥

દીનાદુઃખભાજોરે, કુરુદેવદુઃખહરણં ॥

॥ ધ્રુવપદં ॥

મમતુસંતતમશનંમિષ્ટં, વિવિધંનૃત્તિમિતં ॥

દીનગણઃસ્વલુલ્લંકારોલભતેચાટુશતૈઃપ્રતિતં,

દીનાદુઃખભાજોરેચિન્વંતિચકણંકણં ॥ પાદિપરમે ૧૧ ॥

મમતુસંતતંકંબલકંચુરુવાલજતૂલભૂતં ॥

સ્વચ્છાંસ્વાચ્છાદનમશિદતં, સ્વેચ્છારુપકૃતં ॥

દીનાઉપયાતારેશતિવાતતોમરણં ॥ પાદિપરમે ૧૨ ॥

*આ કવિતાના ગુદા ગુદા બે અર્થ છે તે જગાની તંગાસને
લીધે શોધી કાઢવાનું પાંચનારને સોંપું.

ममतुसंततमालयमिष्टं, स्वजनसमाजमुखं ॥
 दीनगणस्त्वाकाशेते, कुंचितजानुमुखं ॥
 विविधव्यथातोरेकुरुतेतवस्मरणं ॥ पाहिपरमे ॥३॥
 सहेमहेश्वर! सिंहमहागज, गर्जितमेघरवं ॥
 श्रुत्वा रतं दीनवदनतो दूरतो दुःख्यभवं ॥
 वयमसमर्थोरेतवहिभुवनमरणं ॥ पाहिपरमे ॥४॥
 एकस्त्वमिहासिसमशक्तिः, सर्वज्ञश्चभवान् ॥
 पालयदीनगणं न जवल्लभ श्रुत्वा सार्तरवान् ॥
 अथ वसमर्थोरेत्यजदीनबंधुपणं ॥ पाहिपरमे ॥५॥

होरी.

रागकाफी—तालदीपचंदी.

(सांवरो अजहुनहि आयो इति गत्वा.
 गीयतामिति पार्वतीजानी,
 रजतगिरिरम्यनिधानी ॥
 गीयता० ॥ ध्रुवपदं ॥
 यस्य कलेवरवामविभागे,
 विलसति वनिताभवानी ॥
 शिरसि सदा गतिमंति जलानी,
 मुरसरितोतिनरानि,
 शमितनतदूरितदवानि ॥ गीयता० ॥१॥
 चंद्रकलांचितरुचिरविशाल,
 भालेभातिमयनानि ॥
 यस्य पितृवनदिगचलतलानि,
 भवनवसनशयनानि,

તનૌતુભસિતચયનાનિ ॥ ગીયતા૦॥૨॥

યસ્યશિવંદદત્તેચરિતાનિ,

સરનમદનકદનાનિ ॥

ત્રિપુરગજાંધરુધ્વંસકરાણિ

રિપુષુનદનગદનાનિ,

વલ્લભજીવદનસદનાનિ ॥ ગીયતા૦॥૩॥

શ્રી ભૂતનાથાષ્ટક.

છંદ ચૈતાલીય.

જય શંકર પાર્વતી પતિ, કરુણા હો કરુણા કરો અતિ;
મુજ રંકનિ કાંત વિનતિ, કરજો હો કર જોડી છે નતિ. ૧
શકિયે નહિં દુઃખ તો ખમી, સ્તુતિ ગાવા મન ત્યાર આગમી
વદું શબ્દ કદી ગમે ત્યવા કરજો અર્થ તમે ખસ જ્યવા. ૨
જ્યમ બાળક શબ્દ તોતડા, સગજો માતપિતા શ્રુતિ પડ્યા;
નથિ ક્યાંઈજ આપ એ નથી, ખરકી શીદ કરું સ્તુતિ કર્યા. ૩
પૃથ્વી તમ પીઠ છે ખરી, સ્થન સંધા જળધાર તે ઠરી;
સધળું એનભ લિંગ રૂપ છે, ઉડુ માળા થઇ પુષ્પની પછે. ૪
સરવે, ગૃહ પુષ્પ ત્યાં બન્યાં, ત્રણ નેત્રો શશિ સૂર્ય અગ્નિનાં;
ઉદરસ્થળ સાત સાયરો, ભુજ ભાવે ભગતાજ ભૂ ધરો. ૫
શુભ સાત પતાળ પાદ છે, મુખડું વેદ પડંગ વાદ છે;
વળિ શાસ્ત્ર દશે દિશા બને, નમું એવા નિત દિવ્ય લિંગને. ૬
તમને કદિ મૂર્ખ ભાવથી, નભજ્યા તો પણ જાણશે નકી;
ગુણ એજ વડાધનો ભણે, હણતાં પથ્થર આમૃદે ફળો. ૭
સમજ મન કામના ઈયમે, અમ ભૂતેષ કરો પુરી તમે;
શિશુની જ્યમ માત છે ગતિ, ત્યમ છો વક્ષભજ કરે નતિ. ૮

પદ ૧—રાગ ભોપાળી કલ્યાણ.

તાલ ત્રેતાલ.

(“ ચાંદની રાત માનું પિમા પામા ” એટલ)

૧ કાને ૨ મેઘ ૩ આકાશ ૪ નક્ષત્રો.

વાંક અમારા પ્રભુ! ક્ષમા કરીજો. વાંક. ટેક.

પાગર પ્રાણી, અમને જાણી;

નિત્ય અભેદાન દીજો.

વાંક. ૧

જાણુ અજાણુ અપરાધ કરિયે,

આપ વિસારી સહુ રીજો.

વાંક. ૨

આપ વડા તે, વડાઇ ન મૂકો,

સાહી સંભાળજ લીજો.

વાંક. ૩

સાંભળો ભૂતપતિ, વલ્લભવિનતિ,

પાસ વસોછો નખીજો.

વાંક અમારા. ૪

પદ ૨ છંદ તોટકની ચાલ.

રાગ જગલો ત્રેતાલ.

જનમ જનમ ગુન માતુંગી તેરા, જો કાઇ પીયાસે

મિલાવે મોરી ગુપ્તયાં એ ઢંગમાં.

સમરય સગરય નર! અમર^૧ પૂજિત હરિ,

બ્રમરકૂ જીત હર—ચરણ—કમલ દય. સમરય.

ન્યાલ કર્યા હરિને પરમ તત્વ દઇ,

પ્રણવ જેવું હરેવર્ણુ ધ્વનિગય,

સમરય. ૧

હરખેં હરિ ફરી પામ્યા પ્રણવ થકી,

મંત્ર પંચક નહી નાશક ભવ ભય.

સમરય. ૨

પ્રથમ મંત્ર મહા વાક્ય જે તત્વ મસી,

સકળ કામ-પ્રદ મળિયું મહા શય.

સમરય. ૩

ચોવીશ વર્ણુની ચાર પુરુષાર્થદ,

કર્ત્રી ગાયત્રી સર્વ સેવક પાતક-ક્ષય.

સમરય. ૪

તૃતીય મંત્ર મળ્યો, પ્રણવથી હરીને,

મરણુ નિવારક મહા-મૃત્યુંજય.

સમરય. ૫

તુર્ય પંચાક્ષર, મંત્ર પંચમ વળી,

ચિંતાગણી એ દક્ષિણ મૂર્તિ સમા વૃથ. સમરય.

૧ દેવતાઓએ પૂજા કરેલ એવા હરિરૂપી બ્રમરે શબ્દાયમાન કરેલાં હરનાં બે ચરણ કમળ.

ભક્ત ભૂતેષનો વિપ્ર વલ્લભ સ્તવે,

નિરખી પુરાણુ શિવ કૃષ્ણા આલય.

સમરય.

૭

લાવણી. પદ ૩

ભૂતનાથ! અમસાય સર્વ શિર હાય ધરી રક્ષણુ કરજો,
વિવિધ વિદ્ય ભય કલેશ વિપત સહુ વેગે વાર કરી હરજો.

અમને ઓથ પ્રભુ તમે કરી,

રક્ષણુ માટ ફરોછો ફેરી;

પીડ હરો નથિ કરતા દેરી,

સ્તવન સુણીશિવ અવન કાળ મારાજ આપથી અનુ સરજો. ભૂત. ૧

ધામ આમને ઠામ સકળમાં,

વાટ ધાટ ગિરિ કંદર સ્થળમાં;

પાલન કર્તા પ્રભુજી પળમાં,

વલ્લભ વિનતી નાથ જગતના ભૂતનાથ અવણે ધરજો. ભૂતનાથ. ૨

રાગ સોરઠ.

તાલ ત્રેતાલ.

(“કાંઈ બાજ રહે અલખેલાજી છોટી લાડીજીરા.

વિહિયા રૂમ, ઝુમ, ઝુમ,” એ દળમાં)

અમ રાંકના વાંક શ્રી શંકરજી! અરજી ઉર આણી માફ કરો;

ભૂતનાથ અમે ભૂલિયે પ્રતિપજ, દિનદયાળાતે દિલ ન ધરો. અમ રાંકના.

પણુ બાળકનો વાંક બધો પ્રભુ! માત પિતાજ કરેછે પરો. અમ રાંકના.

વલ્લભ જગના માતપિતા તમે, માફી દઈને વિદારો ડરો. અમ રાંકના

મુમક યુક્ત.

શ્રી ભૂતનાથ સ્તોત્ર.

વસંતતિલકા.

હે દેવ દેવા કૃષ્ણાણુ ! પિતાકપાણી !

પીડા ન મ્હારિ કદિ આપવિના કપાણી;

પાળો ચ આંખ, રસના, કબ્જ, નાક, પાણી,

શ્રી ભૂતનાથ સુખ લો ધરનાક પાણી.

૧

આનંદ ઉત્સવ કરોજ હવે દીવાળી,
 રાખો સદૈવ મુજ બેઠક ગાદિવાળી;
 સ્ત્રીનાં કરો અચળ કુંકુમ ખિંદિ, વાળી,
 શ્રી ભૂતનાથ સુખ ઘો નિત્ય ઘો દિવાળી. ૨
 હો દેવ-દેવ ! શિવ^૧ દે વદને વદેજો,
 દેજો કુટુંબ સુખ ચિત્ત સદૈવ દેજો;
 આ પૂર્ણ ભાવ થકિ ભક્તિ કરી વદેજો,
 શ્રી ભૂતનાથ સુખ ઘો સુત ભાવ દેજો. ૩
 ચૂંથો નથી શિવજી ! આપ નવા^૨ લપા છો,
 તોજે અસંખ્ય માણુ માપ નવા લપા છો;
 તો ઇચ્છિતાર્થ મુજ આપ્ય ન વાળ્ય પાછો,
 શ્રી ભૂતનાથ ! સુખ બોજ નવા લ-પા^૩છો. ૪
 ખાસે અખાજ વળિ પાન ખરાય તાડી,
 તે દુષ્ટને શિર ઉપાન ખરાય તાડી;
 દેજો તમે ગદ નિપાન ખરાય તાડી,
 શ્રી ભૂતનાથ ! કુરૂપાન ખરાય તાડી. ૫
 આ કષ્ટમાં તરત સાર કરો કષાણો !
 આ દિન સર્વ મુબનો નિગમો રૂપાણો;
 દુઃખો તમામ ભગવો મુજ બેજીપાણો,
 શ્રી ભૂતનાથ ! સુખ ઘો ચિરકાળ પાણો. ૬
 હું સર્વ કાળ તમથી અનુકુળ ચાહ્યો,
 જાણું નહીં તુજ રત્નટપિ મોરય ચાહ્યો;
 જો હોય માહરિ કુઆલ સુધારય ચાહ્યો,
 શ્રી ભૂતનાથ સુખ ઘો દુખમેાર ચાહ્યો. ૭
 બીતી બધી જન્મતની ઈભજીત^૪ મારો,
 દેવો ખીજ ન તમ સન્નિભજી તમારો;
 પલ્લો અલ્લોચ તમનેજ ભજી તમારો,
 શ્રી ભૂતનાથ સુત વલ્લભજી તમારો. ૮

અથ શ્રી ભૂતનાથૈકા દશ સ્તોત્ર. અક્ષરાતુકમે.

છંદ ભુજંગ પ્રયાત.

અહો ઈશ ! શું વીશ્યા દિશ^૧ મારી,
કરો સાયતા પાય લાગૂં પુરારિ !;
ખરો ભક્ત જાણી ધરો શીશ હાથ,
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૧

ગણો દાસનો દાસ હુંને સદાય,
ધણો શ્વાસનો^૨ ત્રાસ જે નીત્ય થાય;
ચડો બાણ દુઃખ-પાત^૩ લૈં નેત્ર ભાય,
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૨

છતા છો બધા વિશ્વમાં સર્વ જાગે,
જતું જોતવા તો નથી ક્યાંઈ આગે;
ઝટો દાગવા દુઃખ બીડોજ બાથ,
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૩

ટળે તુર્ત વ્યાધિ અમારા બધાએ,
ઠરે ચિત્ત આરોગ્યતા તો સધાએ;
ડરો દૂર કીજે ત્રણે તાપ સાથ,
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૪

દળો આજ ભોળા પ્રભુ ભાળ છેએ,
તમારાં અમે બાળજોપાળ લૈએ;
થરો આપની કોણથી ગુણગાય,
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૫

દયાસિંધુને દીન-બંધુ દયાળ,
ધરો છો બધું આપમાં વિશ્વપાળ;
નરં સાગરે જેમ પૂર્યું અપાય
ભયેં બીડ ભાંજે ભલા ભૂતનાથ. ૬

પડે પાય કે શીર્ષ નામે ન કેદી, X
ફસે આક્રંતે આપથી થાય કેદી;

૧ દિશા. ૨ શ્વાસનો રોગ. ૩ દ્રષ્ટીપાત (નજર) રૂપીબાણ.

૪ નેત્રરૂપી ભાયો. *પાણી Xકદિ કેદમાં જનારો,

બધેમાં ફરે આપના હૂત નાથ,
 ભયે બીડ ભાંગે ભલા ભૂતનાથ. ૭
 મટાડો અમારા બધા રોગ રીજે,
 યથા થાય આરોગ્ય એવુંજ કીજે;
 રટું આપનું નામ એ સૂર્ણ કવાથ,
 ભયે બીડ ભાંગે ભલા ભૂતનાથ. ૮
 લહું આપને સર્વ બ્રહ્માંડ ગાંધે,
 વસોછો પિયદત્ ^૧સદા પૂર્ણ તાયે;
 શશી સૂર્ય તારા અહો આપ ^૨સાથ,
 ભયે બીડ ભાંગે ભલા ભૂતનાથ. ૯
 પટે^૩ શાસ્ત્રી અંતે મળે આપ ટાંણે,
 સદા વેદ નેતિ કહીને વખાણે;
 હરિને વિધી આપ પાંખે અનાથ,
 ભયે બીડ ભાંગે ભલા ભૂતનાથ. ૧૦
 લખું કેટલા ગુણ હું પાર નાથે,
 ક્ષમા કીજીએ લેખજી બાળ બાપે;
 જ્ઞતા છે^૪ નહીં મૂઝગાં નામું નાથ,
 ભયે બીડ ભાંગે ભલા ભૂતનાથ. ૧૧

અનુક્રમ.

રતોત્ર એકાદશ સ્લોકી કર્યું વલ્લભજી કિન્ને,
 કુટુંબ ક્ષેમ દેનારું, ભૂતનાથ દયા કિન્ને.

આણંદલાલ વ્રજલાલ.

વસાવડા.

આણંદલાલનો જન્મ સંવત ૧૯૧૨ ના શ્રાવણ વદ ૮ ના રો-
 જ મૂનાગઢ શહેરમાં થયો તેઓ જ્ઞાતે વડનગરાનાગર છે તેમણે
 જુદે જુદે ઠેકાણે નોકરીનો ધંધો કર્યો; હાલમાં છેવટ જુનાગઢ જતે
 દફતરના સીરસ્તેદારની જગોતું કામ કરે છે. કવિતા કરવાનો અભ્યા-

સ તેમને સોળ સત્તર વર્ષ થયાં છે. કવિ તરીકે તેમનું નામ પ્રસીદ્ધ નથી તોપણ કવિતા કરવાની શક્તિ તેમનામાં ઠીક છે એમ ધારી આ પુસ્તકમાં તેમની કવિતા દાખલ કરવામાં આવી છે. તેમણે નીચે મુજબ પુસ્તકો કરેલાં છે પણ હજી છપાવેલાં નથી.

૧ “દશરથ પ્રાણ ત્યાગ” નામનું નાટક ૨ માહાન પંડિત ગ-દુલાલજી કૃત આર્ય સમુદયમાં પ્રસીદ્ધ થયેલો ભુકુંડ કવિના પ્રાચીન ઈતીહાસ ઉપરથી “કામલતા” નામનું નાટક. ૩ વિજ્ઞાન વિલાસ-માં પ્રસીદ્ધ થયેલી “પતિવ્રતા સ્ત્રી” નામે વાર્તાની શાહસ્ત ઉપરથી “રૂપસુંદરી” નામનું નાટક.

આ શિવાય બીજી પરચુરણ કવિતાઓ બાહ્યર પડ્યા વિનાની પડી છે.

દશ્વર સ્તુતી.

અખતો મોહો આન મીલો નંદકે દુ ભોરી. એ દેશી.

ખસો કૃપા નાથ મેરે, હૃદય મેં મુરારી, “ટેક”

રક્ષ મેરો હે કહોર, આપકે ચરન દિશોર;

સ્પર્શ કરી ચિત્ત ચોર, દીઝંએ સંહારી. ખસો. ૧

પાપ કરં મેં અઘાત, નિડેર હોયે ફિરં નાથ;

અગ ચેહે બિસારો ખાત, નેહસે નિહારી. ખસો. ૨

મોએ હે તુમારી પક્ષ, આપકો હે ભક્ત લક્ષ;

હાથ જોરિ કે સમક્ષ, ખડો મેં બીહારી. ખસો. ૩

નીકો હે તિહારો ધ્યાન, મોહે લગો એહી તાન;

દૂસરો ન જાન એક, ખાત હે તું હારી. ખસો. ૪

અખતો નહીં તોએ તણું, એક ચિત્ત રાખી ભણું

પ્રભુપદકો સાજ સણું, જક્ત કોં બિસારી. ખસો. ૫

તવ ચરણકો ધ્યાન ધરં, એહિ કિર્તિ ગાન કરં;

હોયકે સનાથ ફિરં, અવર સંગ ઠારી. ખસો. ૬

અખતો ભય નાંહિ લેશ, ચરન ધર્યો હે અજેશ;

શુધ ભયો ગયો કજેશ, નિવૃત્તી ભધ ભારી. ખસો. ૭

જય સુખ મિલાયો રાજ, નૌતમ રસ દીયો આજ,

સર્યો હે આનંદ કાજ, નિરખ્યો ગિરિધારી. ખસો. ૮

દોહરા.

નાડ બતાવો વૈદ્યને, જોશીને ગૃહ જોશ;
 બાધા રાખો આકરી, વળી થવા નિર્દોષ. ૧
 હાથ બતાવો બ્રહ્મને, કપાલ કેરી રેખ;
 જવ તલ વધે ઘટે નહીં, લખ્યા વિધાતા લેખ. ૨
 પ્રભુ કૃપા વણુ આદરો, ઉપાય સધળા વ્યર્થ;
 કૃપા થએ વણુ સાધને, સરશે સધળા અર્થ. ૩
 વૈદ્ય જોશિના કામમાં, વડો એક વિધવાન;
 સૃષ્ટીમાં સરખા ગણો, રંક અને રાગન. ૪
 ન પડે તેને પુછવું, કેવું છે મુજ કર્મ;
 વખત થએ તે પ્રેરશે, સુખદુખ એ નિજધર્મ. ૫
 સહુને સહુનું આપતાં, થાકે નહીં એ વીર;
 સહજ દુખ સંહારતાં, હારે નહીં રણુ ધીર. ૬
 ભક્તોને સુખ આપવા, હર વખતે તૈયાર;
 સંકટમાં દુખ કાપતાં, જરા ન લાગે વાર. ૭
 રાતે જન સધળા સુવે, પ્રભુને નહીં આરામ;
 થાકે નહીં એ સુખદ નર, કરતાં એવું કામ. ૮
 પુરણુ પરોપકારિની, કૃપા હોય જગમાંલ;
 નિકટ વશે નિશદ્દીન પછી, કોણુ વૈદ્ય ધર જાય. ૯
 કૃત્ય સર્વનો કીમીયો, જલદુગર જગરાય;
 તે સેવે ચિત શુદ્ધી, સુખશાંતી સહ થાય. ૧૦

લલિત છંદ.

જગતના ધણી સાંભળો અરે, કરગરી અમે માગિએ ખરે;
 અસહ દુઃખ આ ક્યાં સુધી થશે, વિપત વાદળાં ઝાહરે જશે. ૧
 નથિજ દિલમાં ગોઠતું જરા, વિકળ થાઉં છું હે હરીહરા!
 મન નથી ધડી જંપ પામતું, નથી અધ ક્ષણે દુઃખ વામતું. ૨
 મન વિષે ધણા છે વિચારરે, તવ કૃપા થકી થામ પારરે;
 તવ કૃપા નથી દીસતી ઝયમે, ઝયમ દીશે થમા દુઃખ તો અમે! ૩
 જગ વિષે થયા દુઃખ પાપિયા, હુકમ શાસ્ત્રનાને ઉથાપિયા;
 પણ ન તાહરે ભેખતું ઘટે, તવ વડાધ તો તેથી ના મટે. ૪

અધગનો ક્યો છે ઉધાર તે, સકળ પાપથી તો ઉગારને;
 મમ દિવે ઘણી હામ છે હરી, કરે હું સેવના સુમતી ધરી. ૫
 કરિ પરાક્રમે દેશમાં ફરે, અવર સુખ તે પાપિ શું કરે !
 કરિ સુકૃત્યને થાકે તાહરો, પ્રભુ મને કૃપા એહવી કરો ! ૬
 મમ સ્વદેશિની ઉત્તતી ચહું, મુજ મુખે બહું તેમનું કહું;
 મુજ સુમિત્રની સંવતી વધે, થઇ છતા કરે પ્રાકૃમે યધે ! ૭
 અમર નામ તો રાખીએ અમે, ક્યમ કરો નહીં તે કૃપા તમે !
 ભુત પડી કશી વાંકશો ક્યો, હુકમ આપનો શું નહીં ધ્યો ? ૮
 ક્યમ અમારિ આ આશ ના પુરો, વિપત આવડી કેમ ના હરો ?
 નથી ક્યો અમે પાપ આ સમે, દુરિત કર્મથી વેગળા અમે. ૯
 કદો વસે પ્રભુ ભુત આપને, કરિ ક્ષમા હરો પાપ તાપને;
 અમ ભર્યા ભુલે તો ક્ષણે ક્ષણે, તવ વડાધથી માફ તે યણે. ૧૦
 કર ગૃહી હવે માય એટલું, આણુ હોવો તણું જોર કોટલું ?
 તવ કૃપા તણી આશથી ચહું, જ્ય સુખે કરી હું સુખી રહું ! ૧૧

દાણા પાકવાની રૂતુમાં સીમના ખેતરો જોઇને

ફરેલી સ્તુતી.

શાદ્દલવિકીરિત.

દીનાનાથ નમું તને હરધડી, લીલા બધી પેખિને;
 આનંદે ગન મમ થાય અધિકું, ઓફેરથી દેખિને;
 ખીલ્યાં ખેતર જે અનાજ બળથી, નાના પ્રકારે કરી;
 જાણે લક્ષ્મિ મુકી ક્ષણીક જગને, આ ખેતરોમાં ઠરી. ૧
 પાણીનાં ઝરણાં થયાં નિરમળાં, મોટી નદીમાં ભજે,
 મોટા સંગમહોજ જેમ ભળવા, પંથીજ આવી મજે;
 જાણું ઘાસ અખોલ પ્રાણી અરથે, કાંઠે સરીતા તણે,
 સુખે ખાય ફરે પિયે જળ જઈ, કોઇ ન તેને હણે. ૨
 નાના ભાત તણાં વિહંગ વનમાં, ઉડે ફરે રંગમાં,
 ખાઓ તે કણ ચુંટિ ચંચુ બળથી, અત્યંત ઉગંગમાં;
 ઉત્સાહે મન મોજ રોજ કરતાં, મોટા સમુદ્રે દિશે,
 ઓવો હર્ષ નથી પ્રભુ મમ હૃદે, હે દૈવ એ શું હશે ! ૩

દુઃસંગત વિષે.

શાર્દૂલવિકીરિત.

મર્યાદા ગદ્ય છે મહાન જનની, દુઃસંગના રંગથી,
બાંધી પાજ સમુદ્ર માન મટીયું, લંકાંપતી સંગથી;
બુદ્ધીમાન તણું પ્રમાણ બગડે, દુઃસંગતી થાય જો,
સંગે રંગ જરૂર અંગ વળગે, દુઃસંગ માટે તજો. ૧

પર સ્ત્રી તણ સરસ્વતિ આશ્રય ધરવા બાબત.

દાહરો.

પરદારા તજીને કરો; સરસ્વતિ શું રનેહ;
સુખ સંપતિ પામી તજો, ભવ ભય નિઃસંદેહ. ૧

વસંતતિલકાવૃત.

ઓ દેશિયો કહું સુણો શુભ વાત મારી.
શાને કરો પર ગુલામત બુદ્ધી હારી;
વિદ્યા મુકિ કુમતી સાથ કર્યુંજ માયું,
શૃંગાર સાથ જટ દોડતું ચીત લાયું ૧

પૂરું નહીં બળ હજી રસ જાણવાનું
તેથી બનો કુકર્મી ફળ એ થવાનું;
ખેલો ખરા ઉલટથી પરપત્ની સાથે,
જાણો કર્યા ભવથી મુક્ત કૃપાળુ નાથે. ૨

નિશ્ચે કહું યગ થકી નહીં માફ પામે,
આ લોકમાં યશ લઈ નહીં દુઃખ વામે;
શિક્ષા સુણો કહું છું તેથી સુખી થવાને,
વ્યાધી ખરી લોક ઉભય લોક તણી જવાને. ૩

જે ગૌર વર્ણ પર ધ્યાન દેઈ નિહાળો,
નકી પતંગ બની ન નિજ અંગ જાળો;
રાચો મૃગાક્ષિ મદનેયિ ભરેલ જાણે,
કીધું મણી મય ઘટે વિષ પાન જાણે; ૪
આનંદ હ્યો મધુર વાક્યયિ પ્રીત આણી,
જાણો બુજંગ વશ થયો સુણો વાદી વાણી;

પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી ખરી અંબળા કહાવે;
 તેથી રમે રસ પંછી કચગ સુખ આવે. ૫
 સાચું ચહો સુખ કરી દુર આપતીને,
 વહો તમે શુદ્ધ મનેચિ સંસ્વતીને;
 પંડીત પુરણ થશે વરસે પછેથી.
 થાશે સુખી સુ સખિ એવી ગુણી મળેથી. ૬
 છે ગૌર વર્ણુ સર્તીનું ચિતયો નિહાળો,
 તેના પ્રતાપ બળથી મનને ઉન્નળો;
 મારે કટાક્ષ બળથી નિજ નેન બાણે,
 તે બાણની અસર તો વિદવાન જાણે. ૭
 વાચા નથી શરમથી બહુ બોલતી તે,
 આપે તથાપી સુખથી સદ્બોધ ચીતે;
 આલુપણે અતિ ધૈર્ય નિજ ગૌર અંગે,
 શોભા ખરિ વરતશે રહી તેજ સંગે. ૮
 જાણી શકો ન પર પત્નીતણે મુખેથી,
 પુછો જઈ નૃપતિને ન વદાય તેથી;
 માટે મુકી સરવ વસ્તુ વરોજ તેને,
 શેવે સદા મનથકી નથી દોષ જેને. ૯
 કીધા ગરીબ નરને બહુ લક્ષ્મીવાળા;
 રાત્રી જનો સમજીને બનીયા રૂપાળા,
 દીધા કંઈક નરને સત માર્ગ ચીંધી;
 જેણે ખરા દીક્ષયકી દ્રઢ ભક્તિ કીધી. ૧૦
 જેણે સરસ્વતી તણું દૃઢ ધ્યાન કીધું,
 તેણેજ આ જગતમાં સુખ પર્ણ લીધું;
 બીજા ફરી ભટકતા ભવ ભાર તાણે,
 સિંધુવિષે અગણુ જીવ વહેચ જાણે. ૧૧
 માટે તજી અવર જા ઝટ એહ શણે,
 દેખીશ સુખ કદી ના સુખ્યું હોએ કણે;
 સહાસે ભવાબ્ધી પતિ તાહરી પક્ષ પ્રીતે,
 મુક્તિ જરૂર મળશે દ્રઢ રાખ ચિતે. ૧૨

હે દીનબંધુ હરી શીશ નમાવુંપાયે,
આ આર્ય બંધુ જનની મતી સારી થાયે;
વિદ્યા બણી જય મુખેથી રહે સ્વધામે,
આનંદથી સ્વભુમિમાં શુભ લાવ પામે. ૧૩

શૃંગાર વિષય.

(બોટલા વિષે.)

વસંતતિલકાવૃત.

બેઠી ત્રીયા નયન બાણ સમારવાને,
સ્વાગી તણા હૃદયને શર મારવાને;
કીધું અધો મુખ પ્રકાશ પતાળ પેટો,
આવી સુધારસ ધોવા અહી શીસ બેટો. ૧
લીધું હરી નિરંજી પતીનણું તેજ પોતે,
હંસે મુકુંડ ગગન તાહરો આલ જોતે;
મુકી દિધા સરવને હરીગુણ તેના,
શું વાંક છે અહિ તણા ક્યમ તે તજેના. ૨
બાંધો મરોડ તન રંગ ઘણોજ સારો,
તેજ મુખે રૂપ વીશેજ કિધો વધારો;
ઉભી અધો મુખ કરી ખણતી ભુમીને,
આવી સુધારસ પિયે અહી તો નમીને. ૩

તૃષ્ણા વિષે.

શાર્દૂલવિક્રિડિતવૃત.

હે તૃષ્ણા તુજને નમું વિનયથી, તું છે હમેશે નવી,
તેં મૂક્યા નર્મી કોષને જગતમાં, શું દેવ કે માનવી;
આબ્યાં મૃત્યુ અને વળી જનમકો, રાણા અને રંકને,
તું છે નિત્ય નવી તરૂંણ વયની, કાળે ન ખાધી તને. ૧
પ્રાણી માત્ર તણી થઈ ધરણી તું, પ્યારી પુરા જનથી,
તારે કાજ મુવા કંઈ નર બક્ષા, સાથે ગદ્ય તું નથી!
નીચી જાત પેરે કર્યું કરમ તેં, મૂક્યું પતીવ્રતને,
પાપી તું સમ કો નહીં જગતમાં, હે ધિક્ક તૃષ્ણા તને! ૨

આવે પ્રેમ બતાવતી પ્રથમથી, ઉદ્વેગ સાથે ધરી,
લાગે તે ઉદ્વેગ ઠીક મનને, તારે પ્રતાપે કરી;
બંધા એ મન મોહપાશ પળમાં, તારા અતી જોરથી,
ગાટે છોડ કૃપા કરી મમ હૃદે, વંદુ તને દૂરથી ! ૩

ઉપરનો વૃત્ત.

છોટથી સુણીને સમુદ્ર મહીમા, લાગે પ્રિયે કર્ણને,
આશે જાય પ્રવાસિ પાન કરવા, પામે નહી મર્ણુ તે;
તેથી કુપ સરાદિ હોય લધુ તે, આપે ખુશી યોગણી,
મીઠા વારિ થકી કરેજ દુર તે, પીડા તુષાણું તણી. ૧

એજ વૃત્ત.

રે, રે, સિંહ તણા શિશુ ગરજના, ગવેં કરે આગ શું ?
ચીરું મસ્તક હસ્તિનું જનમિને, મોટું કર્યુ કામ શું ?
હસ્તીનુંજ રૂધીર અંગ વળચું, તારાં પિતા માતનું,
તારા કુળ તણો ગૃહો ધરમ તે, તે તો ધટેછે તને ! ૧

ખરી ચતુરાઈ વિશે.

કવિત.

ખુશામતીયાને ડોળ ધાલુઓ ધણુજ વધ્યા,
તોનેજ વશીલે થયો મોટા મોટા ભાષનો;
આકર થઈને કાંતો મિત્ર તણું ડોળ ધાલી,
કાંતો કરે દાવો પછી નિકટ સગાષનો;
ભાષ ભાષ કરી નીજ કાજતો સુધારી જાએ,
બગડે સ્વારથ ભલે ભાઈનો કે બાઈનો;
બટકી બટકી ત્રણ લુવનમાં બાળ્યું મેંતો,
મળ્યો ન ગ્રાહક કોઈ ખરી ચતુરાઈનો. ૧
ભાષનું મુખારવીંદ દેછે મધુવાસ ઘણી,
મળે નહીં જોટા ક્યાંઈ ભાઈની ભલાઈનો,
ભાઈ સરદાર સારો ગરીબનો તારનારો,
અમારો અન્દાતા વળી નીધી પંડીતાઈનો;
સુણી એવાં વેણ કુલે કુલણુજ ભાષ પોતે,

કહો કોણ પુછે પછી પાડ ત્યાં સચાઇનો;
ભટકી ભટકી ત્રણ ભુવનમાં બાળ્યું મેંતો,
મળ્યો ન આહક કોઈ ખરી ચતુરાઈનો. ૨
ખરી ચતુરાઈ તણા જાણનારા ગયા હવે,
અપ રહ્યા દંભ, ખુશામત, ને લુચાઈનો,
ગરીબ બીચારી ચતુરાઈ તો સંતાઈ રહી,
અમલ થયો છે ખોટી કુત્રણ કુત્રાઈનો;
કપડાં સફેદ પેરી, કુત્રેલ લગાવી અંગે,
એકજ શીખોને શબ્દ “વેલગુઆઈ”નો;
ભટકી ભટકી ત્રણ ભુવનમાં બાળ્યું મેંતો,
મળ્યો ન આહક કોઈ ખરી ચતુરાઈનો. ૩
શાસ્ત્ર તણી કથા સુણવાનો ગયો ભાવ હવે,
ભાવ રહ્યા ભાઈનેતો નિપટ ભવાઈનો,
અન્ય જીવ પાળી પાસે રાંખવાનો ભાવ ગયો,
હવે અપ કુતરાની જાત સુધરાઈનો;
ખાવા ટાણે કુતી, પાણી પીવા ટાણે કુતી,
ખહાર જવા ટાણે કુતી, બેજો સોજતી નવાઈનો;
ભટકી ભટકી ત્રણ ભુવનમાં બાળ્યું મેંતો,
મળ્યો ન આહક કોઈ ખરી ચતુરાઈનો. ૪
અહો પ્રભુદીનાનાથ, સુણીને અરજ મારી,
એકતો જગાડ પુત્ર ભાગ્યવાન માર્છનો,
દંભ, દુરાચારનો સંહાર કરી ક્ષણ માંહે,
હવે તો જનમ કર ખરી માણસાઈનો;
ગાંધુ હું આનંદ કરજોડી શીરનાંમી પ્રભુ,
ઉદય કરો પવીત્ર ખરી મીત્રતાઈનો,
ભટકી ભટકી ત્રણ ભુવનમાં બાળ્યું મેંતો,
મળ્યો ન આહક કોઈ ખરી ચતુરાઈનો. ૫

પેટની પીડા વિષે.

શાર્દૂલ વિઠ્ઠલિત.

દીધી બુઢી ધણી ધણા ગુણ બરી, દીધું ખર્ચ માન તેં,

કીધું માનવિને વડું જગતમાં, આપ્યું વળી માન તેં;
બક્તી તારી કરી થયા તુજ રૂપે, આપેં મુનિયો છતા,
તોએ માફ કરી ન તેં ઉદરની, પીડે પરાધીનતા. ૧

કવિત.

ગરીબાઈ ગાઈ ધાધ ધાઈને ઉઘાડે પગે,
ધાક થકી હાકમનો હુકમ ઉઠાવીયો,
ગુણામત કરી પુરું અન્ન ખાધું નહીં તોય,
અન્નદાતા કહી ખાલી ગુણ ગવરાવીયો;
ગાંડા ઘેજા બની કુર ધણીને રીઝાવા માટે,
બવાયાનો વેશવીના ભુંગળ બગાડીયો,
અરે ભુંડા પેટ તારી વેઠ સાડ કર્યું બધું,
તોયે તારા લોભ તણો પાર નહીં આવીયો. ૧

માણસ શું નથી કરી શકતું.

કવિત.

રોજગાર વેપાર કરેછે કોડો પૈસા તણો,
સાત પેઢી ખાય તેવું ધન રાખે સાચવી;
પથર ખોદી કોરીને કરે મોટી ઈમારતો,
એવા મોટા શિષ્ય વિદ્યા તણા પુરા જાણવી;
નિર્ભય વસ્તુની પાસે કામ કરાવે છે પુરું,
દેવતાથી માણે મોજ જેવી હોય માણવી;
કેવું બાધ બુદ્ધિ તણું બળ લડાવે છે બુતો,
આધીન થયાં છે વળી વીજળી અને રવી. ૧
લોકોને હસાવે રાવરાવે ચઢાવે છે શર,
એવા એવા અવનીમાં રજા છે મોટા કવી;
મોટા મોટા ગ્રંથો બણી તેત્વ શોધી જોઈ અને,
મથન કરીને વાત શોધે છે બુની નવી;
અનેક એવાં તો કાચ કરે છે હિંમત ધરી,
પ્રિય જય સુખ કરી વાત સત્ય માનવી;
જગતમાં જનમ ધરીને પ્રભુ કૃપા થકી,
શું ન કરીશકે કાળા માથા તણું માનવી! ૨

ગરીબનાં ગરીબ નશીબ.

કવિત.

ગરીબની ખાતન કાં કાઉ નહીં ચિત્ત ધરે,
ગરીબ કે હાથ કા ન કામ કાજ ભાવેહં !
ગરીબન કે સંગ કાઉ બેઠનાં ઉઠે નાહી,
યાહી કે હજુર કાઉ અર્જના મુનાવેહે !
ગરીબન કે પાસ કા ખસ્ત આઈનીકી તોખી,
ઉનહી કે સંગયાકો મૂલ ધર નવેહે,
કહા કહું બીધીને ન ખાત કા ખિચાર કીયો,
ગરીબનકી ઓરત કાં ભાભી કહાવેહે ! ૧
ઈનકા પશોપકાર ચાકરી મે લિખ્યો જાય,
ગરીબનકે મુખન કો રંગહુ કારોહે;
બોલે બકવારમેં ન બોલેતો ગમારમેંહી,
ગરીબન કે હાથકો તોલહુખી ખારોહે !
સેવક કા કામ બિના દામસેં બજાવે તોખી,
ગરીબ બયો માહીતે કાંઉ કાન ખ્યારોહે;
બિધીને બિગાયો યામેં કહું શીર દોષ દીજે,
ગરીબનકે ભાગ્યકાતો પેંડોહી ન્યારોહે. ૨

લક્ષ્મી વિષય.

કવિત.

લક્ષ્મી જુ આય આજ ધન્ય ભાગ્ય મેરે બયે,
મેરેતો દરિદ્ર ગયો મોસે હિન્જરાય કે;
માત, તાત, ભ્રાત, બંધુ, નિત્ય કે ખીજતે વારે,
સોઉ આય નિકટકો સંજાંધ બતાય કે;
કલ યા મેં એકીલા, ન કાઉ મેરે સંગ હતે,
આજ તો દિદાર દેખવે કાં આય ધાય કે;
કાઉ કહે ભાઈ કાઉ કાકા કાઉ માગા કહે,
કાઉ મોસેં બંદતહેં મસ્તક નમાયકે ! ૧

દરિદ્રિકી છાપ ગઈ, મૂર્ખ મેરો નામ ગયો;
 તિરસ્કાર મિત્રનકો ગયો હાથ જોર કે;
 અપની ત્રિયાકો નિત્ય નિત્યહુંકો ક્લેશ ગયો,
 ગરીબકો વેશ મેરો સર્વે ગયો દોરકે,
 અહો ધન્ય ભાગ્ય મેરે આજ તો ઉદય બયે,
 રોગ દોગ ગયે સારે મોહકોં તછોર કે;
 યહી હે પ્રતાપ સમે લછમી જુ આયવેકે,
 નાંતો ન દરિદ્ર જાત સંગ મેરો તોરકે. ૨
 ચેહી સમે બાત, તાંત, માત સમે આજ ભએ,
 મેરોખી સપૂત નામ આજ નયો ધર્યોહુ;
 કલકી ધૂતી તકતો મિત્ર હુંકો ઉરતે,
 મેં થા કુલમે કપૂત આજ નામ ફિર્યોહુ;
 અહો જગન્નાથ તાત મેરોતો ઉધાર કીયો,
 ખડો નામ બયો યાતે કાજ મેરો સર્વોહુ!
 મેરે મનમે કીયો હે યકીન બિચાર મેને,
 લછમીજુકે ૪ ચર્ન મેં સમે સુખ બર્યો હે. ૩

કવિ. ભવાનીશંકર વિ. નરોત્તમ.

ભવાનીશંકર વિ. નરોત્તમ દ્વિવેદીનો—

જન્મ સવત ૧૯૧૫ ના આસો શુદ્ધી ૫ ને દિવસે શ્રી ધોધા મધ્યે
 તેમના મોસાળમાં થયો છે. અસલ વલ્લભીપુરના નામથી પ્રખ્યાતિ
 પામેલ જે કે હાલમાં ગોહીલવાડ પ્રાંતમાં વળાનામે ગામ છે ત્યાંહાં
 તેમનું મૂળ વતન છે. તેઓના પૂર્વજો અગ્નિહોત્રાદિક વૈદિક ધર્મમાં
 અને શાસ્ત્રોમાં નિપુણ હોવાથી તેમને તે રાજ્ય તરફથી રહેવાને
 ધરો અને ઉપજીવકાને માટે ખેતરો મળેલાંછે, તેગજ પોતાની ઓ-
 દિય સહસ્રશાતિમાં પણ દિક્ષતદવે પેહેલા પાટલાના પૂજ્ય ગણાયછે,
 અને તે સર્વે અઘાપિ પર્યંત માનપ્રતિષ્ઠા સહિત ચાલુ રહેલ છે.

તેઓનાં માતૃશ્રીનું નામ હરિયા જેકે ભવાની માતાનાં પરમ
 બકત છે, તેમને આસો શુદ્ધિ નવરાત્રી—એટલે ભવાની માતાના દિ-

વસોમાં પ્રથમ પુત્રની પ્રાપ્તિ થઇ માટે કવિની માતામહી માન-કુંવર આદ્યે ભાવસહિત તેમનું નામ ભવાનીશંકર પાડેલું છે.

તેઓએ પ્રથમ બાળપણમાં નિશાળે અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો. યજ્ઞોપવિત ધારણ કર્યા પછી પોતાના યજ્ઞવેદનું સંધ્યા વંદનાદિક નિત્યકર્મ, વાજસતેયી સંહિતા સંપૂર્ણ અને ગૃહ્યસૂત્રાદિક વેદાધ્યયન કર્યું. સંસ્કૃતમાં પણ સારસ્વત વગેરે જોયું. વયમાં પાછો યુજ્જરાતી છઠ્ઠા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો અને સન ૧૮૭૩ ની સાલમાં ધોવાની સરકારી નિશાળમાં આ ત્રીજા આસિસ્ટન્ટની જગ્યાએ રહ્યા હતા, પછી સન ૧૮૭૫ ની સાલમાં ભોકલકુંડના રસ્તા રીપેરના કારકુનનું કામ કર્યું હતું તે કામથી ખુશી થઈને ધોવા મામલેદારે તુરત જપ્તી ગામેના ઉપર તલાટી નીમ્યા હતા. તે ગામેના ભાગ બટાઈનો વહીવટ સન ૧૮૮૨ ના જુલાઈ માસ સુધી સારી રીતે કર્યો તેટલામાં સંસ્થાન ભાવનગરના પ્રખ્યાતિ પામેલ માજી દિવાન આજમરા. રા. ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ઓઝા સી. એસ. આઇ. નો ધોવા મુકામે સહવાસ થયે તેઓ નામદાર પ્રીતિ થકી પોતાની પાસે પગાર આપી ભાવનગરમાં રાખ્યા. જ્યાં કે—વેદાંત વિષયનાં કથન શ્રવણાદિકના કાગમાં કુશળતા, તેમ બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મા ગૌરીશંકરજીની સંપૂર્ણ કૃપામેળવી. “સ્વરૂપાતુ સંધાન” અથવા શ્રીમાન્ ગૌરીશંકરજીએ રચતાં તેઓએ સાથે રહી લખવા વગેરેમાં ભાગ લીધો તેમજ મુંબઈ જઈ તેમણે તપાસી સુંદર છપાવ્યો. સીવાય વેદાંતના ગ્રંથોનાં પદ્યાત્મક ભાષાંતરો કરવાનું કામ ચાલતું રાખ્યું. શ્રીમાન્ ગૌરીશંકરજીએ સંન્યાસાશ્રમ સ્વીકાર કર્યા છતાં પણ તેઓએ અઘાપિ પર્યંત પરમ કૃપા પાત્ર કવિ ભવાનીશંકરને અહોનિશ પોતાની પાસેજ રાખેલ છે.

આ ભવાનીશંકરને નાહાનપણથીજ પુસ્તકો અને કવિતાઓ વાંચવાનો શોખ બહુજ હોવાથી ધીમે ધીમે કવિતા કરવાનો પણ શોખ સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થયો અને પ્રતિદિવસ કવિત્વશક્તિ ખીલવા લાગી. પછીથી સંસ્કૃત વૃત્તરત્નાકર વગેરે પિંગળાદિક ગ્રંથો મંગાવી પોતાની મેજે વાંચી કવિતાના નિયમોથી વાકેફ થયા, અને કાવ્યમાં ક્રમે ક્રમે કુશળતા મેળવવા માંડી.

તેમનાં રચેલ “વૃષભાન આખ્યાન,” “કરજ કરી વરો કરનાર કરાવનારનું વર્ણન” અને “પુણ્યપાવનાખ્યાન” એટલાં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, આકીની કવિતાઓ ‘ઉદ્વિગ્ન હિતેન્દ્રિય’ છત્યાદિક માસીક પત્રોમાં વખતો વખત પ્રકટ થયેલી છે. સીવાય “મનોહર મહારૂપ વર્ણન,” “શંકરાચાર્યકૃત અદ્વૈત આર્યાનું પદ્યબદ્ધ ભાષાંતર” વગેરે અને પરચુરણ વિષય તથા વેદાંત વિષયાદિક ધણી કવિતાઓનો સમુદાય લખેલો છે તે છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી.

તેઓનાં રહેવાનાં ઘરો વગેરે વળા, દરેક અને ધોધામાં છે. પરંતુ હાલ શ્રી ભાવનગરના માણ દિવાન રા. રા. ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ઓઝા સી. એસ. આઈ. જેઓ કે ચતુર્થાશ્રમના સ્વામીશ્રી સચ્ચિદાનંદ સરસ્વતી સ્વામીજીના આશ્રયથી ભાવનગરમાંજ રહે છે તેમનાં સદ્યુણી ગાતુશ્રી તથા વ્યાકરણ કાવ્યાદિકમાં કુશળ વિદ્વાન પીતાશ્રી વિદ્યમાન છે, તથા તેઓ મૂળશંકર વગેરે ચાર ભાઈઓ છે અને તેમને ૧ પુત્ર અને ૧ પુત્રી છે. અને આજે પોતાની ૨૯ વર્ષની વય થઈ છે.

શ્રી.

(કવિ ભવાનીશંકર વિં નરોત્તમ દ્વિવેદી કૃત

કવિતા સંગ્રહમાંથી.)

પ્રભુપ્રાર્થના.

સ્તબ્ધરા છંદ.

જેનાં ગ્હાનથી સત્ય જગ સહુ દિસે રજ્જુમાં જેમ સર્પ,
જેનાં જ્ઞાને કરીને ભ્રમભય જગનો થાયજે નાશ સર્વ;
જેને સંબંધ છે ના કવચિત પણ કશે પુણ્ય પાપાદિકોનો,
જેને તો બંધ મુક્તત્વ નહિ કદિ અને જન્મ કે નાશ જેનો. ૧

જે છે સર્વાન્તરાત્મા અચલ અભય એ સચ્ચિદાનંદ રૂપ;
જેને અસ્થૂલ આદિ શ્રુતિ વચન વદે અદ્વિતીયસ્વરૂપ;
જેને જાણ્યા થકી તો સહુ પણ પદ્મમાં હોય વિરાટ સત્ય,
વિદ્યાએગમ્ય એવા નિરવધિ શિવને છે નમસ્કાર નિત્ય. ૨

જીવોપદેશ.

રાગ પ્રભાતી છંદ જુલજા.

કટ કરીને કપટરૂપ પટ કાપી કર-

ખટપટી પટરિપુ ખપટ કોરે,

ગટક લઈનેજ ઝટ પ્રેમરસ પાન કર

ધટ ઉણો રાખમાં ભર બધો રે;

નટ પડે પ્રભુ નિકટ રહી નચાવે તને

ચટ તું ચિતમાં સમજ જીવ મારા,

છટ કરી કા'ડ છલબેદ છેલાનિતું

જટ જગાધીશ જપ પૂર્ણ પ્યારા.

૧

ઝટ કુ-અગ્નનાં જલને ટાળ રે ?

ઞટ મટી શુ રહ્યો રોઝ જેવાં !!

ટટ ન તે જો ટળે છેદ શમશસ્ત્રથી

ડટ કરી સ્થાપ સદ્ગુણ સુ-સેવા;

ઠટ લઈ દાઢિ દે દુર્ગુણો દુઃખદા

ઢટ હૃદય રાખ દઢ ધૈર્યતાને,

ણટ ગણેગુણ જ્યમ બ્રમર ભક્તિ કરે

તટપરે પેખ બગ લીનતાને.

૨

થટ કરી સ્થિર મને વસ્તુ લેવા ચહે

દટક લખ દોડી આવી મળે છે,

ધટ કયું કાર્ય અસ્થિર કુમતિમાનતું

પટ કપટમાં લપટ ચપ ટળે છે;

ફટ પુટે ફંદ ફેાકદ ફાંસતણો

ખટપરે બેસી વિચ્છ સ્વાર દોડે,

બટ પડે ભોંયપર ખચિત ભઈ તું સમજ

મટ ન મંડાય ભડનીજ જોડે.

૩

યટન કરો પરિ અટન તીર્થ યાત્રા કરી

રટ શ્રી રાધા રમણ કૃષ્ણ નિત્યે,

લટ લખ પટ લટી પ્રભુ સુ પાદાબ્જમાં

વટ ખરી હરિ વિષે રાખ ચિતે;

શટપણું છોડિને સુર ગાતા તું યા
 પટ મહા શાસ્ત્રનો સાર જે છે.-
 સટ લઈ સમજી જા જન્મ સાર્યક શું છે?
 હટ નહીં હિત ભવાની બણે છે.

૪

મનહર છંદ.

પીછાણી તું પ્રાણી પંડ પરપોટા પાણીતણો,
 પ્રીતિ કરી પરમેશ પૂણું પદ પામને;
 ધારી લેજે ધાણી પેટે ધન લેધ ધૂળ જવું,
 ધર્યાં રે'શે ધીંગાં તારાં ધારે છે જે ધામને;
 માત તાત મહીલા કે મિત્ર મારાં માનીશમાં,
 મૃત્યુ મોમાં મૂકશે રે માણસો તમામને;
 રાવણ સરીખા રાય રણમાં મરણે રાજ્યા,
 રહ્યો ભવે રમે છે શું રટી લે શ્રી રામને. ૧
 ચડાવને ચાનક અચાનક ક્યાવશે બચાવશે,
 નચાવશે ખચીત કાળ ચાવશે;
 ધૂધ્યો ધૂધ્યો ફરેછે શું ફિતુરમાં ફિતુરી!
 સુફળ તો વિક્રળ થશે ફેરો નહિ ફાવશે;
 અહોનિશા અરે ખૂહ! અડ્યો રહ્યો અનીતિમાં
 અધઝોધ ઝોળંગતાં આરો કેમ આવશે;
 ભભકો તો ભૂપ સમૌ ભોગવે અભાગી ભુંડા,
 ભજ્યા ન પ્રભુજી કેમ ભવાની નિભાવશે ? ૨
 છેલ બની છેક તું તો છીનાળાના છંદવિષે,
 છવાઈ રે'છે ન ભાવ છીનાળ પુછાવશે;
 ધરણીની ધૂતારણ ધન લેશે ધૂતી ધૂતી,
 ધૂળે નથી ધી તારામાં ધૂળમાં શું ધાવશે?
 રાંડે જમ્યા રાંડ માટે રઝળેછે રોજ રોજ,
 રે રે રે જરૂર તને રાંડ રોવરાવશે;
 પાપ મૂકી પડ્યું પૂણું પ્રભુ બજપ્રીતે
 માત-પિતા નાક પાપી કાં કપૂત તું કપાવશે! ૩

અવાજ કરતી—ચીમની પ્રતિ ઉક્તિ.

૩ચિરા છંદ.

આહો પ્રભુની ચમત્કૃતિ શી ? અતિશય છે મન હરનારી,
 નરનારી મનમાંહ વિચારી જુઓ જરૂર જન હિતકારી;
 દેખો આ દૃષ્ટાંત થકી સુચવે શિક્ષા કેવી સારી !
 દીપક જ્યોતિથી ભવ્ય કાચની ચિમની પ્રકાશ કરે બારી. ૧
 ધણાં ધરાણાં મણા નહી તેવાં લીધાં ધરી જે ધારી,
 પ્રેમ સહિત શુભ હેમ તણાં શું ગનાવિયાં ખંતે સારી;
 તે તારી કાયાજ તપાસી લે ચિમની સમ તુજ પ્યારી,
 ન્યારી નથી જ્યાં લગી દીપક૩૫-હંસથી ત્યાં લગી છે સારી. ૨
 માટે મનવા ચેત ચેત તું સચેત થઈ બેઢરકારી !
 પવન સપાટો આવીં લાગતાં પછી રહૌશ તું પરવારી;
 ધારી ધારી જે શુભ શબ્દ સરસ સરતા છે શુભકારી,
 “ઝટપટ ઝટપટ રટ રટ હરિને, ખટપટ ખાલી તજ નહારી.” ૩
 અવાજમાં ઉપદેશ કરે મધુરે સ્વર ઇશ્વર ઉપકારી,
 દયાલુ દીન તણા વસન્ન હે જય જય જય કુંજવિહારી !!
 બાળી ભૂપતિ-ભવ્ય મકાને ભલિ ચિમની જઉ બલિહારી,
 હો તે ઊપરથી ઉપદેશ લવાની બેશક સુખકારી. ૪

દેહરૂપી ધર.

ખંદ.

રાગ કાશી ત્રિતાલ.

“સમરૂં સદા બરપૂર” એ ચાલ.

આ દેહ જેહ સમાન, જુઓ સુમતિવાન જનો રે, સહુ આ દેહ૦ ટેક
 પીઠ તણા ઘરડાનું હાડ તે, છે આડસર બલવાન;
 પાંસળિઓ બળિઓ વળિઓ વળિ, ભુજ પદ ચંબ નિદાન,
 જુઓ સુમતિવાન જનો રે સહુ; આ દેહ૦ ૧
 અસ્થિ બધાં છંટ પથર થર લઈ, કિધિ વિધિ કડિએ કમાન;
 માંસરૂપી કચરે ચૂને ચણ્યું, રૂધિર જળેથી મકાન,
 જુઓ સુમતિવાન જનો રે સહુ, આ દેહ૦ ૨
 કોઈ વિચિત્ર સુ-ચામડી શામળી, રાતી ગોરવાન;

તે રૂપી રંગે રંગેલું, બન્ધ બુલાવે બાન,		
જુઓ સુમતિવાન જનો રે સહુ,	આ દેહ૦	૩
માની હ્યો મુખ આંખ નાક ને કારણી કીર્ધેત્ર કાન;		
ઈત્યાદિક ઇન્દ્રિયરૂપી છે, આરિયો બેશ નિશાન,		
જુઓ સુમતિવાન જનો રે સહુ,	આ દેહ૦	૪
આ ધરનો દ્રષ્ટા ધરથી પર, હું આત્મા સહુ જાણુ;		
એક બવાનીશંકર ભંજ લો, તજ તનનું અભિમાન,		
જુઓ સુમતિવાન જનો રે સહુ,	આ દેહ૦	૫

પદ.

“છે જન પાત્રક ટાળક દુખનો.” એ રાહ.

રે મન ! માન ગુમાન તજ, ભજ લે ભાવે ભગવાનને.		
જ્યાદિક જૂઠાનાં જામ,		
ગાયાનો નહિ એક મુકામ,		
કાયા આ નહિ આવે કામ,		
જઈ મળશે સ્મશાનને.—	રે મન ! માન૦	૧
મા'રી નારીઓ બહુ સારી, છે ચિત્ત હરણ કરનારી;		
ત્યમ અનુકૂળ કુટુંબ તમામ,		
હક બંધુઓ બીડે હામ,		
આશાંકિત સેવક સહુ આમ,		
માની કરે અભિમાનને.—	રે મન ! માન૦	૨
મદમસ્ત ખુલે મો'ટા હસ્તિ, રીઝવે મલ્લો કરી ફૂસ્તી;		
ચપલ હ્યો હણહણતા દાર,		
ઈત્યાદિક તું તારાં ધાર,		
(પણ) આંખ વિંચાવાની છે વાર,		
કાં ભૂલ્યો તું બાનને.—	રે મન ! માન૦	૩
મિથ્યાને ક્યમ કહિયે મા'રે, નહિ નિત્ય કરું રે'નારે;		
ઝાંઝનાં જલ જાણો જમ,		
સ્વપ્ન ચિજો સત્ કહિયે કેમ ?		
અસત્ જગતનું પણ છે એમ,		
કાં ધરતો નથી કાનને.—	રે મન ! માન૦	૪

માટે ભૂંડ હું મારું મૂકી, ફાકટ ફિતુરો દે પૂકી;
 આખર યો ગાહુ બાંધન કાર,
 ભે સમજી સંસાર અસાર,
 સદ્ગુણ તું ચિત્ત વિચાર,
 મણી તેમાં શુભ માનને. રે મન ! માન ૦ ૫
 દેખજ દેહાદિક નિર્જીવો, હુબુહુ શિદ કર લઈ દીવો;
 સદ્ગુર શરણુ રહી લે સાર,
 છે સંસાર ન તરતાં વાર,
 ભવાની શંકરને સંભાર,
 અસ્ત કરી અજ્ઞાનને. રે મના માન ૦ ૬

પદ.

(રાગ—ઉપરનો.)

(ઓ) મનવા ! તન અભિમાન તજ, તું તારું રૂપ તપાસરે.
 હું છું કાણુ ? જગત્ શું ચીજ ?
 કાણુ બધાનું છે સદ્ગીજ ?
 તેનીતો કરવા તજવીજ,
 રે પડ પથે પાંશરે. ઓ મનવા ! ૦ ૧
 આ પાંચે ભૂતોનું પુતળું, ધાંત્રિય સમૂહ સૂતળું;
 લે જડ વસ્તુ નહિ તું, જાણુ,
 એનું નયિ રે'તું અંધાણુ,
 તેથી તું જૂદો સહુ જાણુ,
 ચૈતન સર્વાવાસ રે. ઓ મનવા ! ૦ ૨
 મલ મૂત્ર રધિર માંસાદિ તણો, દુર્ગંધો અમંગલ દેહ ધણો;
 લેને તું ક્યમ કે' છે હું !
 મંદો દેહ નહિજ છે તું,
 “શુદ્ધ સદા ગંગલ હું છું”
 એમ દઢ કરી ધરી ઉઘાસ રે. ઓ મનવા ! ૦ ૩
 જન્મે છે તેમ વધે પણુ તે, પરિણામી ક્ષીણુ ધરો મરશે;
 જારે તેમાંનું કાંઈ નહિ,
 તું અવિકારી અવિચલ સહી,
 તું સર્વેમાં સાક્ષી રહી,

કરેછે પૂર્ણ પ્રકાશરે.

ઓ. મનવા ! ૦ ૪

આ જગ બાજીગર ખેલ બધો, મિથ્યા માયાથી આવો વધ્યો;

આપતાશું રૂપનું ન ભાન,

એ છે મૂત્ર મહા અશાન,

ત્યાં લગી છે આ જગ સહુ માન,

ज्ञान थये सहु नाश रे.

ॐ भन्वा !० य

અધારે દોરડી દેખીને, નાસે સપં ગણીને ખીને;

પણ દીપકને અજવાળે,

સર્પ પછી કહો કેમ બાળે,

શ્રુતિ માતા સંશય ટાળે;

કર સદ્ગુરુ પર વિશ્વાસ રે.

ઓ મનવા ! ૦ ૬

અહ્માદિક સહુથી માંડીને, કીડીનગી નજર લગાડીને;

જે સહુમાં સરખો વર્તે છે,

તે સત્ ચિત્ આનંદજ છેજ,

સર્વેનું પણ મદદગાર બોલ,

તેજ તુંછે સુખરાશ રે.

શ્રી ગનપા ૧૦ ૮

સહુ દસ્ય જગત્, તું છે દ્રષ્ટા, સહુ સૃષ્ટિ તણો પણ તું સ્વષ્ટા;

वरताये नहि पगर-विवेक,

છે સર્વાંતર્યામી છેક.

આભય ભવાનીશંકર ચોક

અચલ સદા અવિનાશ રે.

ॐ भक्त्या ! ८

आत्मानुं यथार्थं स्वरूपं नहि ओल्लखनारा

वादीओनो विवाद.

कवित.

(છંદ મનહર.)

પોતાને પંડિત વદે, પોતે અપંડિત હોય,

પોતાના કલ્પિત ગતે, આડે અફલાય છે;

એવા એવા અલ્પ જન, નૈયાયિકાદિક અન્ય,

શાસ્ત્ર જાણનારા મન, ફેકટ પૂછાય છે;

જાણે નહિ નિજરૂપ, બાળો આંતિ તથા ભૂપ,

અંતે પડી અંધકૂપ, અતિ અકલાય છે,

પોથું ગણ્યું નહિ થોથું, ગોધે ખાધું ખુચ ગોથું;

ચેનનસ્વરૂપ ચોથું કેમે ન કળાય છે.

૧

નાસ્તિક ચાર્વાક તથા, અનુસારી આવી ધણા.

દેહને આત્માજ બણ્યા, કરેછે બેભાનમાં

તે મત ગાંહેતા મળી, કાષ્ઠ ઈંદ્રિયોને વળી,

કાષ્ઠ પ્રાણનેજ ભરી-વિધ માને માનમાં;

ગાને મનનેજ કાષ્ઠ, કાષ્ઠ તો બુદ્ધિને સોધ,

શૂન્યને ગાને છે કાષ્ઠ, શઠ અભિમાનમાં;

ભટ્ટ આદિ મત તો આનંદમય કોશ આત્મા,

એમ ભિન્ન ભિન્ન માને, કુતર્કોના તાનમાં.

૨

આત્મા તો છે એક આપ, અવિનાશી ને અમાપ,

છતાં મૂર્ખો કરે ગાપ, પાપના પ્રતાપોઓ;

આણુ પરિમાણુ વાદી ગણે છે આત્માને આણુ,

દેહ જેવડોજ જાણે છે, દિગંજરાદિઓ;

વિભુ પરિમાણુ વાદી, વદે છે આત્માને વિભુ,

એ પ્રકારે અનેક પોકાર પાડે પાપીઓ;

કોઈ જડ રૂપ કહે, કોષ્ઠ ચિજજડને લહે,

કોઈ તો ચિદ્રૂપ ચહે, મૂર્ખ મિથ્યા વાદોઓ.

૩

સ્વપ્ને ન સ્વરૂપ જાણે, મનમાની મોજ માણે,

પેતાને પોતે વખાણે, જાણે જગ જીતિઆ;

અજ્ઞાન હરે આરૂઠ, ગોતે ઈશ ક્યાંથી ગૂઢ?

સત્ય મિથ્યા માને મૂઢ, રૂડી ક્યાંની રીતિ આ?

યોગ મતવાળા માળા, પ્રકૃતિનો પ્રેરક જે,

પુરૂષ તે ઇશ્વર છે, કથે અથ દત્તિ આ;

તે તો અવિદ્યાદિ ચક્રી, અસંગ ગણે છે નકી,

જીવતી સમાન ઝકી, માને છે કુમતિ આ.

૪

ન્યારા વળી નૈમાયિક, કો'ના જાપની ન જીક,

યોગથી વધી અધિક, ઠીક ઠાઠમાઠમાં;

ઈશ્વરના જ્ઞાનાદિક. વદે ગુણો વાસ્તવિક,

અસંગને છે અઠીક, પ્રકૃત્ય પાઠમાં;

તેમાં હિરણ્યગર્ભના, રહે નહિ બોલ્યા વિના,
 ધણા જણા ધણા દિના, ઘોળાયા ઘોંઘાટમાં;
 ઇશ જ્ઞાનવાન વડે, સૃષ્ટિઓ નવી નીવડે,
 માટે હિરણ્યગર્ભ છે, ઇશ મારા હાટમાં. ૫
 વિરાટ ઉપાસકો તો, વળી એમ વહે છે કે,
 રથૂલ વપુ વિના સૂક્ષ્મ, દીઠો કેઈ વાટમાં ?
 હનરો હનર શિરવાળો, ચક્ષુવાળો ભાળો,
 ઇશ્વરનું ઇશ્વરત્વ, અમારા વિરાટમાં;
 પ્રજ્ઞ અર્થે ઉપાસે છે, તે પ્રજ્ઞર્થિઓ તો કે' છે,
 રથૂલ વિરાટ પેઠે છે, કીટ કોટિ કાઠમાં;
 હોય ના તે ઇશ કોઇ, છે ચતુર્મુખજ સોઇ,
 બ્રહ્મ વિના ઈશ કોણ, ઉચરે ઉચ્ચાટમાં. ૬
 પૈષ્ણવો વહે છે રયા, કમલથી બ્રહ્મા થયા,
 કમલ વિષ્ણુ-વિજયા-નાભિથી થયેલ છે;
 જાણુ બ્રહ્માનું કારણ, વડા દુઃખવિદારણ,
 કર્તા અયુધો ધારણ, વિષ્ણુ પરમેશ છે;
 સૌ કે' વિષ્ણુ ચરણ-શિવનાં ન શોધી શક્યા,
 ગાટે વિષ્ણુ શાના મો'ટા? શિવજી મહેશ છે;
 ગણપતિ ભક્ત ભણે, જીતવા ત્રિપુર પણે,
 પૂજેલા શિવે સ-ગણે, ઈશ એ ગણેશ છે. ૭
 એમ અન્યથા અન્યથા, અન્ય મતોવાળા મથ્યા-
 ગરે છે કરે છે કથા કુડી અભિમાનમાં;
 મારણ ને ઉચ્ચાટણ, કોઈ તો વશીકરણ,
 ઇત્યાદિક સિદ્ધિ પણ, સાધેછે સ્મશાનમાં;
 ભૈરવ મૈરાલ માને, જોઇએ કો' શુદ્ધ્યો કાને,
 અસંખ્ય મતોના શાને, સગજેજ્ઞ સાનમાં ?
 અંતર્યામી થકી જડ, લગી ગણેછે આકડ,
 પીંપલ ખીજડ વડ, દેવ વાંસ રાનમાં. ૮

સવૈયા.

એ સહુ વાદીતણા કુવિવાદ વિષે નહિ સ્વાદ વિષાદ વિનાનો,

તે કરી દૂર બની બહુ શૂર સદા ઉપનિષદ સાર પિછાનો;
છે અવિવાદ કરો પ્રિય પાદ પઢી ખુબ યાદ પછી ભય શાનો ?
સંનિયદ્ બ્રહ્મ ભવાનો બહુ સુખરૂપ મહા મનમાં દઢ માનો. ૧

કરજ કરી વરો કરનાર, કરાવનારનું વર્ણન.

ભુજંગીછંદ.

અભિમાન પૂરી વિષે હિંદુઓમાં, હોતો દાંભિકાનંદ દ્વિજેત્તમોમાં;
સ્થિતિ નિર્ધનિતે પરીવાર બહોળો, સ્વભાવે ભલો ભાઈ ભૂદેવ ભોળો. ૧
હોતો પુત્ર મિથ્યાપ્રશાનંદ મ્હોટો, અવિચાર્યજી તેથીરાંભુજી છોટો;
પ્રભુએ કૃપા પૂર્ણ કીધી જનોની, ધરી ના દયા દ્રવ્ય આપી દોનોની. ૨
ગુનરે દિનો મ્હોટી મૂરકેલિ સાથે, પડયું અન્ન વસ્ત્રો તણું કષ્ટ માથે;
ભંગી ભીખ માગે ન દે કાઈ કાઈ, મળે જુજ રાંતી જમે ના ધરાઈ. ૩
પડીતો તણું દ્રવ્ય ઉદારતાથી, ઉડાયું સુતા સુતના સુવિવાથી;
નિચાર્યું ન મિથ્યાભિમાની પણાથી દિનો નિર્ગમીયુ વિના દ્રવ્યસાથી? ૪
કપો દાંભિકાનંદ ક્રોધટૂટૂ, કદી તાવડી નો ચડે ઘેર ચૂલે;
યમ મૃત્યુ તેનું શુણે એ સગામાં, પછીથી પડ્યા પુત્રશી દુર્દશામાં. ૫

મનહર છંદ.

ધરમાં ન ઘંટી ગંટી વિના ગાળ પાડે ખૂમો,
ભેરિયો ગિયારો ચીંચરે જે હાત્ર ચાલેછે;
દિન ઉદયારત થતાં સુધી શૂરા છોકરાઓ,
ચપટી ચપટી રટી રટી તેને આલેછે;
શાસ્ત્ર ધી સહિત ઘેર સાંસા પડે સીરાવાના,
મનરાવે પરધેર ત્યારે ભત્રું ભાળેછે;
વાળ વધ્યા પણુ પાઈ મળે નદિ મુંડાવાને,
ઓળી રીતે માત્ર ખાલી ધરમાંહિ મ્હાલેછે. ૧

દોહરો.

દિજ દાંભિકાનંદની, પડી દેહ જો દિન.
તે દિનથી દારે અડ્યા, દિજો સકલ નિરાંદન.

ચોપાયાછંદ.

- એ ત્રણ દા'ડા થયે ભૂદેવો, ભોગ્ગન વાત ચક્રાવે;
મરનારાનાં મનુષ્ય તણી સ્થિતિ લક્ષવિષે નવ લાવે. ૧
- કાઘ કહુ એ ક્યાંથી કરશે, શિરાવવાના સાંસા;
ખોલ્યો ખીજે રે' છાનો તું, જો જે થાય તમાસા ! ૨
- રે'વાનાં ધર મુકે ધરાણે, નહિ તો વેચી મારે;
પણ આપણને ખવરાવે, સુરમેશ્વર ઉંપર ધારે. ૩
- તે નિશ્ચય કરવા સમગ્ગવી, સહુને ખૂબ ચક્રાવો!
ધણા દિવસથી ધી ચાખ્યું નથિ, આ આવસરે ઉગ્રવો. ૪
- એ રીતે જ્ઞાતીના લોકનિ, શુભવાણી શુભિ કાને;
મોદીકેશ્વર મહેતાયે કહ્યું, દાંભિકના દિકરાને. ૫
- કેમ અલ્યા ! નોતરાં લખ્યાં નથિ, આજલગી લાઘ સાથી?
પછી પ્રવેશ થશે પંચકનો, ખાળકને ખુજ ક્યાંથી. ૬
- વાર, પણ કાકી ધનકોર શું, નથી સમગ્ગતાં કાંઈ;
લાવ અમે લખિયે ગણિતે સહુ, ક્યાં કાગળ ને શાઈ? ૭
- અવિચાર્યજી કે'છે કાકા ! લ્યો, હમણાં હું લઈ આવું;
હર્ષભટે ત્યાં હા ! હા !! કરતાં, ઝટ જવા સમગ્ગવ્યું. ૮
- કપટેશ્વર વળિ આવી કે'છે, “કાકી ગાંડાં કાઢે;”
“જરી નજર નાખી નથિ ખેંચતિ, શું કરિશું આદા'ડે” ૯
- એ શુભિ મિથ્યાયશઆનંદી, પુત્ર હતો જે મ્હોટો;
વચમા અપર વઘો સરોશે, વિચાર છે એ ખોટો. ૧૦
- સમગ્ગ વૃદ્ધ તમો સહુ તેથી, રસ્તો ખેશ જતાવો;
જેથિ કુલીન કુટુંબિ અમેાનં, મળે સુવશના લા'વો. ૧૧

હરિગીત છંદ.

- શુભિ વાણિ પુત્ર વડા તણી ખુજ લર્પે હૈયામાં ધર્યો,
પછિ એજ મોદીકેશ્વરે ઉપદેશ આતિશય આદર્યો;
તું'છે વડો ગુણવાન નથિ નાદાન કહ્યું મુજ માનજો,
ભારં ત્રિમાતુળ શુદ્ધ કુળ આ મૂળથીજ પ્રમાણ જે. ૧
- જોતે હતા જયનાથ દાદા ને ભુલેશ્વર ભાઈ રે,
તેની પછાડી જે ક્રિયા કરિ તે રહી વખણાધરે;

દીધેલ લાણું તાસ અભરામીતણું ત્હારે ધરે,
તેની વડાઇની વાત આખી નાત નિત આપન કરે. ૨
તો આજ આ પ્રાંજળ પિતા ત્હારા સુધા સંસ્કારિ ને,
ભોળા ભત્રા બ્રહ્મા સગાન કરો ક્રિયા તે ધારિને;
ખારસી ગજેથી નાતને ભલિભાત ભોજન ભાવથી,
દેવું ઘટે વળિ લાણું પગ કરજે અતી ઉત્સાહથી. ૩
જોજે તું કોઇ તણી કુશિક્ષાથી કદાપિ ચાલતો !
આ ઊંચ કુળ નિરમૂળ કરિને નામ ઉજળું ટાળતો ! !
નથિ પાસ પૈસો તેથી તું કદિ દીલમાં નહિ ત્રાસતો !
ધર ઉપરે લઇયું ધણા તું થઇશગાંજ ઉદાશ તો. ૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

આ સઘળું મરનારતણા સુન્ન શંભુજીયે શુણ્યું ભાવણુ ભારે,
ત્યાં ખુબ ક્રોધ ચડ્યો ચિતમાંહ અરે ! અંહિ દુષ્ટિ શિવદિ વિચારે;
તત્પર સ્વેદર પૂર્ણ થવા દિજ રાક્ષસ પાત્રકું કષ્ટ ન ધારે,
આ અમને રઝળી મરવા મતિ દે નિજ હુંડિ વધારવિ ધારે. ૧
શું કઈ નાંહિ ઇલાજ જીવો જીવિ લાજ તણો શિરતાજ ધરેછે,
ભાઈ વડીલ અરે! મતિનો અરિ પૂલણુ માફક પૂલિ પ્રરેછે;
ને અવિચાર્યજીને ન વિચાર મને વય ખાર ગણી નનરેછે,
મહાર્ કહું કરું કોઈ ગણે નહિ સૌ મળિ જ્યાં બકવાદ કરેછે! ૨

દોહરા.

તો પણ ક્રોધાવેશમાં, વધો શંભુજી વાણુ;
ઓ શાંતિજન સહુ તમો, નથી રિચિતિચિ અજળુ. ૧
ધરનાં ચાટે ઘાંટિ સહુ, એવી દશા કનિષ્ઠ;
ત્યાં આવી ભટ ભાવથીપૂરણુ માગે પિટ. ૨
કહો ક્યાંથી એ આપશે ! વિચારશે મતિવંત;
માટે ગજ પ્રગાણુ કહો, ટાળી મિથ્યા તંત. ૩
બહુ દિનથી લાંબા નળા, ખાત્રિ પડેલા ખૂબ;
મિષ્ટાન્ને કાર પૂરવા, તર્ક રચ્યો તામૂખ ! ૪
વ્યાળૂ વદશે વિપ્રને, પણ અમને અતિ હાણુ;
શીદ અમારો કાંડવા-બેઠા ધડિમાં ધાણુ. ૫

સવૈયા એકત્રિશા

ત્યાં ભટ ભુક્તાનંદ ભણેછે યકયક કર માં ! તું છે જાગ,
નાત રીતિ કશિ સગને શું તું ? હજૂ પડેછે મુખથી લાળ;
જેને ઘેર અસંખ્ય દિગ્ગેની પડિતે જગતી બહુ બહુ વાર,
તે શું ! તેજ ઘેર જાવન પણ પૂરા થાય નહિં આ વાર ! ૧

એ શું વાત નહીં જોવી છે ? દિક્ષિતનું ઘર ઉગદા આવી !
સાતિતણું ભૂપણુ ભૂલેશ્વર જેના વાજે જયના નાદ;
શું તેઓનું હુઆવનું છે ? નાગ મુરખના જામ કુષાત્ર !
ત્યાં તો તડાકનંદ ત્રવાડી કહેછે સાચી છે એ વાત. ૨

કેમ ક્ષુધાશંકર નથિ વદતા ? દિગ્ગમુઠ સગ દેખો ટક ટક,
કાલ પરગનાં જન્મેલાં શું ! નાત વચે યોગે બક બક !!
તું પણ મિથ્યાયશ ! આ સગયે સમજૂ ગદ ક્યમ બેઠો ચૂપ,
સરગ તને છે મ્હોટો તેથી ખરચ ખુશીથી અતિશય તૂપ. ૩

જાણુ ખોટાં શુણી વદા ત્યાં પુત્ર વડા મિથ્યાયશનંદ,
મુંબલો છો મર્ઠ શાગાટે સહુ શોય તણ દ્યોની આનંદ;
રેવાનાં નળિયાં વેચી દરેક ફરે વિટાળી કંકડો અંગ,
પણ ઉત્તમ નહિ નાગ હુઆવું જોઈ રહો રાખુંજું રંગ ! ૪

માતપિતાનું ઉત્તર કારજ વળી વહનું શુભ સીંગત,
આવે નહિ ફરિ ફરિને કદિયે ગાટે કરવું રાખી ખંત;
ધર વેચી કરવાનું ધાર્યું વિચારિત મુરખે તે વાર,
સહર્ષ થઈ મ્હોટાઇ જતાના જેમ ગૃહસ્થ અતી ઉદાર. ૫

દિજ નિર્દય દુષ્ટેયે અતિશે જેમ ચડાવ્યો ચડયો અપાર,
મિથ્યાયશમાં ગશયુત્ત જનિને વિપ્રપ્રતિ પછિ વડે વિચાર;
આત્મા લહેશ્વર કાકા ને હિંમતરામ તમે સહુ સાચ,
જે જોઈએ તે ખરિદ કરીલ્યો હમણાં મળિને હાથો હાથ. ૬

સર્વે શોભા છે જાતીની ગાટે શ્રમ કરિલ્યો સાગાશ,
જાતીલા સહુ કે'છે “હારી ઇશ્વર પૂણુ કરો સહુ આશ;
ચીજો સર્વે ચોટામાંથી લેવા ચાલ્યા થઈ રંગિયાત,
ત્યાં પંડ્યા ધૃતપ્રિય પછિથી કહે “શુણુને મ્હારી છેલ્લી વાત. ૭

ખીજ ચીજ લેજે લેજે પણ ધૃત લેજે દેશી શ્રીકાર,

પત્રાલીમાં પડતાં ઝટપટ ફરિ જતાં લાગે નહિ વાર;
 તેવું આસ્તું મળેનું લેવું જગિને દિજ જન રાજી થાય,
 પછિ દાંભિક આનંદ દેવેની કીર્તિ સ્વર્ગ વિષે વખણાય.” ૮
 એ રીતે ભૂદેવે ભવિક ભોજન મળવાનાં તે ગાટ,
 ફાંદો ફેરવતા ખુબ ખુશિમાં ફરે અહીં તહિં તજી ઉચાટ;
 અહીં હવે મિથ્યાયશનંદે સામગ્રી કીધીછે સજ્જ,
 રસોષ કરનારાને કે'છે કરજે ધીરજ સાખી ધજ્જ. ૯
 લઠેશ્વર પટ્ટેશ્વર પડયા મંડ્યા મોઢરિ લઈ અલમસ્ત,
 શહેશ્વર ચુરમેશ્વર શેઠ્યાં જુડથલલાલે બીજી વસ્ત;
 ખરજાંકર આદી કરનારા તેમાં શી ખામી કહે કાચ,
 ગોધાના પિર પાગડશાનો જાણે મલિદો બનિયો હોય ! ૧૦

ઉપજાતિછંદ.

દ્વિવેદિની જ્યાં થઇ દાદશા ત્યાં, વિપ્રોતણાં વંદ સહુ ધર્યાં ત્યાં;
 ભલી કડે કામળિયો કશી છે, જો જોષ્ટિકા સ્કંધ કરે વશી છે. ૧
 ધરી સહુ સુંદર દોરિ લોટો, પથે પડ્યા દૂરચિ કા'ડિ દોટો;
 કરી ખરી ખાખરની ખુતારી, ગુંદાજીની ગુંદિ કરીજ ભારી. ૨
 બક્ષા બિડી પત્રતણાજ ભાયા, ગાતા ગળી થેપલિનીજાં ગાયા;
 અહો સહુ એવિ રિતેજ આવ્યું, રે પ્યાદલે ગાગ અહુ ગમ્ભવ્યું. ૩
 હજૂ જીવો દૂર ભૂદેવ ભાવે, જાગે સૂરા સૈન્ય સજી શું આવે !
 ચડાઇ ચૂંમેશ્વર ઉપરે આ, આન્યા કરી ભુક્ત ભટો અરે આ. ૪
 પ્રવેશમાં પાદરથીજ લાગો, વીખ્યાં છત્રાં કેકતણીજ પાંખો;
 પછી પુરીમાં જઈ ફાજ જેની, પત્રાળિની ઢાલ સજે મજેની. ૫
 હજૂ સહુ સાવધ થાયછે ત્યાં, મિથ્યાયશાનંદ વળી વદે ત્યાં;
 અહો! દિવ્વો ભાગ્ય સુભાગ્ય મ્હરાં, જે દર્શનો આજ થયાં તમારાં. ૬
 કરો તૈયારી ઝટ સ્નાનનીરે, વેળા થવા આવિછ સાંજનીરે;
 કહેછ ત્યાં તો પડિ પંકિત પોળે, નાજી કઇ કેક રજાજ શોળે. ૭
 પુરી રહી નાહિ જરી અધૂરી, જ્યાં જૈ જીવો ત્યાં દિજ પંકિત પૂરી;
 શર થયું પાત્ર પરીશવાનું, બીજા જન્મેને જન્મું નિર્જવાનું
 ભલા ભૂદેવે તણિ પંકિત ભાળી, આશ્ચર્ય પામ્યા જન ગર્વ ટાળી;
 “મહા ગૃહસ્થો થકિ ના થવાયે, મિહ્નિકના તુલ્ય ખરે વરાયે.”

તોટક છંદ.

કરિ તાસ સમાન મજ્જેનિ ખિલી, ત્રિધિ પાસ જીવે પતરાણિ લીલી;
 અતિશે સુરમેશ્વર માંહિ ભયાં, ધૂત તાંગડિ ધારયિ જાય તયાં. ૧
 ખુમ યોગિ મયોગિ કરે કચર્યું, જ્યમ ગારિયું ગારતું હોય કર્યું;
 પતરાણિ નિચે જંગ કૂપ લરી, ઠરવા કરિ યુક્તિ ઉમંગ ધરી. ૨
 દડિયા દિદગા દશ શેર તણા, ભરિ પાસ ધર્યા રહિ નાહિ મથા;
 રસિકેશ્વર સ્વાદુ કરી ચટણી, જમવા ત્રિધિ દેડેઝનદાર ઘણી. ૩
 રસિયા કષ્ઠ તો લેષ રંગચુને, ભડયું કરિ ભાવયિ રાખ્યું કને;
 કઈ તો લઈ માખણિયજ મુળા, પતરાણિ વિષે કરિયા ઢગળા. ૪
 સુરમેશ્વર ખાઈ શકાય બહુ, ઉપચાર કરે દિજ તેયિ સદુ;
 કશણી સુરમું પછિ પંક્તિવિષે, ઉઠિ કેક ગયા મળવાજ મિષે. ૫
 અમછે ભટજી! ખુશિમાં સહુછે? ક્યમ! ભાષ ન આવિ શક્યા કયુંછે?
 અમ વ્યાસજી! આશન ક્યાં કર્યુંછે? જમ જોમ પુછે 'ન ઠર્યું ઠર્યુંછે?'
 વડિસો થઈ નાતતણા કઈ તો, કરતા તજવીજ ફરે તહીં તો;
 'પરિશાપું નથી! અહિયાં પરિશો!! અમ પીરસનાર શું સુસ્ત દિસે!!' ૭
 ખરયામ કશો શિ ધારિત લહે, ખસ્યો ખુમ તૂપ સુ વાણિ વહે;
 મિથિયાવશ જન્મે સહર્ષ થતો, ધરિ મોટપ ફૂલિ ફરે ફરતો.. ૮
 દિજ સૌ મળિ ખુમ વખાણુ કરે, 'યતિ આવિછ આ રીતિ આધ ધરે;
 ધનછે ધન દાંભિકના સુતને, દિજ ભોજન કોણુયિ થાયા! અને-૯
 ધરિ હિંગત હોંશયિ કોણુ કરે? કુળદીપક ધન્ય તને ધનરે !!
 જંગ રેલ પડે ધૂન ધાર વહે, મન ખુલું મુઝી યશપ્રાપ્તિ ચહે" ૧૦
 જમતાં જમતાં સુવખાણુ કરે, ગ્રહી સેરતણા ત્રણુ ગ્રાસ ભરે ! ;
 પુરિનાં જનતો સહુ જોઈ રહ્યાં!! ઝટ પાતળ ખાણિ દિજે કરિયાં !! ૧૧
 નહિ ગર્જ કશી રહિ ભાતતણી, જમિ ઉડી ગયા નિજ સ્થાન ભણી;
 દિજ સૌ દિન બે લગિ ભુક્ત કરી, કરવા વળિ લાણું ઠરાવ્યું ફરી. ૧૨
 લઈ લાણું ભૂદેા વિદાય થયા, મિથિયાયશનંદ વિગાસિ રહ્યા;
 અતિ હર્ષહતો ઉશકેરણિથી, પાણુ જાણુ પડી પછિ પાછળથી. ૧૩

વસંતતિલકા છંદ.

દ્વિયા દિવેદિનિ ગયે દિન બે થયા જ્યાં,
 સૌ લહેસુદાર લમ નામુંજ આવિયા ત્યાં;

ઢેકાણું પાસ પર્ણું નહિ કાંઈ, જેથી,—
 કૃયાદિયો પડિ પછી થઇ જો ફજેતી, ॥ ૧
 જૈને હજાર ફિટકાર જતો વદે રે,
 દોરાય દિજ દરરોજ અદાલતે રે;
 હાથે કરી અકથ દુઃખ ખરીદિ લીધું,
 કોઈ ખરું હુકમનામું તૂત કીધું. ૨
 જેથી થયું જરૂર એ ધર જમ જમારે,
 ધંટીય બંદિ કંઈ નીકળિયું ન ત્યારે;—
 કાંડે કશી પછિયિ તો સકુટુંબ કા'ડ્યો,
 આબ્યો ન કોઈ ભડવીર ભૂંદેવ આડો. ૩
 હુંડી પિઠાવિ ધર તો હરરાજ કીધું,
 ઉત્પન્ન દ્રવ્ય થયું તે સહુ બહેચિ દીધું;
 આ લાઇ તો બટકતાજ રહ્યા ભિખારી,
 ગાળે દિનો પરગ પોકરશ્રાદ્ધ સારી!! ૪

દોહરો.

પોતે પુત્ર પ્રિયા મળી, પૂર્ણ કરે પોકાર;
 અન્ન ઉદકથી ટળિ ગયાં, ગયાં ટળી ધરખાર. ૧

લલિતછંદ.

ધર હતું અરે એક તે ગયું, રઝળવું હવે રાનમાં રહ્યું;
 પ્રભુજી શી મતી આપિ તે સમે, સમજ ના પડી તે હવે દમે. ૧
 મળિ મહા દિજો દુહ તેમણે, ભ્રમવિ ચિત્તને ભોળવ્યો મને;
 સુયશ પ્રાપ્તિની હોંશથી હુંતો, સળમતી અતી ચહે વિષે સુતો. ૨
 કુમતિ આપિ લેતું ખુરં થજો, જરૂર દુહતો વંશરે જજો;
 વિખુધને દઇ મોષ લાગતો, ભવતણો કિધો ભીખ માગતો. ૩
 ખબર તો પંછીથી પડી ખરે, અરર તે સમે ના વિચાર્યું રે;
 સુમતિ શંભુજીની ન મેં ધરી, મુરખ હું વિમાસું ફરી ફરી. ૪
 દિવસ દુઃખના વેઠિયા સદા; સ્વપનમાં સુખી ના થયા કદા;
 અરર વસ્ત્રના સ્નાતને* ગળે, ભુખયિ ખાળ ટા'ડયિ ઠગવળે. ૫
 સખન દુઃખ દેખ્યું ન જાયરે, વગર અગ્નિયે લાગિ લાય રે;

પડતી આ નથી કેમ કાપરે! અરર હાપરે!! હાપ હાપરે!!

૬

શિખરિણી છંદ.

તહાં આતી કે'છે સુજન શ્રવણે શમ્ભુજ પડે,
રડે શાને બાધ શુભ થઇ થવાની તુજ વડે;
ગયા સૌ સ્નેહી કયાં? ધ્રુવ ક્રકવિ શું સાંતળે થયા ?
રહ્યા હો એકીલા, કયમ જરિ ન તહારી ધરિ દયા. ૧

“ભયે દુઃખી થાકે રજગિ મરિ જાકે પાણુ ભયે,
તથાપિ સદ્ ક્રિયા પિતૃતણિ કરે આ શુભ પળે;
લહું આશીર્વા હું વગિ અયમ કીર્તિ લહું બહુ.”
અરેરે ! એ બોલ્યું તુજતણું ગયું કયાં વહું સહુ. ૨

હવે આ ચાખો સૌ અતિક્રમ મળ્યું આશિષતણુ,
નડ્યું એતો નિશ્ચે મુરખ તુજ મિથ્યા યશપણુ;
ચણવી સર્વે તો ગિરિયિ ગગણવી દુર ગયા,
અરે એ દુષ્ટોના દઠર દિલમાં હોય ન દયા. ૩

અનુષ્ટુપ છંદ.

શુભી સજ્જનની શિક્ષા, પડે છે તેમને પદે;
એ મિથ્ય યશ આનંદી, વદે છે કંઠ ગદ્ગદે. ૧

સોરઠો.

મલું કહોછો જાત ! વાત સત્ય સમગ્ધય છે;
પસ્તાવો પશ્ચાત્, થાય હાય હું શું કરું

શારૂલ વિકીડિત છંદ.

જ્ઞાતીનાં સહુ લોક આ શુભિ પછી શું મસ્કરીઓ કરે !
“મુખે ચિત્ત વિચાર્યુંના પ્રથમથી થાયે શું રોધ મરે ! !
કોઇ કૂપ વિષે કહે ઉતરવા શું કોઈ કૂપે પડે ?
કોઇ કહે શુભિયું તું ભાધ ચડિત ! શું કોઇ શને ચડે ? ૧

આ તો અક્ષતનો અરિ ખુશિ ધરી સૌએ ચડાવ્યો ચડ્યો,
ત્યારે તો પડતું પછીથિજ રહ્યું જૈ કષ્ટ કૂપે પડ્યો.”
પહેલાં જે જઈને વખાણ કરતાં તે આજ નિંદે સહુ,
માટે હું ધરિ દિલ્ગિરી સ્તુતિ કરી સર્વે જનોને કહું.

આવું કોઇ કદી ન કાર્ય કરશે સ્વસાંતિ લેજો શુભી,
આ મિથ્યાયશનંદની ઉલટતા કહો છેલ્લિ કેવી પુણી ?
પાસે દ્રવ્ય દિધું છૂં પૂર્ણ પ્રભુએ તે તો કરો સૌ ભલે,
જે કળે લક્ષ શક્તિ વીણ કરશે તેની થશે આ વલે. ૩
છું સ્વસાંતિ શુભેચ્છુ સેવક સદા રાખુ છું એ આશરે,
સર્વે ચાલ કુચાલ તૂર્ત તજ દો કષ્ટો થશે નાશ રે;
કહે ઔદિચ્ય ભવાનોશંકર દેવે ઘોઘા વિષે વાસરે,
રે'વું મૂળ વળા નરોત્તમસુત સ્વસાંતિનો દાસ રે. ૪

શ્રી.

શ્રી સંસ્થાન ભાવનગરના માજી મુખ્ય દીવાન મેહેરખાન
ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ઓઝા સી. એસ. આઈ.,
એમણે સન્યસ્ત ધારણ કર્યું તે પ્રસંગે
રચેલી કવિતા.

શાર્દૂલ વિકીરિત છંદ.

છે જે જાતિ અસંખ્યમાં ગતુપંની તે પામવી દુર્લભ !
તેમાં બ્રાહ્મણ જાતિ જેહ મળવી તે તો મહાદુર્લભ !
તે પાગી કરિછેજ શાસ્ત્ર સમજી આ જન્મસાક્ષ્યતા,
ગૌરીશંકર ધન્ય ધન્ય અતિશે છે ધન્ય માતાપિતા. ૧
જેણે આ જગમાં સુજન્મ ધરિને કીધાં સુકૃત્યો સદા,
પ્રાણીમાત્રંતણાં ન દીલ દુખવ્યાં દીધાં સુખો સર્વદા;
શાંત્યૌદયદયાદિ સદ્ગુણવડે શું શ્રેષ્ઠ શોભી રહ્યા !
જેનો રાજી થઈ જનો જય વડે આગાલવૃદ્ધો અહા ! ૨
શ્રીભાવાખ્યપુરેશના * પ્રિય અને વિશ્વાસુ આમાત્ય † જે,

* શ્રી ભાવનગરના રાજાના. † પ્રધાન.

જેણે રાજ્યતણો પ્રકાશજ ધણો કીધો જુઓ આજ જે;
મોટારાજ્યનરેંદ્ર સૌ સ્તુતિ કરે જેના મહારાજાને,
મહારાણી સરકાર પ્યારથી ચહે આપી મહામાનને^૧.

ગીતિ છંદ.

વિજય^૨ અને અક્ષય^૩ યશ^૪, આજે શ્રીતપ્તસિંહરાજ્યતણી;
સેના સન્નિધાથી, કીધી પ્રીતે પ્રતાપી મંત્રિ બણી. ૧
લોકપ્રિય નૃપ અપ્રિય, જો પ્રિય નૃપને, ન તો જન પ્રિય છે;
પણ આ સત્પુરૂષ જુઓ! રાજ તેમ પ્રજા તણા પ્રિય છે !!!
જે રાજ્ય હતું પરાધીન, તે સ્વાધીન^૫ કરી સોંપ્યું નૃપને;
ધર્માદિક મહાભારત—કામો કીધાં સહી અતિ શ્રમને. ૩
આવા કો ન થયાં છે, થશે ન કો શ્રેષ્ઠ ગગાભાષ સમા,
ધન્ય સુધીર પુરૂષને, આપું શોધી સુહૃદિત સી ઉપમા. ? ૪

મંજુભાષિણી છંદ.

કહું છું ન આ અતિશયોક્તિ હું કરી,
જનસર્વઅંતર યથાર્થ છે વશી;
શિરછત્ર છે અતિપવિત્ર સર્વના,
શુભદર્શનેયિ દિન સર્વ પર્વના. ૧

ગીતિ છંદ.

સ્વસુત સમ સહુ ઉપર છે, ગૌરીશંકરની સમદૃષ્ટિ સદા;
શુદ્ધ શુભેચ્છક વૃત્તિ, બોળાંશંભુ સ્વયંભુ સમ સુખદા. ૧
મહાદધિકાર મળ્યે પણ, મોટપ માન સમૂળ મળે ન ઉરે;
એવા જન વિરલા છે, ગૌરીશંકર સમ આ ક્ષિતિ^૬. ઉપર. ૨

મંજુભાષિણી છંદ.

ચરિતાપતમજનને કદી જડે, જળ જાંચ તૂટે સુખ શાન્તિ સાંપડે,
ત્યમ સર્વને પ્રિયગગાભાષતણી, શુણ્ણતાં સુવાણિ સુખ શાન્તિ છે ધણી.

શાર્દૂલવિઠીડિત છંદ.

હોડયો છે અધિકાર સુંદર છતાં ખ્યાલિ વધી છે ખરે.

૧ સી. એસ. આઈ. નો કિતાબ. ૨ વિજયસિંહજી. ૩ અખે-
રાજજી અથવા દાજીરાજજી. ૪ જસવંતસિંહજી. ૫ સંવત ૧૯૨૨
માં ઇંગ્રેજી કાયદાની સત્તા ઉઠાડી. ૬ પૃથ્વી ઉપર.

જેની નિમંત્રકીર્તિ છે ચળકતી શ્રીદેશદેશાંતરે;
આવા વીર સુધીર આ જગતમાં જોતાં જવલ્લે મળે,
ગૌરીશંકરજી ધણાંજ સુખથી જીવે પ્રતાપી બને. ૧

શિખરિણી છંદ.

સદા બોલ્યું પાળ્યે સુદૃઢ નિરખ્યા રામ સરખા,
યયાતિ શ્રીરાજ સગ પરમધર્મિષ્ઠ પરખ્યા;
કરે રક્ષા આવે શરણુ જન તેની શિથિ^૧ સમી,
સુકીર્તિ જો જેની ભરત^૨ સમ વિશ્વે રહિ રમી. ૧

શાદૃલવિકીડિત છંદ.

જેવા ઉત્તમ વ્યાવહારિકવિષે વૃદ્ધે વખાણ્યા ધણા,
તેવા પૂર્ણજ પારમાર્થિકવિષે જોતાં ન તેમાં ગણા;
જેમાં એક અશક્ય છે. સુધરવું તો કેમ જો સૂધરે,
ખાંને સાંગઉપાંગ સિદ્ધ કરિયાં સોતસાહ^૩ ને સાદરે. ૧

સૂધર છંદ.

લીધો સત્સંગ શોધી સહજ સુગતિથી પૂર્ણ સદ્બોધ સાહી,
ગાળ્યોછે રોહ સાથે સદય સગય સન્માર્ગ સન્છાસ્ત્ર માંહી;
બ્રહ્માત્મિકત્વનો નિશ્ચય દૃઢ સમજ્યા સાધનો સર્વ સાધી,
દીઠે સોપાધિવાળા પણુ સમજિ જીઓ છે ન એકે ઉપાધિ. ૧
જેની અત્યુગ્રશક્તિ સ્મરણુતર્ણી કથા વર્ષ સોયે ન ચૂકે,
જેથી સન્છાસ્ત્રનો છે અનુભવ અતિશે પડિતો શું વધુ કે^૪!
છે જોઓ પૂર્ણરીતે કુત્ર વય યશ છત્યાદિમાં વૃદ્ધ ભારે,
જોણે સંપ્રાપ્ત કીધા પરગજ પુરુષાર્થો અવિચ્છિન્ન ચારે^૫. ૨
જીઓ પૂર્વે થયેલા જનકનૃપ તથા યાગવલ્ક્યાદિ જેવા,
વિદ્યારણ્યાખ્ય સન્યાસી વિજયનગરે ગાધવાચાર્ય એવા;
તેવા સંપૂર્ણ આ શ્રેષ્ઠપુરુષ નિરખો શ્રીગગાભાઈ આજે,
જીઓ પૂર્ણપ્રતાપી નરતનુ ધરિયું લોકકલ્યાણ કાજે. ૩
છે સન્યાસી સમાને પણ પદ પસંદી શાસ્ત્રના સંપ્રદાયે,
કીધો સન્યાસ^૬ સર્વે સુત જન ધનની ઈષણાનો^૭ સદાયે;

૧ શિથિરાજ. ૨ ભરતરાજ. ૩ ઉત્સાહ તથા આદર સાથે.
૪ કહે. ૫ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. ૬ ત્યાગ. ૭ છન્દાનો.

અત્રે તો પૂજ્ય તે છે પણ સુરપુરમાં^૧ પૂજ્યનાપૂજ્ય પેખું;
આહા! આવા મહાત્મા અવનો ઉપર આ દૃષ્ટિએ એક દેખું.^૪

રાગ જંગલો.

જન્મ ધર્યો તે આતું નામ પ્રમાણુ, પ્રાણી હો જન્મ ધર્યો તે. ટેક.
જેણે જનપ્રિય થઈ જગમાંહે, કરિછે સુકીર્તિની કમાણુ^૨ પ્રાણી હો. જન્મ. ૧
જેને સુખ સંતતિ સંપત્તિ, છે ચિરઆયુ સુખાણુ. પ્રાણી હો. જન્મ. ૨
ઉત્તમ અધિકારાદિ સંપાદન, કરિને શોભેછે સગભાણુ^૩ પ્રાણીહો જ. ૩
ત્યમ સમજ્યા સ્વાત્માને સ્નેહે, પામવા પદ નિર્વાણુ^૪ પ્રાણી હો. જ. ૪
જન્મ મરણુ^૫ સંસાર ઉદધિને, તરવા મેળવીયું છે વાણુ. પ્રાણીહો. જ. ૫
સેઈ સંન્યાશ્રમ લીધીછે, ઉદધિ ઝાળંગવાની લાણુ. પ્રાણીહો. જ. ૬

ધંદ્રવજા છંદ.

સાક્ષાત્પરબ્રહ્મસુખસ્વરૂપ, જાણી કરી દર્શન એકરૂપ;
નારાયણાર્યે નમું ઝાં વહીને, શ્રીસચ્ચિદાનંદ સરસ્વતીને^૬. ૧

પદ-રાગ જલ્લો.

“મેરો ગિરધર ગોપાળ દૂસરો ન કોઈ.” એ રાહ.

ધન્ય ધડી ધન્ય ભાગ્ય ધન્ય ગગાભાઈ,
ઉભયલોકને સુધારી કરી શ્રેષ્ઠતાઈ. ધન્ય૦ ટેક.
ભાવનગર રાજ્યદ્રવ્ય સદ્વ્યય સુખદાઈ,
ધન્ય છે મહાનુભાવ ભૂપની ભલાઈ. ધન્ય૦ ૧
ધન્ય માતૃપિતૃભક્ત વિજય^૭ પ્રભાભાઈ,
ધન્ય નાત નાગરીની નાંગના ગવાઈ. ધન્ય૦ ૨
ધન્ય સર્વ દર્શનાર્થ આલ્યાં જન ધાઈ,
ધારિને સહર્ષ આથી શી વડી વધાઈ. ધન્ય૦ ૩
બ્રહ્મનિષ્ઠ સેવનાદિ થાયછે સદાઈ,
ધન્ય ભાગ્ય છે ભવાનીશંકરનાં ભાઈ ! ધન્ય૦ ૪

રચનાર ભવાનીશંકર વિં નરોત્તમ, દ્વિવેદી.

ભાવનગર સંવત ૧૯૪૨ અષાઢ સુદિ ૧૧ ચંદ્રવાર.

— ૦૦૦ —

૧ સ્વર્ગમાં. ૨ કમાણી. ૩ સૂર્યસરખા. ૪ મોક્ષ. ૫ જન્મ-મરણરૂપ સંસારસાગરને. ૬ ગગાભાઈએ સ્વામી થતાં જે નામ ધારણ કર્યું તે, ૭ વિજયશંકરભાઈ તથા પ્રભાશંકરભાઈ.

શ્રી પુણ્યપાવનાસ્વાન.

મંગળાચરણ.

ઇંદ્રવજ્રા છંદ.

શ્રીસમ્યદાનંદ મહાસમર્થ,
જે ઝોળખે અસ્ત બને અનર્થ;
આંતર્મુખે જે ઝટ ઝોળખાય,
તે હું પરબ્રહ્મ બન્યું સદાય. ૧

દોહરા.

અનાદિ કાળચક્રી ટળ્યું, સ્વસ્વરૂપનું બાન;
કષ્ટરૂપ કેવાય તે, મૂલ-મહા-અજ્ઞાન. ૧
સમૂલ તેને ટાળીને, આત્મતણો અપરોક્ષ^૧;
કરાવનાર^૨ જ્ઞાન^૩ છે, જ્ઞાનવિના નહિ મોક્ષ^૩. ૨
જ્ઞાનતણું સાધન ગણો, વિવેક^૪ ને વૈરાગ્ય^૫;
તેને સંપાદન^૬ કરે, હોય મહા-શુભ-ભાગ્ય. ૩
તો મારું તારું ટળે, સત્ય અસત્ય જાણાય;
શોક મોહ સહુ નિશ્ચયે, નાશ સમૂહા થાય. ૪
એ સંબંધિ પુરાતની, શુભ આખ્યાન સુહાય;
અંત્ર યોગવાસિષ્ઠનાં, પ્રકરણ ઉજ્જ્વલમગાય. ૫
વસિષ્ઠમુનિએ રાગને^૭, કહેલ છે બહુ બેશ;
પાવનને પુણ્યે કર્યો, યોગ્ય મહા ઉપદેશ. ૬
એ ઉપરથી આ સ્થલે, “પુણ્યપાવનાખ્યાન;”
પ્રાકૃત પદાત્મક રચ્યું, ગ્રહણ કરો ગુણવાન. ૭

૧ હાથમાં રાખેલી વસ્તુની પેઠે જે યથાર્થ જાણાય તે. ૨ જીવ અને બ્રહ્મનું એકપણું જાણવું. ૩ દુઃખરૂપ સંસારથી છુટવું, અર્થાત્ પુનર્જન્મ થતાપણું નહિ. ૪ જડ તથા ચૈતન્યનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજવું. ૫ શરીર વગેરે સર્વ દુઃખદાયક ગિથ્યા છે એમ સમજીને તેમના ઉપર જે અપ્રીતિ થતી તે. ૬ મેગવે. ૭ શ્રીરામચંદ્રજીને.

પવિત્રરૂપ વિચિત્ર છે, ઉત્તમ આ ઇતિહાસ;
શોક ટળે સહુ જો શુભે, રાખી દૃઢ વિશ્વાસ. ૮

હરિગીત છંદ.

આ શ્રેષ્ઠ જ'બૂદ્ધીપગાં અતિસુંદર રચણને વિષે,
છે વનધટાવાળો રૂપાળો ગિરિ મહેદ્ર મહા દિસે;
જ્યાં કદપતરઝોની મહાશીતલ સદા શુભ છાય છે,
ત્યાં દેવ કિન્નર આર્વાં સહુ વિશ્રામ કરી સુખી થાયછે. ૧
તે ગિરિતણાં શિખરો ધણાં મોટાં ગગનમાં માલનાં,
જે બ્રહ્મલોકલગી ગયાં ભાસે બલાથી ભાગતાં;
તે ઉપર સુર સર્વે મળી શ્વનિ સામવેદતણા કરે,
ગિરિની ગુફાથી પવનસાયે શબ્દ-ગાયન નીસરે. ૨
કઈતરફ જળથી પૂર્ણ વિજળીસહ મહામેધો વસે,
કઈતરફ પુષ્પેપૂર્ણ વેલિ કૃશપંગિત રું તે હશે !
ગિરિતટવિષે અફળાય એવા શરભ-શબ્દોએ કરી,
એ આપ ગિરિ જાણે ગુદામુખથી પ્રલય-ધનને હરી ! ૩
કહી વે'છ જલઝરણાં ગુફાસાયે ઉછાળા મારતાં,
જાણે રું હાય સમુદ્રમોઝાં ગર્જનાસહ નાયતાં !
વિધવિધતણાં કહીં પક્ષિયો મનહર મધુર શબ્દો કરે,
સિંહો ગુફામાં ગર્જના કરી શ્વરની હિંમત હરે. ૪
કહીં કદપવૃક્ષ કદંબવૃક્ષો વળી પરમદક્ષો વસે !
કહીં અપ્સરાગણ રમણ કરી પર-મન હરી હોશે હસે;
નિર્મલ મહા ગંગાપ્રવાહો વાહ ! આઘ્યા જાયછે,
કહીં રતનગણિ રમણીય રવિસમ જ્યાં જડેલ જણાયછે. ૫
એવાં સુશોભિત શુદ્ધ ગંગાતટઉપર મનમાનતાં,
જે સ્નાનપાન નિમિત્ત મુનિજનવૃંદ જ્યાં વસતાં હતાં;
ત્યાં યાનવાન ઉદારબુદ્ધિનિધાન દીર્ઘતપામુનિ,
રે'તાહતા માનો સુમૂર્તિ તે મહા તપની બની ! ૬

૧ શબ્દ. ૨ એક જાતનાં આઠ પગવાળાં પક્ષીઓના શબ્દો-
એ કરીને, ૩ પ્રલયકાળના મેધને.

શશિસમ સુશોભિત પુત્ર તેને પુણ્ય પાવન બે હતા,
જાણે બૃહસ્પતિના તનુજ બે હોય *કચ યું શોભતા !
સુત બે તથા બીએ સહિત શોભાયમાન મુનીશ્વરે,
માંડ્યા ૨વ્યતીત કરવા સુદિન કરી જ્યાં કૃપા જગદીશ્વરે. ૭

વસંતતિલકા છંદ.

ગાળ્યા પછી કંઈક કાળ પવિત્ર ઠામે,
માની થયો પ્રથમ પુત્ર સુ-પુણ્ય નામે;
તે છે વડો જ્યમ વયે ત્યમ સદ્ગુણોએ,
બીજે રહ્યો સુત શી રીતતણો શુણો એ. ૧
પુખ્તો દિસે પ્રકટતાં સર્મી સાંજ પેલાં,
અર્ધાં બિડેલ અરધાં જ્યમ ઉઘડેલાં;
*અર્ધપ્રભુદ્ધ મૂન પાવન પુત્ર તેવો,
હીંડાલ-ડોલ અતિ અસ્થિર હોય જેવો. ૨

ઈંદ્રવિજય છંદ.

કાલતણાં કમ ચક્રવડે શત કૈક થયાં વરસો ગત જ્યારે,
જુલું થયું તનપિંજર જે ક્ષણભંગુર દીર્ઘતપાતણું ત્યારે;
સંગ નિરર્થક તુચ્છ ગણી જ્યમ કાંચળી સર્પ સુખેથી ઉતારે,
તેમ મહામુનિએજ ચુકાગહી દેહ ઉતારી દીધો મનધારે. ૧
*સત્ પ્રયિત્ત ને *સુખરૂપ સદાશિવ આપ અલેપ ૭અભેપદ પામ્યા,
ધૂમ્ર રહે જઈને નભમાં ત્યમ તે *નભચિત્સુખમાંહ વિરામ્યા;
દંડયો પુખ્ત પડે અલગું ત્યમ પ્રાણુવિના વધુ છે કુટિકામાં,
યોગકળા કળનારી સુ-નારી મુનિની કને ગઈ એજ સમામાં. ૨
પુખ્તતણી જ્યમ વેલિ તજે ભ્રમરી ત્યમ દેહ તજ્યો દઢતાએ,
જે નભમાં શશી અસ્ત થયે શશિકાંતિ શશીસહ અસ્તજ ધાયે;

૧ બૃહસ્પતિનો પુત્ર. ૨ ગાળવા, ગુન્નરવા. ૩ અરધો માની અને
અરધો અમાની, અર્થાત્ આત્મા તથા અનાત્માનો યથાર્થ વિચાર કર-
વામાં અપૂર્ણબુદ્ધિવાળો. ૪ ત્રણે કાળમાં જેનો નાશ નથી તે-અવિનાશી-
સત્યરૂપ. ૫ સ્વપ્રકાશ-માનરૂપ. ૬ આનંદરૂપ. ૭ અભય-ભયરહિત
સ્થાન—અલપદ. ૮ માન આનંદરૂપ આકાશમાં, આર્થાત્ સુખ-
રૂપ ચિદાકાશમાં.

તેમ અદૃષ્ટ થઇ પતિ પાછળ પામી પતિપદ પૂર્ણ સદાયે,
શોક કરે સુત પાવન પુષ્કલ પ્રાણ તજ્યાં પ્રિય માતપિતાએ

દાહરા.

- વ્યવહારિક રીતે કરી, સર્વ સગાંની સાથ;
શોક કરે સુત પુણ્ય પણ, હૈયું રાખી હાથ. ૧
- જ્ઞાનવડે ત્યાં તે પછી, તજી સત્વર સંતાપ;
ક્રિયા મૃતક-માળાપની, કરવા લાગ્યો આપ. ૨
- પણ શોક ન પાવન તજે, વધતો જન્ય વિજ્ઞાપ;
ઝાતી શિર ફૂટી કહે, હાય હાય! માળાપ! ૩
- શોકસમુદ્રનિમગ્ન થઈ, કીધી કૃપ નિજકાય;
વ્યાકુલ થઈ વનવનવિષે, આમ તેમ અચકાય, ૪
- ત્યાં પુણ્ય પિતામાતની ક્રિયા કરી તત્રાલ:
આવી પાવનની કને, કે'છે યુદ્ધિવિશાલ. ૫

ભુજંગી છંદ.

- અરે બાઈ તું આવડો શું રહેછે,
પઠે મેઢ અશ્રુ-પ્રવાહો પડેછે;
મહાશોકમાં શું પડ્યો પ્રાણ પ્યારા,
હવે સર્વ સંતાપ તું ટાળ તારા. ૧
- કરે શોક કોનો જની યુદ્ધિવાજો,
ઠરેજો થઇ થાય શું ઠોઠ હાલો;
જામે કાં લઇ બ્રાંતિનો શિર બારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૨
- પિતા માત તારાં ગયાં મોક્ષધામે,
મહાત્માજનો જ્યાં જઇને વિરામે;
શિવસ્થાન એ સર્વ-આધાર સારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૩
- નદીઓ બધી સાગરે એક થાયે,
બધું વિશ્વ આ બ્રહ્મમાંહે સમાયે;

નથી બ્રહ્મથી બિન્ન કો ભાગનારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૪
 છતાં સર્વનું એક જ સ્વસ્વરૂપ,
 ન જાણે પડ્યાં અણ તો અધકૂપ;
 ખરા જ્ઞાનિઓ જાળખે જોઈ ધારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૫
 હતાં તુજ માતા પિતા જ્ઞાનવાનો,
 અરે તું કરે ભેતણો શોક શાનો ?
 વસ્યાં સ્વસ્વરૂપે ન છે જન્મવારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૬
 અહો આમ શુકાગ તું હામ હારે ?
 ઘટે શોક મિથ્યા ન તારે લગારે;
 મણે માત મારીજ આ તાત મારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૭
 ન તે તારી માતા ન તે તાત તારો,
 ન તું પુત્ર તેનો કરે શા વિચારો ?
 નથી કોઈ તારો થયો કે થનારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૮
 નદીના તરંગોપડે જન્મ પામી,
 ગયાં કૈકનાં પુત્રવંદો વિરામી;
 મુઘાં તુજ માખાપ જન્મી હજારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૯
 થઈ જાય વૃક્ષોયો પુષ્પો ફલાદિ,
 સુતો થે ગયા તેમ માતા-પિતાથી;
 ન તું એકલો તેમનો પુત્ર ખ્યારો,
 અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૦
 કલત્ર પ્રજા મિત્ર બંધુ બિચારાં,
 વિત્યાં જન્મજન્મોત્થાં કૈક તારાં;
 વિતે માસગાસે ફલોનો છતારો,

અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૧

પિતામાત તારાં અસંખ્યો થયાંછે,
બીજાં જેમ જન્મી અસંખ્યો ગયાંછે;
વિત્યા તેમ તારા અસંખ્યાવતારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૨

પિતા માત ને બંધુ આ જન્મનાં જે,
કરે તેગનો સ્નેહથી શોક આજે;

કરે કાં ન પૂર્વે ગયાં જે અપારો?
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૩

જણાયે તને વિશ્વ અજ્ઞાનથી આ,
નથી કાંઈ તું જણજે જ્ઞાનથી આ;
નથી બાંધવો કે નથી કા કુમારો,

અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૪

નથી વસ્તુ તો નાશ તે હોય શાનો ?
નથી ખારમાં રવારિનો બિંદુ નાનો;

દિસે બ્રાંતિથી વારિનો છે વધારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૫

વળી જોઈને રાજ્યલક્ષ્મી રૂપાળી,
સળી ના જતો બ્રાત હે બુદ્ધિશાલી !

જશે સ્વપ્નપેઠે પડ્યો જે પથારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૬

ખરી રીતિથી સત્ય જો તું વિચારે,
નથી તું નથી હું અનેક પ્રકારે;

તજ દે ગહા મોહ છે જે નકારો,
અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૭

ગહા મોહથી વિશ્વ ઉત્પન્ન થાયે,
જુઓ આ મુઓ જન્મિયો આ જણાયે;
સ્વ-સંકલ્પના સર્વ છે એ વિકારો,

૧ અસંખ્ય+અવતારો=સંખ્યા ન થઈ શકે એટલા જન્મો.
૨ જલનો છાંટો.

અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૮

મરણાન તું ગાન અગ્નિરૂપી,

નદી રૂપૂર્ણ-તૃષ્ણોદકે સૃષ્ટિરૂપી;

શુભાશુભરૂપી તરંગો ઝચસારો,

અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૧૯

શુભાશુભકર્મોવડે જન્મ થાયે,

તરંગોપટે પ્રાણિયો કૈક જાયે;

વૃથા થાય આવો વધારો ઘટારો,

અરે બ્રાત સંતાપ તું ટાળ તારો. ૨૦

મહાદેવીય છંદ.

કોણ તાત કોણ માત કોણ મિત્ર ભાઈ,

જાણ જેમ જાય ધૂળ વાયુથી તણાઈ;

છે વિવેકથી ન કાંઈ બ્રાંતિથી જણાઈ,

હોડ શોક ભાઈ સત્ય છે ન તે સગાઈ. ૧

સ્નેહ થાય પુત્ર મિત્ર બંધુવર્ગમાંહે,

દેવ શત્રુમાંહ મોહ-રોગથીજ થાયે;

મનચક્રીજ માત તાત નામ કલ્પના છે,

તેવડે વધ્યો ઋષ્યપંચ નામ રૂપ આ છે. ૨

બંધુભાવનાથી ભાઈ બેશ બંધુ ભાસે,

શત્રુભાવનાથી ભાસમાન શત્રુ થાશે;

વિપવિષે સુધાની ભાવના કંઠે સુધા છે,

જો કૃત્તિ કૌટાદિ દાખલા બીજા બધા છે. ૩

જેવી ભાવના જહાં જણાય તહાં તેવું,

માનિયું મનેજ તે સુખાદિ સર્વ સેવું;

આવી રીતિની સ્થિતિ રચાણી ભાવનાથી,

૧ ખારબૂગિ. ૨ જાંઝવાનાં જળે અથવા આશારૂપી જળે બરેલી. ૩ શુભઅશુભસારાં નહારાં કમરૂપી સારવગરનાં અતેક મોઝાંઓ. ૪ નામ-રૂપ-ક્રિયાત્મક એવાં આ જગત્તો વિસ્તાર. ૫ અમૃતની.

નાસ્તવિક શત્રુ મિત્ર હોય સર્વ શાથી? ૪
 એક વિદ્યમાન આત્મવસ્તુ સર્વમાં છે,
 તે બિના વળી કશી કુકલ્પના ક્યહાં છે !
 રક્ત માંસ અરિયથી રચેલ દેહ ધારી,
 કર ખરેખરીજ ખોળ કોણ હું વિચારી. ૫
 કોણ અહંકાર ચિત્ત બુદ્ધિ મન બિચારાં,
 જ્ઞાનથી ન કાંઈ તું નહીં ન તેમ તારાં;
 પાવન ને પુણ્ય નામ અજ્ઞતાથી ભાસે,
 બ્રહ્મ ચિદાકાશ એક સત્ય સર્વદા છે. ૬
 તેવિધે સ્વ-તાત ગાત બ્રાત કોણ કોઈ ?
 બ્રાંતિથી નિહાળી ખાલી શું રહ્યોઈ રોઈ !
 તું કહીશ કે હું લિંગદેહ બધું મારાં,
 તેા વિત્યાંછ તેમ જન્મજન્મ-બધું તારાં. ૭
 કાં કરે ન શોક કેમ સર્વ તે સગાનો ?
 શું વિશેષ બાળી તું કરેછ શોક આનો !
 આ સગાન સર્વનો ઘટેછ શોક તારે,
 લે ગણાવું પૂર્વનાં પડ્યાં તને વિસારે. ૮

પુણ્યતાત્રા છંદઃ.

સરસ કુસુમ-વેલિંતાં સ્થળોગાં,
 મૃગ થઈ તું વિચર્યો હતો વનોગાં;
 સ્વજન-રંગણુ ગયો અનેક ત્યાંનો,
 નથી કરતો ક્યમ શોક તે બધાંનો ૧
 સેહ-કમલ નદી સરોવરોગાં,

૧ કર્મ છદ્રિય (વાક, પ્રાણ, પાદ, ઉપસ્થ અને ગુદા). ૫
 જ્ઞાનઈદિય (શ્રોત્ર, ત્વચા, ચક્ષુ, રસના અને ઘ્રાણ) ૫. પ્રાણ
 આદિ પંચક (પ્રાણ, અપાન; વ્યાન, સગાન અને ઉદાન) ૬. મન
 ૧. બુદ્ધિ ૨. એ પ્રમાણે ૧૭ તત્વનો લિંગદેહ, તેને સૂક્ષ્મશરીર
 પણ કહેછે. કર્તા-લોકતાપણુનો અભિમાની એ લિંગદેહ છે. ૧
 બાંધવો (સગાં કુટુંબીઓ)નો સમૂહ (જયો.)

ગનહર હંસ યયો હતો નરોત્તમ;
 સ્વજન-ગણ ગયો અનેક ત્યાંનો,
 નયી કરતો ક્યમ શોક તે બધાંનો? ૨
 વિવિધ વિવિધ પક્ષિશબ્દ છે બ્યાં,
 સુવનવિષે તર ઓક તું હતો ત્યાં;
 સ્વજન-ગણ ગયો અનેક ત્યાંનો,
 નયી કરતો ક્યમ શોક તે બધાંનો? ૩
 ગિરિશિખરવિષે સુમાનવાઓ,
 વનપતિ સિંહ મયો હતો રૂપાઓ;
 સ્વજન-ગણ ગયો અનેક ત્યાંનો,
 નયી કરતો ક્યમ શોક તે બધાંનો? ૪
 સરવર નદીમાં મહા જલો બ્યાં,
 અતિશય ચંચલ મત્સ્ય તું હતો ત્યાં;
 સ્વજન-ગણ ગયો અનેક ત્યાંનો,
 નયી કરતો ક્યમ શોક તે બધાંનો? ૫

શાદ્દલવિધીડિત છંદ.

તું જે દેશ-દશાર્ણમાં વનતણો કાળો હતો પાંદરો.
 પ્યારો પુત્ર તુષારમાં વૃષતણો ત્યાં પામતો આદરો;
 ત્યાંથી પુંડ્ર વિદેશ વાયસ વસી લેતો વને વાકરો,
 તે આ તું દિવ આજ છે પ્રિય લલુઆતા બસો માહરો. ૧
 હાથી હેહયમાં હતો, ખર વળી તું દેશ-ત્રિગર્તમાં,
 પક્ષી વૃક્ષવિષે વસ્યો ત્યમ ભસ્યો કે આન જે અદ્યમાં;
 જે ખાટા વડને વિષે ધણુ હતો વિધ્યાક્રિમાં ખીપતો,
 તે આ તું દિવ આજ છે પ્રિય લલુઆતાજ મારો બસો. ૨
 જે મોટા ગિરિ મંદરાચલવિષે કાગળણો ફૂકડો,
 તેની ઓક ગુહાવિષે દિવ હતો દેવાલયો ફૂકડો;
 ખાટો કાસલ દેશમાં દિવ વળી જે તેતર અંગમાં,
 તે આ તું મુજ ભાઈ છે અતિ વસી હેદાસી જે અંગમાં. ૩

માછો દેશ તુષાર અથ ઉપજ્યો બ્રહ્માતણા યજ્ઞમાં,
 તું વિંધ્યાચલમાં વસ્યો વનવિષે કીડો ઘર્ષ વૃક્ષમાં;
 ત્યાં જે મચ્છર ને બન્યોજ બગસો વૃક્ષાદિ તારાં ધરો,
 તે આ તું દિજ આજ છે પ્રિય લઘુબ્રાતા ભસો ગાહરો. ૪
 જે ગંભીર ધ્યુહા હિમાલયતણી ત્યાં ભોજપત્રે રહ્યો,
 કીડીનો ધરી જન્મ માસ છ લગી સંતાપ સર્વે સંભો;
 જન્મ્યો'તો સુત લીલડી-ઉદરથી ફેરા વનોમાં ફર્યો,
 તે આ તું દિજ આજ છે પ્રિય લઘુબ્રાતા ભસો ગાહરો. ૫
 નાતું છેકજ એક ગામ અલગું છે આપણી સીમીથી,
 ત્યાં તું માસ અઢાર ર્ગોમય વિષે વીંછી રહ્યો દુઃખથી;
 જંબૂમાંજ અનેક અન્ય જનનમો આ રીત જે આચડ્યો,
 તે આ તું દિજ આજ છે પ્રિય લઘુબ્રાતા ભસો ગાહરો. ૬

સંધરા છંદ.

આ રીતે જે વિત્યા છે અગણિત જનમો વાસના યુક્ત તારા,
 તે હું જાને થયેલી વિમલ સુમતિથી જેઉં છું જન્મધારા;
 રે અજાને કરી જન્મમરણ-દધિના તું પ્રવાહે વહ્યો છે,
 તે જાણી જાનવાળો ઝટપટ યજ્ઞ શોક આ શું સંભો છે ? ૧
 તારાં પૂર્વે થયેલાં પ્રિય સુહૃદ તથા તાતમાતાદિ જેવાં,
 જન્મી આ જન્મનાં જે સકલ ગત થયાં જાણ તું બાઈ તેવાં;
 હુંએ મોહે કરીને પ્રથમ તુજપટે જન્મીજન્મી મુઝો છું,
 માતા બ્રાતાદિ મારાં અકથ યજ્ઞગયાં જાની આજે થયો છું. ૨

ગીતિ છંદ

જાનવડે આ મુજને, રમરણવિષે પૂર્વ જન્મ સહુ આવે;
 તેમાંથી જુજ તુજને, જાણ થવા બાઈ હું કહું હાવે.. ૧

તોટક છંદ.

- યછે દેશ-ત્રિગર્ત્તવિષે શુક હું;
 સરિતા-તટ રમુંકુ તેમ કહું;
 વનમાં યછે લાવકના તનમાં,
 હમણાં જનમ્યો વળી આ વનમાં. ૧
 યછે ભિલ્લ સહો શુભ વિંધ્યવિષે,
 વસિયો યછે વૃક્ષજ વંગવિષે;
 યછેને હેટ વિંધ્ય સુ-પર્વતમાં,
 હમણાં જનમ્યો વળી આ વનમાં. ૨
 ધરી આતક દેહ હિમાલયમાં,
 પછી જે વૃષ પૌંડ્ર-શુભાલયમાં;
 ગિરિ વંધ્યવિષે તન વાઘતણું,
 છઉં તેજ વડો તુજ બાંધવ હું. ૩
 દશ વર્ષે રહ્યો ગીધ જે યછેને,
 યછેને જુડ મૃત્યુ છઠે મહીને;
 શત વર્ષે રહ્યું તન જે સિંહનું,
 છઉં તેજ વડો તુજ બાંધવ હું. ૪
 વૃષ નાનકડોજ તુષારવિષે,
 યછે પક્ષી ચક્રાર ક્યૌં અતિશે;
 ગિરિ શૈલવિષે ગુરુત્રપણું,
 છઉં તેજ વડો તુજ બાંધવ હું. ૫
 મુજ જન્મ વિચિત્ર અનેક થયાં,
 પ્રતિજન્મ પિતાદિક કૈંક ગયાં;
 મન-મોહ-વિલાસ કલો તુજને,
 સહુ આવી વસે સ્મરણે મુજને. ૬

શિખરિણી છંદ.

પિતા માતા મારાં ત્યમ અકથ તારાં યછે ગયાં,

૧ પોપટ. ૨ દેડકો. ૩ એક જાતનું પક્ષી. ૪ બપોઆ પક્ષી. ૫ પૈ-
 દ્રેશના શુભસ્થાનમાં.

બાપા મિત્રા બ્રાતા સહુ પુર-તણાતાં વહી ગયાં;
 રહીએ તેને કે સકલ હમણાનાં સ્વજનને ?
 રડયા જેવું છે ના જરૂર જગમાં કોઈ જનને. ૧
 સદા સ્વપ્ના જેવી જગત-ગતિ છે અંચલ ખરી,
 જનો જન્મી જાયે છતર તરૂંપત્રો જન્મગ મરી;
 દિસે છે સંસાર ભ્રમ સુખ તથા દુઃખરૂંપ આ,
 તજી તે સર્વેને મહાજી કરે તું સ્વરૂંપતા. ૨
 અહંકારાદિનો ગભિન મનથી ત્યાગ કરીને,
 મહાત્મા-સ્થાને યા કદિ નહિ ધરે જન્મ ફરીને;
 જવું ઉંચે નીચે જનમમરણે જીવગતિને,
 ન તેમાં યાનીઓ મહાજી કરતા શોક રતિને. ૩
 અહંકારાદિથી રહિત બધવહારે વિચરીને,
 કરેછે સ્વાત્માનું સ્મરણ બહુ તે શાંતિ ધરીને;
 સદા હાનિ-લાભે વિ-રહિત જરા ને મશણથી,
 રહ્યા જે સર્વત્ર પ્રકટ પરમાત્મા સ્વ-બલથી. ૪
 લહે તે સ્વીકારી સ્થિર મતિધરી સ્વાત્મસુખ તું,
 પ્રિય બ્રાતા ગારા અતિશય ન ચારે મુરખ તું;
 નથી તારે કાંઈ સુખ દુઃખ નથી જન્મ-મરણો,
 તથી તારે માતા નથી સુત પિતા બાંધવ-મણો. ૫
 આરે એક વસ્તુ તુજવંગર કાંઈજ નહિ છે,
 પછી શાં સંબંધિ પ્રભુ વિભુ પરબ્રહ્મ તુંજ છે;
 દિસે છે આ યંત્ર ભ્રમ વિષયસંયુક્ત જગ જે,
 રહ્યા તેમાં મૂઠો નફટ નટ નાચી વિવિધ જે. ૬
 સજી દેહાદિના સકલ ગુણ તદૂપ યજ્ઞને,
 પછીથી તે પોતે સુખ દુઃખ સહે ચૂપ રહીને;
 પરંતુ યાનીઓ રહિત-ગુણ-દેહાદિધરી,
 સદા સાક્ષીરૂપે દૃઢ રહી જીવે કેવલ નહી. ૭
 છતાં કત્તા તે તો પણ ગ્રંથ અકત્તા સહુજો,

પ્રકાશે સર્વેને જ્યગ રહી નિશા-દીપ^૧ અલગો;
 સદા જ્ઞાની તેવો સ્થિત જમતમાં છે વિચરતો,
 રહે રાગ-દ્વેષે-રહિત કદિ તે લિપ્ત^૨ ન થતો. ૮
 નકારી સારી જે પ્રતિકૃતિ^૩ પડે દર્પણ વિષે,
 પરંતુ રંભાણું નથી વિવિધ રંગે ખચિત તે;
 મહાત્મા તે રીતે હૃદયગત^૪ દેહાદિક બુણે,
 નથી લેપાતા તો સકલ જગ-કાર્યો ક્યગ બુણે? ૯

અનુક્રુપૃષ્ઠ.

સત્ય વસ્તુ વિચારી જે, છે મહાજ્ઞાનવાન તું;
 સ્વસ્વરૂપે વસીં સ્નેહે, સુખ લે ગનમાનતું. ૧

શાર્દૂલવિકીરિત છંદ.

સર્વેચ્છામય^૫ લાંછને રહિત જે, સ્વાત્માતણો^૬ જેમણે-
 સાક્ષાત્કાર^૭ કર્યો યથાસ્થિત ઉરે પોતેજ આત્માવડે;
 સંસાર-બ્રમને સગમ તણેને શોભે રહી શેષ^૮ જે,
 તે આત્મા તુજ આત્મરૂપ સમજી તું પામ સંતોષને. ૧

૯૫૬.

“નારાયણ નરસિંહ નરોત્તમ પુરુષોત્તમકો ધ્યાન ધરોરે” એ રાહ.
 એ રીતે પુણ્યે પાવનને; બોધ કર્યો બહુ સારો રે,
 ત્યારે પુણ્ય-પ્રતાપે પાવન, પાવન બન્યો ગિયારો રે.—એ રીતે ૧
 પ્રાતઃકાલવિષે તમ^૯ ટળતાં, ભૂમિ પ્રકાશિત બાજો રે;
 ત્યમ પાવન અજ્ઞાન ટળ્યાથી, બનિયો સુબોધવાજો રે.—એ રીતે ૨

૧ રાત્રીનો દીવો. ૨ લેપાતો નથી. ૩ પરછાયા. ૪ હૃદયમાં,
 અર્થાત્ પોતાનેવિષે રહેજા. ૫ સર્વે ઈચ્છારૂપ. ૬ પોતાનો આત્માનો.
 ૭ જુઓ પૃષ્ઠ ૧ ટીપ્પણુ ૧. ૮ બાકી. ૯ પ્રભાતિ રાગ વિગેરેમાં
 પણ મવાય છે. “ક્યાંહાં ગયોરે” પેલો મોરડીવાલો અમારાં મોરડ
 દોળીરે” ઇત્યાદિક. ૧૦ અધાર;

જ્ઞાનિશિરોમણિ થઈ બે ભાઈઓ, પ્રારબ્ધક્ષયસુધી રે;
 વનમાંહે ચિરકાલ વિચરવા-લાગ્યા તે સદ્ગુહિ રે.—એ રીતે ૩
 ત્યારપછી જે રીતે દીપક, તેલ ખુટેથી વિરામે રે;
 તે રીતેજ વિદેહમુક્ત^૩ થઈ, વસિયા આત્મારામે રે.—એ રીતે ૪
 ઉત્તમ આ આખ્યોન શુણે કે, પાઠ કરે કોઈ પ્રીતે રે;
 ચિત્ત વિચાર કરે શોક શમે, સુખ પામે રૂડી રીતે રે.—એ રીતે ૫
 આવાં શુભ આખ્યાન ભરેજો, યોગવૌસિષ્ઠ સક્ષલ છે રે;
 તે ગ્રંથ શ્રદ્ધાપૂર્વક જો, સદ્ગુરૂથી સાંભળશે રે.—એ રીતે ૬
 મનન^૪ નિદિધ્યાસન^૫ પાણુ તેનું, કરશે જન જે નિત્યે રે;
 જન્મ મરણ ટળી જશે, થાશે-પ્રાપ્ત પરમપદ^૬ નિશ્ચયે રે.—એ રીતે ૭
 તે માટે સર્વે સજ્જનને, કહું છું વિનતિ કરીતે રે;
 અદ્વય ઈશ ભવાનીશંકર, ભજજો ભાવ ધરીતે રે.—એ રીતે ૮
 સંવત્ જોગણીશોં ચુમાંણોશ, કાર્તિક શુદ્ધ એકાદશી રે;
 ગુરુવારે પૂર્ણ કર્યું ભાવે, ભાવનગરમાંહે વસી રે.—એ રીતે ૯

આખ્યાન સાર.

લાવણી.

(જો કુદરતના કરનાર ખલકના સ્વામી— એ રાહ)
 સહુ સજ્જન સદ્ગુણાંત શુણો દઢ ચિત્તે,
 સંક્ષેપ કરી કહું સાર પ્રથમથી પ્રીતે;

૨ દેહ રહ્યો ત્યાં સુધી. ૩ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીરથી છુટા પડીને.
 ૪ સાંભળેલનો દષ્ટાંતમાં ઘટાવીને નિશ્ચય કરવો. ૫ ધ્યાન. ૬
 ઉત્તમ રથાન— બ્રહ્મપદ.

શ્રી કૃષ્ણ ચરાવા ગયેલ ગાયો વનમાં,
 ત્યાં વિચાર ઉપજ્યો ~~એ~~ *હરીના મનમાં.
 “ખરસાનામાં વૃષભાન ભલો છે રાજ,
 ત્યાં જવું જરૂર જાનિ બેશ યોગિ ગા’રાજ;
 તે’ની પુત્રી રાધિકાજી વરવા મટે”.
 પરમાર્થ પ્રભુજી ગયા પુરીની વાટે.
 ત્યાં જઈ ઝગાવ્યો જોગ ભોગ ભોગવવા,
 પણ દિધી ન ચુકિત કશીજ કોને કળવા;
 પૂજન કરવા રાધિકા મુક્યા વૃષભાને,
 ત્યાં ખજાર ચમત્કૃતિ તણી પડી રાધાને.
 તે ગોષ્ઠી રાખી ચુપ્ત ઘેર જા જઈને,
 પ્રભુ પુનરપિ મળ્યા પડ્યાંજ મુહિત થઈને;
 પડિ જરૂર તેયો વૃષભાનજી લાવ્યા યોગી,
 કરિ અર્પણ પછિ રાધિકા કિધીજ નિરોગી*.
 યોગી કરિ ઐવું કામ સ્વરૂપ જદલાવી,
 આવ્યા ગોકુળ ગૈ.ધેનુ તમામ ચરાની;
 ત્યાં માતા પાસે જાળકપણુ જતલાવ્યું,
 સંસાર તણું અજ્ઞાનપણુંજ જણાવ્યું.
 છેવટ રાજાને જાણુ પડી જોગીની,
 પછિ રહ્યો પુરો પરતાઈ થઈ ગમગીની;
 કરિ જીવહાસે સંકલ્પ દિધેલી પુત્રી,
 તેથી પછિ સમજી તુતં લખી કંકાત્રી.
 વીલાહોત્સવ વરતાઈ રહ્યો રૂડિ રીતે,
 શ્રી કૃષ્ણ રાધિકા થયાં વિવાહિત પ્રીતે;
 સર્વસ્થળ જય જયકાર થયો જગમાંહી,
 શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્રનિ કથા ધરો મનમાંહી.
 સર્વજ્ઞેશ્વરની અતી ચમત્કૃતિ બારી,
 લીલાઓ નવો નિત કરે સ્વરૂપો ધારી;

* કૃષ્ણ. ×જે આવેલા છે તેજ બેશધારી યોગી. *વૃષભાને
 મોશીને અર્પણ કરી ઐટલે તે યોગીયે રાધિકાને નિરોગી કરી,

હે રસથી જલુ ભરપૂર ચરિત્ર મળેનું,
વિસ્તાર થકી વણુવીસ વણુનું તેનું.

વૃષભાન આખ્યાન.

ગાયનરૂપી (ઓપેરા.)

મંગલાચરણ. પ્રભુ પ્રાર્થના.

(આનંદ કંદ તું ઈશ અભિનંદન—ઓરાહ.)

અધમ ઉદ્ધારણુ જ્ય જગ કારણુ, તારણુ ^૧ભક્ત જગાર્તિ
વિદારણુ.—૮૬.

^૨સર્વોત્કૃષ્ટ ^૩અમત્કૃત્ય તહારાં,

^૪સર્વોત્તર સાનંદિત કરનારાં,— અધમ ઉદ્ધારણુ૦

જય વિશ્વંભર ઇશ્વર! આજે,

સાહ્ય ^૫આરંભિત કાર્યમાં થાજે, અધમ ઉદ્ધારણુ૦

શુન્ય ગાત્રે મતિ ^૬અદ્યક્ષ ગા'રી,

સુમતિ તું દે ^૭વિમુક્તિને સ્વિકારી,—અધમ ઉદ્ધારણુ૦

ભક્ત ભવાની ભાવયિ તારૂં,

^૮ચાર ચરિત્ર રમે પાત્ર સારૂ,— અધમ ઉદ્ધારણુ૦

—૦*૦—

૧ ભક્તજનની પીડા (દુઃખ) નો નાશ કરનાર. ૨ સર્વથી શ્રેષ્ઠ
૩ અગત્યારીક કામો. ૪ સર્વતા અંતરને આનંદમય કરનાર. ૫ આ-
રંભેનું. ૬ ચોક્કસ જાણનાર. ૭ અરજ. * સુંદર.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—ખરસાના પુરીમાં રાજા વૃષભાનની સભા.

અનુચર.—

(હુમરી. બેરવીની ચાલમાં—મેંતો શાહાનદેકું

હુદન ચલિયારે—એ રાહ.)

મહારાજ ! યોગીરાજ અબિ આયારે,

આસન અંગન આય બનાયા,

પ્હોતહિ ધ્યાન લગાયારે,—મહારાજ ! યોગીરાજ૦ ટેક.

જી માયામેં કછુ ન લગાવત,

આવત ઈશ ગુન ગાયારે;

બહુતહિ શ્રમસેં આયે બનસેં,

સ્પેદ અખી ન સુકાયારે,— મહારાજ ! યોગીરાજ૦

છોટિ જટાકે લટ સળ લટકે,

દગ ખુગ શૂર્ખ દિખાયારે;

આનંદ કંદકે રમ્ય બદન હે,

હે સુકુમારસિ કાયારે,— મહારાજ ! યોગીરાજ૦

છોટિસિ બયહે પ્હોત બિનય હે,

ભરમકા લેપ લગાયા રે;

મૃગછાલા સો શકંધ ધરીકે,

કટિ આબૂપન લાયારે,— મહારાજ ! યોગીરાજ૦

રાજા.—(પ્રધાનને.) રાંગ ધંદસેલામાંનો.

(એઈ મેરા દિલદાર હે એછ હે મેરી જાન—એ રાહ)

ઓ પ્રધાનજી ! શુણો, સભા કરો ખરખાસ;

જાત જવું જરૂર છે તપસ્વિજીનિ પાસ.

(સભા વિસર્જન થાય છે.)

પ્રવેશ ૨ લો.

સ્થળ—રાજા મહેલનો મુખ્ય ભાગ.

રાજા—(યોગીરાજને વંદન કરી.)

(માતાજી મને મ્હેર કરી રજા આપોરે.—એ રાહ)

મા'રાજા ! આજ મારા પ્રત્યે મે'ર કરીરે.
 ધન્યછે આ દેહિ ધરી,
 કરી સાક્ષ્ય ખરી, મા'રાજા ! આજ મા'રા પ્રત્યે મે'ર કરી રેક.
 અહો યોગી મા'રાજા, બસે અંદિયાં બિરાજા;
 મા'રું ધર પાવન કીધું,
 દુર્લભ દર્શન પ્રભુ દીધું,
 સર્વે કારજ મુજ સીધું, લીધું દુઃખ હરીરે. મા'રાજા ! આજ
 નય તપસ્વિ ! નિર્વિકારીરે, છો સહુ જીવના સુખાકારીરે;
 શિતકાળે શિત જળમારી,
 ઉનાળે અગ્નિ ધારી,
 વર્ષાગાં પડતું વારી, ધારી રો'છો શરીરે, મા'રાજા ! આજ
 યોગીજી ! શિ ઈચ્છા છેરે, કહો ઝટ જે મનમાં છેરે;
 શેવક ઉભો છે આવી,
 માગો તે આપું લાવી,
 નહિ હોય તે પણ નિપજાવી, ગમેતેમ કરીરે, મા'રાજા ! આજ
 માગો ભોજન મા'રાજા, ખાસાં જલેળી ખાજારે;
 હ્યો લે'ઝત ખાશુદીની,
 પડખે પુરિ પડશુદીની;
 લાડુ ગગદળ આદીની; ધીની ઝમે તરીરે, મા'રાજા ! આજ
 લેશો ? લે'ઝત ગાંજનીરે; વિજ્યા માયા ગળનીરે;
 આપું અગલિયાં બાવે,
 લેતાગાં લે'રજ આવે,
 માગો ચિજ જેજે દ્રાવે, લાવે પ્રેમ ધરીરે, મા'રાજા ! આજ
 કરો રે'મ મા'રે ઘેર રે'વારે, કરશું શેવક સહુ શેવારે;
 મુજ ઇશ કરીને સ્થાપું,
 શરણે રહિ ચરણો ચાંપું,
 આસા કદિ નહિ ઉથાપું, આપું વાણી ખરીરે, મા'રાજા ! આજ

યોગીરાજ.—

(સાંભળ સાવધાની સાંભળ મારી વાત. અથવા—અરે લાલદેવ ક-
સ્તરક જલિદિઆ—એ રાહ.)

સુનરે ઓ સુમન સુનરે ધુબાન !
જાસું દિન રેન કાનનમેં મસ્તાન.
કરતા હું મેં અહાર બાયુકા ગિચાર,
ભોજન પાવને જી નાંહી રતીહાર.
ઘસી પર રચી મેં નાંહી રખતા હું,
ઝડી બુદ્ધિ જાકે જંગલમેંસેં લાકે.
આત્માકું અર્પન કરકે રે'તા આનંદ,
સ્મરન પરિબ્રહ્મકા નાં કછુ કંદ.
ગિજતા મોકું યોગીકું ભોગી ગ્રહસ્થ,
આગર રે'નાં જસ્તિમ હોતા કિસ જામ.
તિસ જામ હોતા મોકું જોત સંકટ,
યોગ ધ્યાન જ્ઞાન નિશ્ચે હોવે નષ્ટ.
ઘસીસેં લિયે જનકા કરકે મેં ત્યાગ,
જસ્તીમેં ધરતા નાંહિરે કબુ પાગ.

(રાજા હું મેં કામકા ઓર ઇંદિર મેરા નાગ—એ રાહ.)

સુનજે બુદ્ધિવંત રાજન ! પ્રસન્ન હૈં તુજપર;
જનમેંસેં આસન હોકાકે, આપાં તેરે ધર.
નિષ્કપટી ધર્માત્માહે, હે સાધુસેં પ્રીત;
ઐસા ઉરમે જનકેં, આપા દારે ખચીત.
હોખવે કલ્યાન તુમેરા, બાલ સળી જતલાવ;
સ્મરન પરસ દર્શનાર્થ ઝગદી, લ્યાનાં હોય સો લાવ.
બહુત પ્રસન્ન હોકે દેતાહું, લે લે આસિરજાદ;

(ગાથા ઉપદ હાથ મુકેછે.)

અબી ચલા જતાહું જનમેં, રખનાં દિલમેં યાદ !

(રાત્વર જવા માંડેછે.)

રાજા—(પછવાડે જાવને) ગજલ.

(મરસેં મહાં કોન બુદ્ધકે લિયે લાયા મુઝકું—એ રાહ.)

નહિં નહિં નહિં કૃપાનિધાન ! તૈયારી ન કરો,
 પ્રભૂજી ! હું કરું પ્રણામ ઘડી વિશ્રામ કરો.
 સદા શેવક પ્રતી કૃપાળુ કૃપા કરવી જોઈએ,
 યોગી મા'રાજને કદિ અવકૃપા ન ધરવી જોઈએ.
 (યોગી સ્તુતિ સાંભળી પાછા વળ્યા એટલે રાગ તેમને આસન કરાવીને
 પોતાના નોકરને બોલાવીને કહેછે.)

(અરે લાલદેવ ઇસતરદ્ધ જલદીઆ—એ રાહ.)

ક્યાં છે લાલજી ! જલ્દિદ, તું આહી આવ !

ન જઈ રાણીજીને, બોલાવી લાવ !

લાલાજી—(રાગને નમન કરીને.)

(યેઘ મેરા દિલદાર હે યેઘ હે મેરી જાન—એ રાહ.)

આત્મા શિરપે મેં ઉઠાકે જાને હું સરકાર,

ઝલ્દિદ મેં આત્મા જાનકે આનેહું કરાર.

(ગયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—રાણીનો મેહેલ, (રાણી અને રાધિકા)

રાગી—(રાધિકાને સ્નેહ સહિત.) રાગ ગજલ.

(ઓખાદરણમાં—અરિતાતત્તુ યઈને અરે પિયુ સંગતે ન
 મીલાવેકાં.—એ રાહ.)

શુશુ રાધિકા પ્રિય પુત્રિતું, શુશુવંતી પુણ્ય પવિત્ર તું;
 જન્મ પ્રાણુપે પ્યારી શાંતિકારી નન્યારિ રાષ્ટ્ર દિનેત્રતું. શુશુ૦ ટેક.
 જન્મના પિતા રિતભાત તારિ બિહાણી જોઉં ખુશી થતા;
 રૂપ ગૂણમાં નહિં તુલ્ય કોઈ અમુલ્ય રત્ન તુંછે સુતા. શુશુ૦
 પ્રિય તારૂં મૂખજ દેખિ સૂખજ સારૂં પામું સદાય હું;
 મળિ તું પ્રયત્નથી રત્ન, ઇશ્વરને નમું પડિ પાવ્ય હું.—શુશુ૦
 અતિરંજ તોષિત તેં કિધાં, પ્રિય જન્મિને પિતૃ માતને;
 ખુગ ધન્યછે ખુગ ધન્યછે, ખુગ ધન્ય સુર સુતા તને શુશુ૦
 અખમાં સદા રહિ માયજે, ત્રિજ ને જીવે મુજતી કને;

મનમાં મુન્નમ્મશ ના કદી, પ્રિય માહરા સમ છે તને.—શુભ૦

રાધિકા (રાગ ઉપરનો.)

મુજ માણ! રોજ હું રાજી રાજી, રહું કદાપિ કરાજના;
પ્રિય તાત માત પ્રતાપથી, નકમી કરી સમ માજના.—મુજ૦
પ્રભુ પ્રાર્થના નિતિ પુસ્તકો, નિત વાંચી કાળ વિદાર્ધુ.
મુજના સમાન ન કો સુખી, ચિતમાં સદાય હું ધારંધુ.—મુજ૦
રાણી.—(ખુબ ખુશી થઈને.)

(કારી બાદરીઆંને ઘેર લેઈ—એ રાહ.)

સાખાશ! સાખાશ! રાધિકે ખ્યારી હું જઈ વારીરે. (બેવાર)
મૃદુમૃદુ વચન વદનથી ઝરે જ્યમ; સરસ સરસ શુભ સુધાવારીરે;
સદય વિનય શિશુપણમાં સુહાય ગાય ધારી ધારી ગિરિધારીરે.—
સાખાશ.

લાલાજી—(રાણીજીને નમન કરીને) રાગ ગજલ.

(મેં લાખ કે દો લાખડી પરવા નહી રખતી.—એ રાહ.)

રામજી આપકું વહાં યાદ, કરતેહે અખી;

કુછ કામ હે જરૂરકા બેળ મુજકું ઝદિદ—રામજી.

રાણી—(રાધિકાને) રાગ. ઓખાહુરણની હાળે.

કમ પ્રિય પુત્રિ હું જઈ આવું, કંઈક નવિન ખબર લઈ આવું?

રાધિકા—હશે જરૂર ઘણી ઘટે જવું, ગા પધારો પિતા મુજ
કા'વ્યુ.

(રાણીજી જાયછે અને રાધિકાજી ત્યાં પ્રભુ પ્રાર્થનાદિ પુસ્તકો વાંચેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રાજમેહેલનો એક ભાગ. યોગીરાજ, વૃષ-
ભાન, રાણી વગેરે.

રાણી—(રામજીને વંદન કરીને.) રાગ ઇંદ્રસલાની ગજલ,
(યેધ મેરા દિલદાર હે યેધ હે મેરી જાન—એ રાહ.)

હે કૃપાનિધાન પતિ પ્રિય ગા'રાં પ્રાણ,
અદ્વાગનાતું કાગ શું છે? કો' સુખે સુખણ.

રાજા—

રાગધન્યાસી.

(ખેર ખેર કયા કહુ, સમજ મન આવરે—એ રાહ.)
શાણ્ણિ રાણ્ણિ સાંભળો, વડિ ખુશિનિ વાતરે,—શાણ્ણિં ટેક.
આજ યોગિરાજ બનણે, શભુજી સાક્ષાત રે;
આવ્યા વરસાવવાને, સુખનો વરસાદ રે,— શાણ્ણિં
ઇશ આરાધનમાં પેાંને, લીન દીન રાતરે;
તપ અતિશે કરીને, કૃષ કરી જ્ઞાતરે,— શાણ્ણિં
ઇશ અનાયાસે મળ્યા, ક્યાં મળવું થાતરે; ?
જોગી જતા'તા તે રોક્યા, મેં જઈ પશ્ચાતરે,—શાણ્ણિં
પ્રાણાધિક રાધિકાને, જઈ કરો વાતરે;
પૂજન કરાવો તમે, રે' સદા રણિયાતરે,— શાણ્ણિં

રાણ્ણી—(અત્યંત ખુશી થઈને)

(મોયકું નિંદરીયાં ન જમાવો રાજ દહંગી ગારી.—એ રાહ)
સાનંદાશ્ચર્ય હું પામી રહી નહિ ખાગિરે (ખેવાર)
શુણ્ણાવિ રૂડી વાણ્ણી અખણ્ણી રાણ્ણીને સ્વામી,—સાનંદાં
ઝટપટ જઈ કરે તંહિં હું તમઆરીરે;
છે રજા તો જહ શિર નામી શિરનામી,— સાનંદાં
(મયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રાણ્ણીના મેહુલ. (રાધિકા, રાણ્ણી, અને દાસી.)

રાણ્ણી—(રાધિકાને) (સાંભળ સાવલોગાં અથવા અરે લાલદેવ ધસ્ત-
રફ જલિદ આ એ રાહ.)

સાંભળ મા'રી વા'લી, સાંભળ મા'રી વાત;

• દેહી, શરીર.

સાંભળ ગુણુશાળી, સાંભળ બહી ખાત.
જહ જ્યાં હું ઐહિક યકિ મે'લ પશ્ચાત;
જિરાજેલ ત્યાંતો હતા તુજ તાત.
કહી મુને વાત તહાં ખરેખાત,
આવ્યા વનવાસી યોગી સાક્ષાત;
કે'તાં તુજ તાતે મુને ખુશી સાથ,
શુણી હું હૃદયમાં યદ્ય રજિયાત.
અહો! ધન્ય ધન્ય !! તાહરાં ધન્યભા'ય,
મા'રી પ્યારી પુત્રી ! જાજઈ વર માગ.

રાવિકા—(નિશ્ચય થવા શંકા લાવીને)

(એ ગોરીયાંને નજરાબરા મારારે—એ રાહ.)

હૈ ! મા'રી માજીરે, યોગીજી શું ? પધાર્યારે;
કહોસમ મા'રા ઓમે વારી સમ મા'રાંરે !
આજશું ? મા'રાજી યોગીજી ઐહિક પધાર્યારે.—હૈ ! મા'રી
સત્યછે ? તમારા બોલ સત્યછે ? તમારાંરે,
હાય જો ખચીત તો પ્રારબ્ધ મા'રાં સારારે.—હૈ ! મા'રીં
જવું ઝટ જોઇએ તો નકી જવું ઝટ જોઈએરે,
યોગીજી મનમોજી તે જશે નશું ! પરમારાંરે.—હૈ ! મારીં

રાજી—(સાંભળ મારી વાલી સાંભળ મારી વાત—એ રાહ.)

(ઉપરના અગાઉનો.)

કહી છે મેં વાત યોગીજીની સત્ય,
જરી માત્ર જાણીશમાં તું અસત્ય,
જતા'તા યોગેદ્ર ઐહિકી ખરેખાત,
રોકી રહ્યા મૂંડકીલથી તુજ તાત.
દર્શન અતિ દુર્લભ કંઈ યકિ યાત,
આવ્યા વનવાસી સદનમાં શી ! વાત !!
પુરાબુંછું બાળ પુજનનો હું થાળ.
જા તું તે લઈ હાલ યદ્ય નેંકી ચાલ.

(બીજા ઓરડામાં જાય છે.)

રાધિકા (દાસીને જીત્સાથી હાક મારીને)

ધરસેં યહાં કોન ખુદાકે લીએ લાયા મુજકું. એ રાહ).
 ક્યાંદાંછે થાળ દાસી હાલ લાવ ગાલ વેલી,
 અરે ! તું'શું બનીછે સુસ્ત ! જલદી કરની એલી.
 સુવર્ણ થાળ સાથ લોવ હિરા ઝડીત આરી !
 પુરી પૂજન સામગ્રી આરી ભરીલાવ વારી.
 જો હું આવું છું વસ્ત્રાલુપણો અંગ ધરી;
 ત્યાંહાં તું રાખ્ય કરી સર્વ સાહિતની તૈયારી,
 જતાં જતાં અહો ! ખુબ ધન્ય ધન્ય ધન્ય ધન્ય ધન્ય! આજે.
 કીધી શી મે'ર લીલા ભે'ર યોગીજી મારાજે.

(ભયછે.)

[અપૂર્ણ]

જી સાહેબ

આઈ. સ્વ.

૨૦ નામદાર મહારાજ.

માર શ્રી જીતસીંહજી સાહેબ.

ધ્રાંગધ્રા.

૧૨ શ્રી માહારાજ ધીરાજ શ્રી માહારાજજી શ્રી સર કેશરીસીંહજી સાહેબ બાહાદુર કે. સી. એસ. આઈ. સ્વ. ઇડર.

૧૦ આજમ મેહરબાનવાળા લક્ષ્મણ મેહરબા તાલુકે જેતપોર દરબાર.

૫ આજમ મેહરબાનવાળા દેશાબીમા જેતપોર દરબાર.

૫ આજમ મેહરબાનવાળા ગોહડ તથા વાજસુર પુળ જેતપોર દરબાર.

૪ આજમ મેહરબાનવાળા હરસુર લક્ષ્મણ જેતપોર દરબાર.

૫ તાલુકે કોટડાના નામદાર ઠાકોર સાહેબ.

૫ રા. રા. મેહરબાન દલપતરામ મકનજી લાકડીયા કારબારી સાહેબ.

૩ રા. રા. મેહરબાન મનોરભાઈ માહાદેવભાઈ સ્વ. ધ્રાંગધ્રા રૈવન્યુ-કમીશન સાહેબ.

૨ રા. રા. પ્રભાશંકર મકનજી હ-

૫ રા.

જામનગર.

૫ રા. રા. માનશંક.

કર ખંભાળીયા.

૨ રા. રા. છગનલાલ રતનજી સરવૈયર ધ્રાંગધ્રા.

૩ રા. રા. આશુદ્દ જોડા ધ્રાંગધ્રા. રોટ ઈન્જનીયર સાહેબ.

૨ ચરાડવાના દરબાર સાહેબ.

૨ રા. રા. ગોવીંદરામ મોરારજી વકીલ વઢવાણ શહેર.

૧ રા. રા. ડામર હરી વકીલ ધ્રાંગધ્રા.

૧ બી. એ. ક્વીવેદી. "

૧ રા. રા. નાનજી વેલજી "

૧ " " પરભુદાસ રાધવજી "

૧ " " પરશોતમ વીઠલજી "

૧ " " કુંવરજી ખેતશી "

૧ " " ભાસ્કર ગંગાધર "

૧ " " માણેકલાલ છગનલાલ "

૧ " " હરીવલ્લભ હરનારાયણ "

૧ " " ઉદયરામ મકનજી "

૧ " " કેશવલાલ લક્ષ્મીશંકર "

ન"

વકીલ"

ગણેશ "

જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ

કોઠારી

કુડા.

૧ ઠકર બેચર વી. કરસનજી "

૧ રા. રા. ખેતશી આણંદજી પો-
લીસ મુપ્રીટેન્ડેન્ટ સાહેબ ધાંગધા

૧ રા. રા. આધડલાલ લાધાભાઈ "

૧ " " શીવશંકર જગનલાલ "

૧ " " દેશજી પ્રતાપશીલ "

૧ " " બાર્દશંકર કાળીદાસ ભટ
રજીમલપુર પો. ૫. "

૧ રા. રા. જ્ઞેશંકર આત્મારાગ દુ-
વે દુષ્પ પો. ૫. ધાંગધા

૧ રા. રા. શીવશંકર આત્મારામ
દવે નાના અંકેવાળીયા પો. ૫. "

૧ મી. નર્મદાશંકર પ્રભુરામભટ્ટ "

૧ રા. સરવૈયર દામોદરત્રાંબક "

૧ રા. મોજણીદાર મુળશંકર ક-
લ્યાજી. "

૧ રાણા બલગસંગ તથા બાવાજી
મોજે કડીયાણાના "

૧ રા. રા. શંકરપ્રસાદ નવલશંકર
ભાનનગર. "

૧ રા. ઠાકરશી જ્ઞેશ "

૧ રા. ગણીશંકર રેવાશંકર
બરાડા પો. ૫. ધાંગધા

૧ ઠકર"

રામચંદ્ર

"

રા. પોપટ ડામર. "

૧ કુંવરશ્રી કેશરી સંગજી માલવાણી

૧ રા. રા. વંદરાવન લીલાધર.
ધાંગધા.

૧ રા. રા. વ્યાસ અમૃતલાલ
વી. કેશવરામ. "

૧ રા. રા. વેરા હીમા કાળુ "

૧ શા. ખીમચંદ લવજી "

૧ રા. સવચંદ વી. બેચર "

૧ ઠકર જ્ઞેશ હરી કુડા. "

૧ રા. રા. મુળજી કોઠારી ધાંગધા.

૧ " " રામચંદ્ર લક્ષ્મીદાસ "

૧ રા. રા. પોપટ વેલજી વકીલ "

૧ " " પઠાણુ નુરખાં હમીરખાં
વકીલ "

૧ રા. રા. ભટ લલુશંકર મુળજી "

૧ રા. રા. ગોરધનદાસ વી. પો.
પટભાઈ જેતપુર.

૧ રા. રા. અબેચંદ કાળીદાસ "

